

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Hry a herní aktivity ve výuce morfologie na 1. stupni základní školy

Games and game's activities in the teaching morphology at the first grade of primary
school

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.

Autorka diplomové práce: Alice Veselková

Vondroušova 1169

163 00, Praha 6- Řepy

I. ST

prezenční

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze diplomové práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze

4. prosince 2015

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce doc. PhDr. Martině Šmejkalové, Ph.D. za cenné rady, podněty a laskavý přístup při řešení mé diplomové práce. Dále děkuji vedení a kolegyním Základní školy genpor. Františka Peřiny, kde mi bylo umožněno provést praktickou část této diplomové práce. Také velmi děkuji své rodině za podporu a pochopení projevené po celou dobu mého studia na Univerzitě Karlově v Praze.

Obsah

1.	ÚVOD.....	8
2.	TEORETICKÁ ČÁST.....	10
2.1	ČEŠTINA A SLOVNÍ DRUHY	10
2.1.1	SLOVNÍ DRUHY Z POHLEDU SÉMANTICKÉHO.....	10
2.1.2	SLOVNÍ DRUHY Z HLEDISKA SYNTAKTICKÉHO	12
2.1.3	SLOVNÍ DRUHY Z POHLEDU MORFOLOGICKÉHO.....	13
2.1.4	NETRADIČNÍ POJETÍ SLOVNÍHO DRUHU	14
2.2	HISTORICKÝ VÝVOJ SLOVNÍCH DRUHŮ.....	15
2.3	POČET SLOVNÍCH DRUHŮ	17
2.4	HRANICE MEZI SLOVNÍMI DRUHY	18
2.5	SLOVNÍ DRUHY V ŘEČI DĚTÍ	19
2.6	JEDNOTLIVÉ SLOVNÍ DRUHY	21
2.6.1	SUBSTANTIVA	21
2.6.2	ADJEKTIVA	28
2.6.3	PRONOMINA	33
2.6.4	NUMERALIA	38
2.6.5	VERBA.....	44
2.6.6	ADVERBIA	50
2.6.7	PREPOZICE.....	53
2.6.8	KONJUNKCE	55
2.6.9	PARTIKULE	58
2.6.10	INTERJEKCE	61
3.	PRAKTICKÁ ČÁST	63
3.1	ÚVOD K NÁMĚTŮM DIDAKTICKÝCH HER A ZÁBAVNÝCH CVIČENÍ SE ZAMĚŘENÍM NA SLOVNÍ DRUHY	63

3.1.1	HRY A ZÁBAVNÁ CVIČENÍ K RYCHLEJŠÍMU OSVOJENÍ, AUTOMATIZACI A PROCVIČENÍ.....	64
3.1.2.	HRY A ZÁBAVNÁ CVIČENÍ K PROCVIČOVÁNÍ POZNÁVÁNÍ JEDNOTLIVÝCH SLOVNÍCH DRUHŮ.....	72
3.1.3.	HRY A ZÁBAVNÁ CVIČENÍ K PROCVIČENÍ NEJEN K POZNÁVÁNÍ SLOVNÍCH DRUHŮ, ALE I K PROCVIČENÍ MLUVNICKÝCH KATEGORIÍ A VZORŮ.....	96
4.	VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	109
4.1.	UČITELKY 2. ROČNÍKŮ.....	109
4.1.1.	DOMEČEK.....	110
4.1.2.	ALZHEIMER.....	110
4.1.3.	SBĚRATEL.....	110
4.1.4.	CHAOS.....	110
4.2.	UČITELKY 3. ROČNÍKŮ.....	111
4.2.1.	CVIČÍ SLOVNÍ DRUH.....	111
4.2.2.	RECEPT.....	111
4.2.3.	ZKRATKY.....	112
4.2.4.	DOMEČEK.....	112
4.3.	UČITELKY 4. ROČNÍKŮ.....	112
4.3.1.	DOMINO.....	113
4.3.2.	POHÁDKA.....	114
4.3.3.	ŠIFRA.....	114
4.3.4.	AMERIKA.....	114
4.3.5.	CVIČÍ SLOVNÍ DRUH.....	114
4.3.6.	RECEPT.....	115
4.3.7.	PŘÍRODNINY.....	115
4.4.	UČITELKY 5. ROČNÍKŮ.....	115

4.4.1.	CHYŤ SI SVOJE ZÁJMENO	116
4.4.2.	SMÍM PROSIT	116
4.4.3.	PŘÍRODNINY	116
4.4.4.	PRIMA UČITEL	117
4.4.5.	PRÁCE S TEXTEM OBLÍBENÉ PÍSNĚ	117
4.4.6.	AMERIKA	117
4.4.7.	POHÁDKA.....	118
5.	ZÁVĚR.....	119
6.	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	121
6.1.	LITERÁRNÍ ZDROJE	121
6.2.	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	123
6.3.	ABSOLVENTSKÉ PRÁCE.....	124
7.	SEZNAM PŘÍLOH	127
	Příloha č. 1 – Rozhovor – formulář	127
	Příloha č. 2 – Rozhovor učitelek 2. ročníku	127
	Příloha č. 3 – Rozhovor učitelek 3. ročníku	127
	Příloha č. 4 – Rozhovor učitelek 4. ročníku	127
	Příloha č. 5 – Rozhovor učitelek 5. ročníku	127
	Příloha č. 6 – Fotografie – pomůcky	127
	Příloha č. 1 – Rozhovor – formulář	128
	Příloha č. 2 – Rozhovor učitelek 2. ročníků	129
	1. Paní Dáša	129
	2. Paní Jana.....	130
	3. Paní Romana.....	130
	4. Paní Petra.....	131
	Příloha č. 3 – Rozhovor učitelek 3. ročníků	133

1. Paní Alena	133
2. Paní Lucka	134
3. Paní Zdena	134
4. Paní Jitka	135
Příloha č. 4 – Rozhovor učitelek 4. ročníků	137
1. Paní Marie	137
2. Paní Milena.....	138
3. Paní Lucka	139
4. Paní Libuše	140
Příloha č. 5 – Rozhovor učitelek 5. ročníků	142
1. Paní Lenka	142
2. Paní Hana.....	143
3. Paní Tamara.....	144
4. Paní Jaroslava	145

1. ÚVOD

Slova a tudíž i slovní druhy jsou součástí našeho každodenního života, aniž bychom si to uvědomovali. Úkolem učitelek a učitelů na I. stupni základních škol je tedy naučit děti rozlišovat slovní druhy od sebe a naučit je, jak jich správně užívat v komunikaci. Zároveň by si však učitelé měli uvědomit, že výuka slovních druhů může být pro mnohé žáky abstraktní, možná i nezábavná a složitá. I proto je třeba v jejich výuce využívat hravá cvičení, konkrétní příklady a vůbec způsoby výuky, které by přitáhly dětskou pozornost k tomuto poměrně složitému, ale velmi podstatnému tématu.

Toto téma diplomové práce jsem si vybrala, neboť mě osobně zajímá a sama se jako učitelka na I. stupni základní školy touto problematikou zabývám v praxi. Ze své zkušenosti také vím, že o základy v oblasti slovních druhů, které si dítě osvojí na I. stupni základní školy, se pak opírá velká většina poznatků, které si v českém jazyce osvojuje po zbytek školní docházky (např. syntax, morfologie, pravopis). O rozlišení slovních druhů se žáci opírají i ve výuce cizích jazyků.

Cílem mé diplomové práce je tak nejen zmapovat problematiku slovních druhů a jejich začleňování do výuky českého jazyka na I. stupni základní školy, ale především zmapovat a přinést hry a zábavná cvičení, které pomohou pedagogickým pracovníkům efektivně předávat znalosti z této oblasti další generaci.

V teoretické části předkládám souhrn znalostí o slovních druzích. Nejvíce se orientuji na definice a přesné vymezení slovních druhů, především ve sporných oblastech, kdy mohou slova kolísat mezi více slovními druhy. Zabývám se největšími změnami, kterými prošly konkrétní slovní druhy v historii. Dále slovní druhy definuji, rozdělují je do kategorií a v neposlední řadě uvádím, ve kterých oblastech dochází k nejčastějším chybám. Slovní druhy také představuji v učebnicích pro I. stupeň základní školy. Zde sleduji koncepci, cíle, zásady a principy výuky tohoto tématu v hodinách českého jazyka.

V praktické části jsem vytvořila soubor pomůcek, zábavných cvičení a her vhodných pro výuku slovních druhů na I. stupni ZŠ. Hry a pomůcky jsem poskytla učitelům ze tří různých škol, poté jsem zjišťovala, jak tyto pomůcky obstály před dětmi ve výuce slovních druhů. To, kolik se toho naučily, a s jakou chutí s nimi pracovaly, je hlavním cílem této diplomové práce. K získání relevantních dat slouží strukturované rozhovory s učiteli. Na

základě sesbíraných dat v praktické části předkládám vyhodnocení závěrů z tohoto orientačního šetření, zda jsou zhotovené pomůcky a hry prospěšné ve výuce slovních druhů na I. stupni základní školy.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 ČEŠTINA A SLOVNÍ DRUHY

„Soubor všech slov českého jazyka lze různým způsobem rozřídít. Neobecnější třídy slov tvoří slovní druhy. Uplatňují se ve slovní zásobě, ale i v gramatickém systému a při vytváření textu. Slovní druh je základní jazyková kategorie, která má znakovou povahu.“¹

Takto definuje slovní druhy Marie Čechová ve své práci *Čeština, řeč a jazyk*.

Jednotlivé slovní druhy se vymezují na základě tří kritérií. Kritéria sémantického, syntaktického a morfologického.

2.1.1 SLOVNÍ DRUHY Z POHLEDU SÉMANTICKÉHO

Sémantický rozměr slova určujeme podle toho, zda dané slovo nese vlastní sémantický význam. Slova tak dělíme na plnovýznamová a neplnovýznamová. Plnovýznamové slovní druhy jsou substantiva, adjektiva, adverbia, pronomina, numeralia nebo i interjekce. Tyto slovní druhy se nazývají *autosémantické*, jelikož mají vlastní význam. Druhou skupinou jsou slova neplnovýznamová, která mají význam pouze gramatický a jejich funkce se projeví až po zapojení do syntaxe. Nazýváme je také *synsémantická* a mezi takové slovní druhy spadají prepozice, konjunkce a partikule.

Publikace *Čeština, řeč a jazyk* od Marie Čechové uvádí, že sémantický pohled je nejdůležitější a nejsnadněji rozpoznatelný.² Jedná se o pojmenování mimojazykové reality, tedy určení denotátu. Je tedy rozhodující, co označuje dané slovo v reálném světě a zda vůbec nějaký reálný význam má. Nejsnadněji se sémantický pohled určuje u substantiv a adjektiv: *maminka*, *pes*, *modrý*, *vysoký*. Pod těmito výrazy si každý představí jasně definovanou skutečnost. Z adjektiv se pak mohou odvodit adverbia, i když obsahová skutečnost zůstává totožná. Například *modrý* - *modře*. Velmi dobře se určuje sémantický

---

¹ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 86 s. ISBN 80-858-6657-9.

² ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 86 s. ISBN 80-858-6657-9.

význam u sloves; *skákat, běhat, kopat*, označující příznaky proměnlivé, tedy dynamicky vázané v čase.³

Do skupiny sémanticky snadno označitelných slovních druhů spadají i numeralia a pronomina. Numeralia sice nemají reálný vztah ke skutečnosti, často však odkazují na zcela konkrétní počet či množinu. Podobně tomu je i u pronomin. Většina pronomin nemá přímý sémantický vztah k realitě, pouze zastupují jiné slovní druhy, nazýváme je slovy zástupnými. Zastupují známé a mnohdy zcela konkrétní skutečnosti.

Ostatní slovní druhy nazýváme jako synsémantické, tedy neplnovýznamová slova a musejí být vždy spojena s jiným plnovýznamovým slovem. Mezi tyto slovní druhy patří prepozice, konjunkce a partikule. „*Prepozice a konjunkce jsou zřetelně rozlišeny svým významem i funkcí; prepozice dále modifikují významy substantivních pádů, kdežto konjunkce plní funkci konektivů, spojujících navzájem větné členy i celé věty. Konjunkce zároveň definují vztahy mezi nimi.*“⁴ Vyčlenění partikulí už tak jasné nebývá. Některé partikule jako například *ano* a *ne* nemohou být ničím jiným kromě partikulí, ale *ať* může být partikulí nebo konjunkcí. Touto otázkou se zabývá Miroslav Komárek ve své knize *Příspěvky k české morfologii*. Zcela specifickou skupinou jsou pak dle jeho slov interjekce. Ty sice nepatří pod synsémantické slovní druhy, ale liší se i od autosémantických. Samy o sobě totiž vytvářejí výpovědi *sui genesis*⁵ a mají tak blízko k různým paralingvistickým systémům.⁶ Interjekce jsou především grafickým ztvárněním zvuků (*bác, hop*) či pouze zachycují psychické či fyzické stavy (*brrrr*). Ačkoliv vztah těchto slov k realitě není hmatatelný, je velmi snadno definovatelný. Pohybují se tak na hraně mezi synsémantickými a autosémantickými slovními druhy.

---

³ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 86 s. ISBN 80-858-6657-9.

⁴ KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 2006, 14 s., [1] složený l. ISBN 80-86624-27-7.

⁵ Latinsky: svého druhu

⁶ KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 2006, 14 s., [1] složený l. ISBN 80-86624-27-7.

2.1.2 SLOVNÍ DRUHY Z HLEDISKA SYNTAKTICKÉHO

Slovní druhy určuje z hlediska syntaktického způsob, jakým funguje slovní druh ve větě, jakým větným členem se může, popřípadě nemůže, stát. Marie Čechová definuje syntaktické hledisko následovně: „*Slova různé druhové platnosti plní rozmanité funkce v mluvnické výstavbě výpovědi, tzn., uplatňují se v rovině syntaktické/skladební jako slova-výpovědi (věty), jako větné členy a jako gramatické výrazy, pomocná slova při větné i textové výstavbě.*“⁷ Základní rozdíl však tkví v tom, zda se slovní druh může stát větným členem. V takové chvíli mluvíme o tzv. plnovýznamových slovech. Pokud se však slovo větným členem stát nemůže, označujeme je jako slovo neplnovýznamové či slovo, které nenese syntaktický význam. Mezi tato slova řadíme například konjunkce a prepozice. Ty fungují jako pomocné výrazy při výstavbě větných celků.

Substantiva mívají z pohledu syntaktického zřejmě největší počet možných zařazení, nejčastěji se s nimi setkáme jako se subjekty nebo objekty (např. *Petr uviděl maminku*; Petr – subjekt, maminku – objekt). Mohou se stát i doplňkem (např. *Seděla mu modelem*; *modelem* – atribut verbální). Častěji se stávají jmennou částí přísudku, přívlastkem shodným i neshodným, či je můžeme určit jako adverbiale. Substantiva se tak mohou stát každým větným členem.

Adjektiva se objevují také jako atribut kongruentní. Jen ve výjimečných případech se stávají součástí doplňku, jako je tomu ve větě: *Viděl jsem ji nešťastnou*. Stejně jako substantiva se mohou stát jmennou částí přísudku.

Pronomina plní funkci substantiv i adjektiv. Stejně jako ohebná numeralia, která mohou být subjektem i atributem.

Verbům je téměř jednoznačně předurčeno být predikátem. Pouze infinitivy pak mohou přebírat funkci i ostatních slovních druhů, stejně jako tomu je u substantiv i adjektiv.

Adverbia nejčastěji určujeme jako adverbiale. Dle druhu adverbia, zda se jedná o adverbia určující místo/čas/míru atd., se poté určuje, zda se jedná o adverbiale loci/temporis/modi a další. Jiná určení příslovcí bývají poměrně řídká.

---

⁷ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 89 s. ISBN 80-858-6657-9.

Prepozice se objevují ve spojení s jiným slovním druhem. Konjunkce určují vztahy mezi spojenými výrazy. Oba slovní druhy se podílejí na výstavbě věty, nejsou však samy větnými členy.

Ani partikule nejsou větnými členy, podílejí se na výstavbě věty pouze mírou *modality*,⁸ tedy naznačením komunikační funkce a postoje mluvčího, naznačují tak míru emotivnosti v textu.

Zcela samostatnou funkci pak mají interjekce, které mohou být klasifikovány jako slova plnovýznamová i neplnovýznamová. Plnovýznamovou se stává interjekce ve chvíli, kdy přebírá funkci jiného slovního druhu, nejčastěji verba. Například ve větě: *Žabka hop do vody*. Interjekce „hop“ na sebe bere pozici verba, a tudíž i větného přísudku.

2.1.3 SLOVNÍ DRUHY Z POHLEDU MORFOLOGICKÉHO

Slovní druhy se z pohledu morfologického dělí do dvou skupin: na ohebné a neohebné. Ohebné slovní druhy se dají skloňovat nebo časovat. Tuto skutečnost definuje autorská dvojice Havránek, Jedlička: „*Slova, která různými tvary označují různé významy mluvnické a mění se tedy podle pádu, čísla, rodu, osoby atd., jsou slova ohebná. Slova, která se nemění, jsou slova neohebná.*“⁹ Skloňují se substantiva, adjektiva, pronomina a numeralia. Tvary slov se pak dělí do sedmi pádů, které se buď označují řadovými číslovkami 1. až 7., nebo latinskými názvy: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokál a instrumentál.¹⁰

Časují se verba. Nemění tedy svoji podobu dle pádu, ale dle tří slovesných časů, kterými jsou *prézens*, *préteritum* a *futurum*.

Všechna ostatní slova spadají do druhé skupiny, mezi slovní druhy neohebné. Mezi neohebné slovní druhy patří adverbia, prepozice, konjunkce, partikule a interjekce. Dle Čechové jsou adverbia velmi těsně spjata s adjektivy. Ve svém díle *Čeština, řeč a jazyk* píše: „*Tvoření příslovcí využívá především transpozice jmen přídavných, s nimiž jsou*

---

⁸ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 90 s. ISBN 80-858-6657-9.

⁹ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Česká mluvnice*. 4. vyd. Praha: SPN, 1981, 101 s.

¹⁰ KOLEKTIV autorů. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 235 s.

kvalitativní příslovce tak těsně spjata, že se někdy považují za jejich bezpříznakové tvary. “¹¹ Jako příklad uvádí odvozování adverbii pouze kvantitou koncové samohlásky (např. bílé x bíle). Kolektiv autorů Příruční mluvnice češtiny uvádí další spojitost mezi adverbii a adjektivy, kterou je stupňování. „*Některá příslovce se mohou, stejně jako některá přídavná jména, stupňovat, tedy vyjadřovat zvláštními tvary trojí stupeň vlastnosti nebo míry: první stupeň (příjemně), druhý stupeň (příjemněji), třetí stupeň (nejpříjemněji).*“¹² Proti tomuto argumentu stojí fakt, že se adverbia neskloňují, i to, že existuje mnoho z nich, která nejsou od adjektiv odvozena, především příslovečné spřežky, které vznikají spojením předložky s jiným slovním druhem.

Toto dělení na ohebné a neohebné slovní druhy však není absolutní, jak uvádí Zdenka Rusínová v *Příruční mluvnici češtiny*: „*Existují i neskloňná substantiva, adjektiva, pronomina, numeralia a naopak např. některá adverbia mohou mít tvary měněné podle rodu a čísla (např. jakživ, jakživa), některé konjunkce mají formy vyjadřující osobu a číslo: abych, abys..., interjekce nebo partikule mohou vyjadřovat 2. osobu sg. a pl.: na X nate, vid' X vid'te apod.*“¹³

2.1.4 NETRADIČNÍ POJETÍ SLOVNÍHO DRUHU

Miroslav Komárek ve svém díle *Příspěvky k české morfologii* píše o tradičním určování slovních druhů. „*Nespokojenost s tradičním tříděním vede někdy až ke skepsi o pojmu slovního druhu vůbec,*“ a odkazuje na uznávaného jazykovědce Ferdinanda de Saussura. „*Logickým důsledkem tohoto stanoviska by asi bylo opuštění pojmu slovní druh a zavedení trojí různé klasifikace lexikálních prostředků.*“¹⁴ Během 20. století totiž mnoho lingvistů např. z Pražského lingvistického kroužku projevilo snahu vytvořit jednotnou bázi, podle které by se daly členit slovní druhy. Tato snaha však většinou skončila nezdarem. Nikdo stále ještě nepřišel na způsob, jak správně určovat slovní druhy bez ohledu na tři hlediska –

¹¹ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 132 s. ISBN 80-858-6657-9.

¹² KOLEKTIV autorů. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 134 s.

¹³ KOLEKTIV autorů. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 228 s.

¹⁴ KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 2006, 15 s., [1] složený l. ISBN 80-86624-27-7.

syntaktické, sémantické a morfologické. Všechna tato tři kritéria se totiž uplatňují komplexně a nelze je od sebe odtrhnout. Komárek uvádí, že bylo potřeba opustit pojem slovní druh a zavést trojí klasifikaci lexikálních prostředků. „*Rozlišovaly by se třídy slov z hlediska sémantického (názvy osob, živočichů, věcí atd., vlastností, čísel, okolností, dějů, stavů atd.), z hlediska tvarového (deklinabilita a indeklinabilita různých typů) a z hlediska syntaktického (třída výrazů, které mohou fungovat jako podmět, předmět, přísudek, atribut atd.)*“¹⁵

2.2 HISTORICKÝ VÝVOJ SLOVNÍCH DRUHŮ

Co se týká slovních druhů, jejich kořeny nalezneme již v antice. V antické gramatice se rozlišovalo pouze devět slovních druhů. Nerozlišovala se substantiva od adjektiv. Rozdíl mezi těmito slovními druhy je v latině a v řečtině velmi malý, v některých případech dokonce žádný. Antičtí gramatikové řadili mezi slovní druhy přídělní, jelikož se podílejí jak na kategoriích slovesných, tak i jmenných.

Dělení a rozlišování slovních druhů tak, jak je známe dnes, má své kořeny v praslovanštině. Ta měla téměř stejnou soustavu ohebných slovních druhů, jako mají novodobé slovanské jazyky. Substantiva a verba se rozlišovala stejně, jako se rozlišovaly subjekty a přísudky, popřípadě objekty ve větách. Adjektiva zastávala funkci přívlastku a stejně jako dnes znamenala především vlastnost podstatného jména. Už od praslovanštiny se u jmen určovalo sedm pádů, stejných jaké známe z dnešní češtiny. U čísla se však kromě jednotného a množného rozlišovalo ještě číslo dvojné, duál. Ten pojmenovával vše, co se objevovalo v párech. Určoval se jak u jmen, tak u sloves, kdy byl řazen vedle jednotného a množného čísla. Ještě ve 14. století se duál objevoval velmi často. Na konci 15. století se však jeho užívání zredukovalo na míru, kterou známe dnes. Zbytky duálu můžeme nalézt u párových orgánů (ruce, nohy, kolena, ramena, prsa) a skloňování číslovky *oba dva*. U jmen se dále určoval mužský, ženský a střední rod, dosud však nebyla jasně vyčleněná životnost a neživotnost u mužského rodu.

Pronomina vždy byla, a dodnes jsou, specifická tím, že nemají vnitřní obsah, pouze na něj odkazují. „*Zájmena se vyznačovala tím, že svůj obsah nepojmenovávala, nýbrž k němu*

---

¹⁵ KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 2006, 16 s., [1] složený l. ISBN 80-86624-27-7.

ukazovala; ve větě měla stejnou úlohu jako substantiva (zájmena bezrodá) nebo jako adjektiva (zájmena rodová.)“¹⁶

Praslovanština ještě neznala numeralia jako specifický slovní druh. V této době šlo pouze o slova s číselným významem. Numeralia tak byla zastupována substantivy, adjektivy nebo pronominy. Například slova *tri* a *čtyre* tvořila přechod mezi podstatnými jmény a adjektivy, zároveň se však skloňovala jako substantiva (*tri* – *kosti*; *čtyre* – *kamene*¹⁷). Ve větě však tato slova zastávala stejnou úlohu jako adjektiva. „Číselná substantiva se chovala jako substantiva nejen po stránce tvarové, nýbrž i skladebné: počítaný předmět byl v genitivu a pád celého spojení byl vyjádřen tvarem číslovky, např. *nominativ pět žen*, *dativ pěti žen*, *instrumentál pět bj žen*.“¹⁸ V dnešní době je poznáme pouze podle významu. Skloňování mají substantivní (např. *sto* jako *město*), adjektivní (např. *řadové* číslovky jako *mladý*) i pronominální (např. *jeden* jako *ten*).¹⁹

Ke konci éry praslovanštiny se u verb určovala *persona*, *numerus* (singulár, plurál a duál), *tempus*, *modus* (indikativ, imperativ a kondicionál), *genus verbi* a *aspekt*, poslední dva zmíněné však jen ve velmi omezené míře. Participium vyjadřovalo kromě vidu i slovesný rod a do jisté míry i *tempus*, ale tyto mluvnické významy byly jiné než u tvarů určitých. V praslovanštině se také určovaly dva jednoduché časy: *aorist* a *imperfektum*. Aorist vyjadřoval minulý děj bez zvláštního odstínu, zatímco imperfektum minulý děj v průběhu, často i minulý děj průvodní. Ten se zachoval do dnešních dní například ve francouzštině, v češtině však vymizel.²⁰

---

¹⁶ KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 129 s. ISBN 978-807-2945-917.

¹⁷ KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 129 – 130 s. ISBN 978-807-2945-917.

¹⁸ KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 129 s. ISBN 978-807-2945-917.

¹⁹ KOLEKTIV autorů. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 109-112 s..

²⁰ KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 136 s. ISBN 978-807-2945-917.

Vývoj adverbíí byl velmi dlouhou dobu spjat s vývojem adjektiv, a i proto byla hranice mezi těmito slovními druhy velmi tenká. Teprve v době národního obrození se ve větší míře začala přesně rozlišovat hranice mezi přídavnými jmény a příslovci.

2.3 POČET SLOVNÍCH DRUHŮ

V dnešní době se na základních školách učí deset slovních druhů, ale nebylo tomu tak vždy. Marie Čechová ve svém díle *Čeština, řeč a jazyk* zmiňuje devět slovních druhů, které se vymezovaly dříve. Na rozdíl od současně vyučovaných slovních druhů se dříve nevyčleňovaly partikule. Slova spadající pod partikule byla řazena pod adverbia, popřípadě pod interjekce nebo konjunkce. Teprve v padesátých letech 20. století²¹ došlo ke vzniku partikulí jako samostatného slovního druhu a nešlo o jediný návrh. Jeden z návrhů ovlivněných ruskou gramatickou byl osamostatnit i *predikativa*, která byla součástí adverbíí. Některé starší mluvnice však uvádějí *predikativa*²² jako samostatný slovní druh. Jedná se o slova, která vyjadřují stav ve spojení se sponovým slovesem *být*, například slovní spojení: *je chladno, je možno* aj. Tato slova se v dnešní běžné praxi považují za adverbia a určují se obě slova odděleně. K uskutečnění tohoto návrhu tedy nedošlo, avšak *predikativa* se považují za zvláštní skupinu příslovcí. Pouze v určování větných členů se určují společně jako tzv. *predikát jmenný se sponou*. V 50. letech tak vzniklo deset slovních druhů: „První zmínky o částicích se objevují až v období po druhé světové válce, pravděpodobně první z nich se nachází v Trávníčkově *Mluvnici češtiny II (1949)*. Jako samostatný slovní druh se částice vydělily teprve v padesátých letech minulého století a toto rozlišení se používá ve všech mluvnicích dodnes.“²³ Užívá se jej dodnes ve všech mluvnicích a je uvedeno a definováno i v Rámcově vzdělávacím plánu.

---

²¹ KOLÁŘOVÁ, Ivana. *Český jazyk: [pro studující učitelství 1. stupně základní školy]*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-802-4733-586.

²² ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 90 s. ISBN 80-858-6657-9.

²³ KUČEŘÍKOVÁ, Anna. *Částice v učivu na základních a středních školách*, diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, 2013, 8 s. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/252789/pedf_m/Castice..pdf

Dnes tedy určujeme následující slovní druhy.

1. **podstatná jména (substantiva)**
2. **přídavná jména (adjektiva)**
3. **zájmena (pronomina)**
4. **číslovky (numeralia)**
5. **slovesa (verba)**
6. **příslovce (adverbia)**
7. **předložky (prepozice)**
8. **spojky (konjunkce)**
9. **částice (partikule)**
10. **cítoslovce (interjekce)**

2.4 HRANICE MEZI SLOVNÍMI DRUHY

Je známo, že slovní druhy nemají pevně stanovené skupiny. V praxi se však setkáváme s případy přechodu slov z jednoho slovního druhu do druhého, někdy mohou kolísat i mezi více slovními druhy. V těchto případech už pak mnohdy nezávisejí pouze na daném výrazu, ale i na jeho postavení ve větě či vztahu k ostatním slovům ve větě. Slova tak přecházejí od jednoho slovního druhu k jinému. I tak se mohou vyskytnout případy, kdy jsou hranice mezi slovními druhy velmi tenké.

Jako příklad můžeme uvést slovo *pokladní*, které může být jak substantivem, tak adjektivem. U podobných slov dochází k *substantivizaci adjektiv*, kdy se adjektivum stává jménem podstatným (*cestující člověk = cestující*), *adverbializaci*, kdy tvar jména či předložkové spojení se stává adverbiem (*jít kolem, k večeru*), *prepozicionalizaci*, kdy tvary podstatných jmen se stávají předložkami (*vzhledem k špatným podmínkám*). Některá slovní spojení mohou přejít ke konjunkcím. Takový proces se nazývá *konjunkcionalizace* (*zatímco*). Mezi další procesy patří *interjekcionalizace* a *partikulizace*. Přechodu slovního druhu k jinému dochází častěji u neohebných slovních druhů, jelikož se nemění podoba

slova. Marie Čechová dále uvádí pojem slovně-druhovú homonymie²⁴, kdy například slovo *hnát* může znamenat, jak substantivum označující ruku nebo nohu, tak zároveň i verbum.

V následujícím krátkém přehledu předkládám nejčastější možnosti, jak mezi sebou mohou slovní druhy přecházet a měnit své zařazení. Znovu je nutné zdůraznit, že ke správnému určení je velmi důležitý kontext celé věty a pozice, kterou slovo ve větě zastává.

2.5 SLOVNÍ DRUHY V ŘEČI DĚTÍ

V řeči dětí je rozložení slovních druhů značně specifické a v mnohém se odlišuje od rozložení slovních druhů v řeči dospělého jedince. Na rozdíl od řeči dospělých se totiž řeč dětí skládá především z konkrétních pojmenování, zatímco „zbytečné“ výrazy, jako jsou konjunkce či prepozice, dětská řeč téměř postrádá. Teprve s přibývajícím věkem, s rozvojem mentálních dovedností i schopností číst či psát se rozvíjejí i tyto slovní druhy. V prvních letech života si však děti osvojují slova na základě konkrétních podnětů. Jejich základní slovní zásoba do dvou let by se proto dala rozdělat následovně:

- a) osoby – názvy nejbližších lidí, se kterými přijde do styku (*máma, táta, bába...*)
- b) činnosti – označení běžných aktivit (*hajat, papat, hapat...*)
- c) pozdravy – často první věc, kterou okolí upoutává pozornost (*ahoj, papa...*)
- d) jídla a nápoje – slova spojená se základní potřebou (*míčko – mlíčko, maso...*)
- e) části těla – (*nos, pusa, břicho...*)
- f) zvířata – nejčastější postavy dětských knížek (*haf – pes, čiči – kočka...*)
- g) hračky – názvy věcí, se kterými se běžně setkává ve svém okolí (*auto, méďa...*).²⁵

Podle Pačesové se prvních 50 naučených slov skládá z 24 % substantiv, 57 % interjekcí a 7 % verb. Ostatní slovní druhy nejsou zastoupeny vůbec či jen v zanedbatelném množství. Podrobněji se této problematice věnoval Jan Průcha, který je

---

²⁴ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 60 s. ISBN 80-858-6657-9.

²⁵ převzato z: PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 68 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

autorem i následující tabulky porovnávající četnost jednotlivých slovních druhů v řeči dvouletého dítěte a dospělého jedince.

SLOVNÍ DRUH	ŘEČ 2 LETÉHO DÍTĚTE	ŘEČ DOSPĚLÉHO
substantivum	50,5 %	13,3 %
verbum	25,5 %	17,8 %
interjekce	9,4 %	1,4 %
adjektivum	5,5 %	5,2 %
pronominum	3,6 %	16,5 %
prepozice	2,3 %	6,3 %
adverbia	2,2 %	8,4 %
partikule	0,6 %	13,5 %
konjunkce	0,1 %	10,9 %

Tabulka 1: Rozložení slovních druhů v řeči dětské a dospělé. (zdroj: Průcha, str. 75)

Jak vyplývá z přehledu, v dětské řeči zcela dominují substantiva a verba nad všemi ostatními slovními druhy. Konjunkce či partikule jsou zcela potlačeny, protože dětská schopnost skládat věty či souvětí, tedy syntax, ještě není rozvinuta natolik dobře, aby konjunkce a spojovací výrazy vůbec potřebovaly. Na rozdíl od řeči dospělých se děti mnohem více uchylují k užívání interjekcí. Často se totiž jedná o výrazy, které jsou krátké a jasné. Děti si proto mnohem snáze osvojí pojem „bác“ než „spadnout“. Procento partikulí, které může překvapit jak v dětské, tak dospělé slovní zásobě, je pravděpodobně nejvíce navyšováno užíváním výrazů „ano“ a „ne“, které patří mezi nejužívanější partikule.

Naproti tomu v řeči dospělých se rozložení slovní zásoby rozprostřelo a vyvážilo. Interjekce jsou ve valné většině potlačeny a nahrazeny verby a dalšími slovními druhy. Také se mnohem více prosazují prepozice, konjunkce či například pronomina, které v řeči dětí najdeme jen na bázi zájmen osobních a ukazovacích. Procentuální zastoupení slovní zásoby dospělých se také může mnohdy lišit od individuální slovní zásoby. Zatímco

například konjunkcí či prepozic je jen omezené množství a osvojí si je většina dospělých, substantiva či adjektiva jsou často navázána přímo na individuální zkušenosti jedince, jeho sklony k četbě, konzumaci masových médií apod.

2.6 JEDNOTLIVÉ SLOVNÍ DRUHY

2.6.1 SUBSTANTIVA

Substantiva stojí v klasifikaci slovních druhů na prvním místě. Tento slovní druh je po stránce tvaroslovné i syntaktické a pojmenovací velmi rozmanitý²⁶, proto mu učebnice věnují velký prostor. Substantiva jsou pojmenování podstat, substancí, a to buď povahy konkrétní (*chlapec, pes, stůl*), nebo abstraktní (*pýcha, létání, nenávisť*). Hranice mezi nimi je velmi tenká, a proto přechod mezi nimi je plynulý. Některá jména jsou vícevýznamová, a tak mohou mít jak konkrétní, tak abstraktní význam. „*Hranice mezi konkrétními a abstraktními substantivy je relativní, nejednou probíhá i uvnitř téže lexikální jednotky, např. psaní, kapání, mazání, označující jednou děj, podruhé výsledek nebo prostředek děje.*“²⁷

Havránek a Jedlička pak vymezují substantivum: „*Substantiva jsou jednak názvy osob, zvířat, věcí, tak i názvy pro vlastnosti, děje (činnosti, stavy) a vztahy. Ve větě se vyskytují nejčastěji v pozici podmětu či předmětu, ale mohou být i jinými větnými členy. Mění tvary podle pádu a čísla. Vždy však mají jen jeden ze tří rodů – rod mužský, ženský, nebo střední.*“²⁸ Tato definice se také nejvíce blíží definicím, které se překládají dětem na základních školách při výuce podstatných jmen. „*Podstatná jména jsou názvy osob, zvířat a věcí (děti, maminka, pták, lev, postel, auto, ...). Ukazujeme si na ně slovy ten, ta, to. Je to první slovní druh.*“²⁹

---

²⁶ HUBÁČEK, Jaroslav, Jana SVOBODOVÁ a Eva JANDOVÁ. *Čeština pro učitele*. Vyd. 2. Opava: Vademecum, 1998, 303 s. ISBN 80-86041-30-1.

²⁷ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplu). V Olomouci: Periplum, 32 s. ISBN 80-866-2427-7.

²⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 109 s.

²⁹ MÜHLHAUSEROVÁ, Hana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk 2: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 1998, 79 s. ISBN 8085607794.

Substantiva dělíme na obecná a vlastní. Obecná jména označují podle Blažka kteroukoli osobu, zvíře, věc téhož druhu, popřípadě pak vlastnost, vztah nebo děj (*chlapec, kočka, stůl, pýcha, nenávist, létání*). Vlastní jména pak označují zcela konkrétní osobu, zvíře nebo věc (*Honza, Micka, Praha, Psohlavci*). S gramatickou stránkou substantiv je spojeno i psaní velkých a malých písmen. Obecná substantiva se píší vždy s malým písmenem, pokud k tomu nemáme jiný důvod (např. například na začátku věty). Jména vlastní naopak píšeme vždy s velkým písmenem na začátku (*Pavel Novák, Pražan, Madeta, Chrám sv. Víta*³⁰ apod.).

Většinu podstatných jmen můžeme užít jak v singuláru, tak i plurálu. Existují ale i taková jména, která se vyskytují jen v jednom z uvedených čísel. Tvary pouze jednotného čísla mají jména hromadná, například *dříví, kamení*. Substantiva, která označují sypkou či tekutou látku, jejíž množství je nutné odměřit či odvážit, nazýváme látkovými, například *voda, mouka, krev*. V případě, že se látková jména objeví v čísle množném, mají již jiný význam. Například požadujeme-li tři limonády, ve skutečnosti chceme tři sklenice nebo láhve tohoto nápoje. Substantiva pomnožná se tvoří tvary množného čísla i v případě, že pojmenovávají jen jednu věc. Za všech okolností na ně lze ukázat pouze *ty, ti, ta* (*ty kalhoty, ta kamna*).

Do dnešní doby se zachovaly i duálové tvary. Duál byl v nejstarší češtině mluvnickým významem jmen i sloves. Duál neboli dvojné číslo, které se ve staré češtině používalo zcela běžně, začal však v historickém období ustupovat a do konce 15. století zanikl. Dodnes ale zůstaly zbytky duálu v plurálu názvů párových částí těla (*oči, uši, kolena...*) i ve skloňování číslovek (*dva, oba*). Typická pro tato jména je koncovka *-ma* v 7. pádě množného čísla (*s rukama, nohama*).

Každé podstatné jméno v českém jazyce náleží k jednomu ze tří rodů, mužskému (maskulinum), ženskému (femininum), střednímu (neutrum). Tyto rody jsou gramatické a nemusí korespondovat s realitou (např. *Ta kukačka označuje i samce*). V rodě mužském se navíc rozlišují jména životná (animatum) a neživotná (inanimatum). Je potřeba zdůraznit, že ani gramatická životnost a neživotnost se zcela nekryje s biologickou. Při určování životnosti autoři Svobodová a kol. (1996) zmiňují, že je nutné přihlédnout ke

---

³⁰ Velká písmena: Stavby a jejich části, stanice a zastávky. 2008. *Ústav pro jazyk český: Internetová jazyková příručka* [online]. Praha [cit. 2015-05-12]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/cz/?id=187>

skloňování substantiv, nikoli k jejich sémantice. Pokud se akuzativ singuláru rovná nominativu, jde o inanimatum, je-li však akuzativ shodný s genitivem, jedná se o animatum. Je nutné dbát na tvaroslovné hledisko, neboť některá jména vypadající jako živá, např. množství živých bytostí, jako je národ, zástup, skot, mají akuzativ shodný s nominativem, a proto se řadí ke jménům neživotným. Platí i v opačném případě. Jsou tu však i výjimky, které je nutné zmínit. Autoři zmiňují, že u některých substantiv, která označují věci neživé, se objevují dubletní tvary životnosti. Tato dvojtvarost se také promítá do mluvnické shody přísudku s podmětem, například *jmenovatelé byli vykráceni, ledoborci pluli*, avšak *jmenovatele byly vykráceny, ledoborce pluly*. Podobně je tomu i u některých ryb a rybích výrobků.

Substantiva se řadí mezi slovní druhy, které se skloňují. Skloňování v českém jazyce se děje již od nejstarších dob v sedmi pádech. Různé jazyky se počtem pádů odlišují, některé je dokonce nemají.³¹ Autoři Svobodová a kol. podotýkají, že je velmi zajímavé, že nikdy neexistovalo u žádného vzoru sedm odlišných pádových tvarů. V jednom paradigmatu se prý vyskytovalo nanejvýš šest rozdílných tvarů. Například jména skloňující se podle vzoru „žena“ mají shodný tvar u třetího a šestého pádu. Naopak tvarově velmi chudý je vzor „stavení“, neboť v jednotném čísle má odlišný tvar pouze 7. pád. Pády mají specifické funkce, které ukazují na význam daného slova ve větě a jeho vztah k jiným slovům. K určení pádů musíme znát pádové otázky:

1. nominativ: kdo, co?
2. genitiv: koho, čeho?
3. dativ: komu, čemu?
4. akuzativ: koho, co?
5. vokativ: oslovujeme, voláme!
6. lokál: (o) kom, (o) čem?
7. instrumentál: kým, čím?

U pádů substantiv důsledně rozlišujeme mezi pády prostými (substantivum je přímo, bez prepozice, zapojené do syntaxe; např. *lesem, Pavle*) a pády předložkovými (zapojují se

---

³¹ HUBÁČEK, Jaroslav, Jana SVOBODOVÁ a Eva JANDOVÁ. *Čeština pro učitele*. Vyd. 2. Opava: Vademecum, 1998, 303 s. ISBN 80-86041-30-1.

pouze za pomoci prepozice;³² např. z *pole*, *na Pavla*). Lokál je vždy pouze předložkový, zatímco ostatní pády mohou být bez předložky. Naopak předložku nikdy nemají nominativ a vokativ.

Dále určujeme vzor. Jednotlivá jména byla utříděna do skupin podle stejných tvarů. Z nich pak bylo vybráno jedno slovo jako vzor. Určování vzorů je propojeno s určováním rodů, neboť každý rod má své vzory. O zařazení substantiva ke vzoru rozhoduje právě genus, zakončení kmene a koncovka genitivu v singuláru.

- rod mužský životný: **pán, muž, předseda, soudce**
- rod mužský neživotný: **hrad** (les), **stroj**
- rod ženský: **žen, růže, píseň, kost**
- rod střední: **město, moře, kuře, stavení**

Řada substantiv se v určitých pádech od svého vzoru liší, proto jsou k určitým vzorům přiřazeny podvzory, jako například u vzoru *hrad* je podvzor *les*. Dále existují vzory pro zpodstatnělá adjektiva, jako *hajný, průvodčí, zlatý* (peněžní měna), *bytná, průvodčí, vstupné a hovězí*. Podle vzorů přídavných jmen se skloňují i některá příjmení, například *Nováková, Nový* aj.

František Cuřín ve svém díle *Vývoj českého jazyka a dialektologie* uvádí, že jména patřící ke stejnému kmeni se v praslovanštině skloňovala stejně.³³ Dnešní substantiva, jako například *chlap, dub, oráč, Jiří, město*, měla v předhistorické době většinu pádových koncovek stejnou. V genitivu singuláru byla koncovka *-a*, v dativu singuláru byla koncovka *-u*. Při vývoji se však substantiva, která patřila ke stejnému kmeni, začala dělit podle skloňování. Proto dnes máme například čtyři mužské vzory (pán, hrad, muž, stroj).

Další důležitou změnou bylo splývání kmenů. Protože některé kmeny zanikaly, substantiva těchto kmenů přecházela k jiným typům a s sebou si přinášela i své koncovky. Například u-kmeny se spojily s mužskými o-kmeny.

---

³² HIRSCHOVÁ, Milada. *Studie k moderní mluvnici češtiny*. 1. vyd. Editor Oldřich Uličný. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 183 s. ISBN 978-80-244-3591-6.

³³ CUŘÍN, František a kol. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Učebnice pro pedagogické instituty. Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1964, 210 s.

Významnou změnou byl vývoj životnosti u maskulin. Původně se životnost nerozlišovala. Například substantivum hrad se skloňovalo stejně jako substantivum pán. U o-kmenů byl tvar nominativu v singuláru stejný jako akuzativ. V některých větách tak bylo složité rozeznat, zda se jedná o podmět, či předmět. Z tohoto důvodu se začal rozlišovat nominativ a akuzativ, a to tak, že do akuzativu přecházel genitiv. Zatímco ve 14. století se už rozlišovala životnost u jmen osob, u jmen zvířat se životnost nerozlišovala až do konce 16. století. Dříve se tedy životnost rozlišovala pouze v akuzativu, ostatní tvary zůstaly stejné.

Tvaroslovný systém substantiv není v současné spisovné češtině jednoduchý. Jazyk je živý organismus, který se neustále vyvíjí. Z různých stran přicházejí nové tendence, k ustálenosti a ke změnám, vedoucí především ke zjednodušení. Jejich výsledek je kompromisní stav neboli *pružná stabilita*.³⁴

A) SUBSTANTIVA V UČEBNICÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Substantiva jsou většinou prvním slovním druhem, který se na základních školách učí. Se slovními druhy se začíná ve 2. nebo 3. ročníku základní školy, i když v dnešní době Rámcový vzdělávací plán nedefinuje přesný ročník, ve kterém by se slovní druhy měly vyučovat. Závazné jsou pouze výstupy z 5. a 9. ročníku, výstup po 3. ročníku není závazný, a proto je možné začít s výukou dříve či později v období prvních pěti let na základní škole.

*„Podstatná jména jsou názvy osob, zvířat a věcí. Můžeme na ně ukázat ukazovacími zájmeny ten, ta, to v čísle jednotném a ti, ty, ta v čísle množném,“*³⁵ takto definuje slovní druhy učebnice pro 3. ročník ZŠ od nakladatelství Alter. *„Slova, která označují osoby (trenér, herečka), zvířata (křeček, lasička) nebo věci (obrazovka, tlačítko) jsou podstatná*

---

³⁴ HUBÁČEK, Jaroslav, Jana SVOBODOVÁ a Eva JANDOVÁ. *Čeština pro učitele*. Vyd. 2. Opava: Vademecum, 1998, 126 s. ISBN 80-86041-30-1.

³⁵ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 55 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

jména,³⁶ takto jsou slovní druhy definovány v učebnici pro 3. ročník ZŠ od SPN. Při výuce i opakování je pak velmi často k dispozici text, ve kterém mají žáci vyhledávat názvy osob, zvířat a věcí. *U jesliček*³⁷, *Kominík*³⁸, *Panenka*³⁹, *O zatoulané dívce*⁴⁰, to jsou příklady ze čtyř učebnic, úkol je vždy totožný. I další úkoly vyžadují, aby děti určovaly názvy osob, zvířat a věcí, např. cestou do školy, ve své oblíbené pohádce nebo při pohledu z okna. Tato cvičení mohou děti dostat i dříve, než se začne s výukou substantiv, nazýváme je *propedeutickým cvičením*. Pracovní sešity, např. od nakladatelství Nová škola⁴¹, pak dávají žákům za úkol vybarvit obrázek podle toho, zda je to název osoby, zvířete či věci, nebo podle toho, jakým ukazovacím zájmenem se na ně ukazuje. Ve třetím ročníku se žáci učí určovat pád, číslo a rod, již se tedy při určování substantiv neuplatňuje pouze hledisko významové, ale i tvaroslovné. „*Podstatná jména mají různé tvary, jsou to slova ohebná. Např.: dub, dubu, dubě, dubem, duby, dubů, dubům, dubech, veverka, veverky, veverku, veverce, veverko, veverkám, veverkách, veverkami, místečko, místečka, místečku, místečkem, místeček, místečkům, místečkách, místečky.*“⁴² Ve všech učebnicích žáci nejprve vyhledávají tvary podstatných jmen z různých textů. Názvy vlastností a dějů jsou zatím z výuky substantiv zcela vyčleněny. Do výuky jsou zařazeny až ve 4. ročníku. Zde bych uvedla učebnice pro 4. ročník od Nakladatelství Fraus⁴³ a SPN⁴⁴, které využívají moderní

³⁶ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 129 s. ISBN 978-80-7235-390-3

³⁷ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 55 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

³⁸ NOVÁKOVÁ, Zuzana. *Český jazyk pro druhý ročník*. Vyd. 2. Ilustrace Vlasta Švejdová. Všeň: Alter, 2001, 73 s. ISBN 80-85775-93-x.

³⁹ MÜHLHAUSEROVÁ, Hana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk 2: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 1998, 79 s. ISBN 8085607794.

⁴⁰ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 128 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

⁴¹ GERŽOVÁ, Miroslava a Jaroslava Fukanová. *Český jazyk 2 nově, 2. díl, pracovní sešit pro 2. ročník*. Brno: Nová škola, 2012, 23 s. ISBN 80-7289-077-8.

⁴² HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 157 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

⁴³ KOSOVÁ, Jaroslava a Gabriela BABUŠOVÁ. *Český jazyk 4, učebnice pro základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2010, 46 s. ISBN 978-80-7238-934-6.

texty, ve kterých žáci vyhledávají, doplňují nebo třídí podstatná jména podle různých kritérií. Ve 4. ročníku se probírá také skloňování podstatných jmen. Poučení o skloňování začíná v učebnicích Fraus⁴⁵ i SPN⁴⁶ podstatnými jmény rodu středního, z důvodu, že jejich tvaroslovný systém je nejjednodušší. V učebnici SPN⁴⁷ pro 5. ročník se skloňování podstatných jmen opakuje a procvičuje. K procvičení učiva jsou často voleny naučné a zajímavé texty.

S výukou substantiv na prvním stupni ZŠ je spojeno i základní povědomí o psaní velkých písmen ve vlastních jménech. Všechny zmíněné učebnice se buď ihned po výkladu o substantivech, či po shrnutí slovních druhů zabývají výkladem psaní velkých písmen ve vlastních jménech. „*Vlastní jména označují jednu určitou osobu, jedno určité zvíře nebo jednu určitou věc (např. Marie, Dvořák, Kolín, Říp). Píšeme je s velkým počátečním písmenem. Podstatná jména, která pojmenovávají kteroukoli osobu, kterékoliv zvíře nebo kteroukoli věc, se nazývají obecná (např. dívka, muž, pes, město, hora). Píšeme je s malým počátečním písmenem.*“⁴⁸ Děti jsou tak seznámeny se základními pravidly psaní velkých písmen. Učebnice SPN, Český jazyk pro 2. ročník, seznamuje žáky s vlastními jmény osob a zvířat již ve druhém ročníku. „*Lidé mají jméno a příjmení. Jsou to jejich vlastní jména. Vlastní jména osob píšeme vždy s velkým počátečním písmenem.*“⁴⁹ K poznávání vlastních jmen zvířat využívá tato učebnice známá zvířátka z večerníků (motýl Emanuel, opička Žofka).⁵⁰ Některá učebnice (např. od nakladatelství Alter pro

---

⁴⁴ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ a Irena VAŇKOVÁ. *Český jazyk 4 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, 87 s. ISBN 978-80-7235-423-8.

⁴⁵ KOSOVÁ, Jaroslava a Gabriela BABUŠOVÁ. *Český jazyk 4, učebnice pro základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2010, 46 s. ISBN 978-80-7238-934-6.

⁴⁶ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ a Irena VAŇKOVÁ. *Český jazyk 4 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, 102 s. ISBN 978-80-7235-423-8.

⁴⁷ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010, 74 s. ISBN 978-80-7235-453-5.

⁴⁸ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 63 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

⁴⁹ HOŠNOVÁ, Eva, Milada BURIÁNKOVÁ, Simona PIŠLOVÁ a Martina ŠMEJKALOVÁ. *Český jazyk 2 pro základní školy*. Praha: SPN, 2006, 24 s. ISBN 80-7235-329-2.

⁵⁰ HOŠNOVÁ, Eva, Milada BURIÁNKOVÁ, Simona PIŠLOVÁ a Martina ŠMEJKALOVÁ. *Český jazyk 2 pro základní školy*. Praha: SPN, 2006, 26 s. ISBN 80-7235-329-2.

2. ročník) předkládá žákům tři zvláštní podkapitoly na psaní velkých písmen, a to u jmen osob, zvířat a měst a obcí. Zbylé sledované učebnice vše shrnují do jedné kapitoly nebo kapitoly rozdělují na jména vlastní a jména místní. Zbytek pravopisných jevů spojených s psaním velkých písmen, včetně všech výjimek, čeká na žáky až v šesté nebo sedmé třídě.

2.6.2 ADJEKTIVA

Adjektiva jsou druhým ohebným slovním druhem. Označují vlastnosti nebo vztahy podstatných jmen. Kraus⁵¹ uvádí, že se adjektiva vyznačují přítomností dvou charakteristických kategorií. Za prvé je to gramatická shoda s dominujícím substantivem v rodě, čísle a pádě. Za druhé, gramatická kategorie stupňování, která znázorňuje rozdílnou intenzitu příznaku. Stupňování pomáhá vyjádřit míru kvality. Tedy to, co je vzácné, může být vzácnější, nebo dokonce nejvzácnější. Další významový rys kvality je vytvoření opaku k sobě samému, například *dobrý* – *zlý*, *pěkný* – *ošklivý*. Opak může být též vyjádřen i negací (*dobrý* – *nedobrý*).

Havránek a Jedlička definují adjektiva následovně: „*Adjektiva vyjadřují vlastnosti osob, zvířat, nebo věcí, označených podstatnými jmény, anebo zpřesňují nebo jinak vymezují význam podstatných jmen. Ve větě se především jimi jako shodnými přívlastky rozvíjejí substantiva v kterékoliv větné platnosti.*“⁵²

Z historického hlediska prošla adjektiva podobným vývojem jako substantiva. Dle Komárka (1981)⁵³ došlo vyjma změn způsobených hláskovým vývojem v historickém období především k vývoji složených tvarů a k většímu omezení jmenných tvarů. Tvary složených adjektiv se od novočeských tvarů lišily především hláskoslovně. Tvary jako například *dobřiej* brzy nahradily dnes běžně užívané tvary *dobrém*, *dobré*. Tvary duálu

---

⁵¹ ČMEJRKOVÁ, Světa a KRAUS Jiří. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 259 s. ISBN 80-200-0589-7.

⁵² HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 101-102 s.

⁵³ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 35 s. ISBN 80-866-2427-7.

časem zcela zanikly a od 15. století se zachovaly pouze koncovky u instrumentálu -ýma a -íma.

Vývoj tvrdých adjektiv byl ovlivněn zájmenným skloňováním. Například tvary *dobreho, dobremu* vznikly podle tvaru *našeho, našemu*. Ve vývoji jmenných tvarů a přivlastňovacích adjektiv nebyl podstatný rozdíl od nové češtiny. Ve staré češtině bylo pouze více ustrnulých jmenných tvarů v atributu. Staročeské jmenné tvary u adjektivních typů *otcův, matčín* byly ve skoro stejném rozsahu jako v nové spisovné češtině.

V dalším vývoji se velmi omezil počet adjektiv, která tvořila jmenné tvary. Zachovaly se jmenné tvary pouze v nominativu a i ta dnes působí velmi zastarale (*našel matku nemocnu*). Zachovaly se tvary *rád a jakživ*. Můžeme najít i tvary jako *bos, mrtev, hoden*.

Jmenné tvary adjektiv zanikly vytlačením základními tvary adjektiv. Starý jazyk rozlišoval tvary složené a jmenné i u stupňování adjektiv. Jmenné tvary byly ve větě především predikátem. Jmenné tvary u stupňování adjektiv však zcela zanikly a byly nahrazeny tvary složenými.

Nová čeština má navíc třetí typ komparativu, a to s příponou *-í* u adjektiv na *-k* jako například *lehčí*. Ve staré češtině byl tvar *lehčěji*. Zároveň se vyvíjely i stupňovací tvary adverbii.

Adjektiva se původně skloňovala jako substantiva. Jednalo se tedy o jmenné skloňování. Už v praslovanštině se však vedle jmenného skloňování vyvinulo skloňování složené. Složené skloňování vzniklo skládáním jmenných tvarů adjektivních s tvary pronomina *jъ, ja, je*. Stahováním pak vznikly staročeské a dnešní tvary. Ve složeném skloňování byl vzor tvrdý (*dobrý*) a měkký (*pěší*).

Adjektiva můžeme členit dodnes z více hledisek. Z hlediska svého tvoření Kraus a kol.⁵⁴ (1996) zmiňuje adjektiva vlastní, jako *celý, velký, pěkný, hodný*, přivlastňovací, jako *otcův, matčín*, slovesná (deverbativní) jako *unavený, zastaralý, plnící*, a v neposlední řadě i adjektiva nesklonná – *blond, prima, lila*. Adjektiva jsou však pevně spjata se substantivy, ke kterým se váží. „Adjektiva vždy mění tvary nejen podle pádu a čísla, nýbrž i podle rodu (mužského, ženského a středního), a jsou vždy ve shodě s podstatným jménem, které

---

⁵⁴ ČMEJRKOVÁ, Světa a KRAUS Jiří. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 54 s. ISBN 80-200-0589-7.

rozvíjejí a k němuž se vztahují.“⁵⁵ Je to tedy substantivum, které určuje tvar adjektiva i všechny kategorie, které se u něho určují, *tedy rod, číslo, pád, vzor a druh.*

Z dalšího významového hlediska se adjektiva dají dělit na kvalitativní (jakostní) a na relační (vztahová). Hlavní rozdíl mezi oběma skupinami Hubáček, Jandová, Svobodová (2002)⁵⁶ uvádějí v tom, že adjektiva vztahová vyjadřují příznak založený na vztahu k něčemu (k substanti, ději, stavu nebo okolnostem). Tento příznak se přitom nedá stupňovat. Jedná se o slova odvozená od substantiv, například dřevěný, kovový, válcovitý, dospělý aj. Adjektiva jakostní jsou naopak vztahově vesměs neodvozená a vyjadřují příznak bezprostředně, jako kvalitu, například bílý, malý, veliký, nový, tvrdý, pestrý, zdravý aj. Ta se dají stupňovat. U jakostních adjektiv autoři dále zmiňují možnost rozlišení dvou skupin – adjektiva deskriptivní (*slepý, nahý, mrtvý*) a adjektiva kvalifikační (*vysoký, veselý, smutný*).

V neposlední řadě se mohou adjektiva rozlišovat na pravopisně tvrdá, takzvané trojvýchodná, podle vzoru *mladý*, a adjektiva pravopisně měkká, která mají v nominativu singuláru jednotnou koncovku pro všechny rody, vzor *jarní*.⁵⁷ Při psaní i/y po obojetných souhláskách upozorňuje autor na to, že vzor *jarní* důsledně vyžaduje měkké -í u slov jako *soví, holubí, husí*. Adjektiva by neměla žákům dělat velké potíže, neboť po stránce tvaroslovné ani pravopisné jim nehrozí žádnými většími komplikacemi. Setkáváme se pouze se dvěma problémy, a to občasnou neschopností zařadit adjektivum ke správnému vzoru, např. *cizí, ryzí* velmi často určují jako *mladý*, a určit, kdy se u přídavného jména píše velké písmeno. Platí totiž pravidlo, že adjektiva odvozená od osobních jmen příponami -ův (-ova, -ovo), -in (-ina, -ino) se píší s velkým písmenem (např. *Janův, Janin*,

---

⁵⁵ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 102 s.

⁵⁶ HUBÁČEK, Jaroslav, Jana SVOBODOVÁ a Eva JANDOVÁ. *Čeština pro učitele*. Vyd. 2. Opava: Vademecum, 1998, 303 s. ISBN 80-86041-30-1.

⁵⁷ ČMEJRKOVÁ, Světa a KRAUS Jiří. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 51-53 s. ISBN 80-200-0589-7.

Čapkův), ale adjektiva utvořená od osobních jmen pomocí přípony *-ský, -ovský* se píší s malým písmenem (např. *alžbětinský, čapkovský*).⁵⁸

Adjektiva se také mohou stupňovat, čímž vyjadřují různý stupeň vlastnosti vytvořením druhého a třetího stupně. Druhý stupeň (tzv. komparativ) se nejčastěji tvoří pomocí přípony *-ejší* a *-ější* a jak napovídá latinský název, nejčastěji tento druhý stupeň slouží ke komparaci neboli porovnávání. Třetí stupeň (tzv. superlativ) se naproti tomu tvoří předponou *nej-*, která se váže na tvar komparativu. Stupňování přídavných jmen je ve většině případů pravidelné, výjimek je pouze několik, ale zato jsou velmi frekventované. Nejdůležitější je nepravidelné stupňování přídavného jména *dobrý – lepší – nejlepší* a také jména *špatný – horší – nejhorší*.

A) ADJEKTIVA V UČEBNÍCÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

*„Přídavná jména jsou slova, která vyjadřují vlastnosti osob, zvířat a věcí nebo určují, či osoby, zvířata a věci jsou.“*⁵⁹ Adjektiva se většinou vyučují až ve 3. ročníku základních škol. Je to především proto, že na rozdíl od substantiv nejsou pro děti tolik konkrétní. Zároveň je nutné, aby žáci již poznali substantiva, ke kterým se adjektiva váží. *„Na přídavná jména, která stojí u podstatných jmen rodu mužského životného, se v množném čísle ptáme otázkami jací (muži)? jací (lvi)? kteří (muži)? kteří (lvi)?“*⁶⁰ Z této definice je zřejmé, že substantiva a adjektiva se na sebe těsně váží, a proto by ve výuce měla adjektiva navazovat až na výuku substantiv. Tato spojitost je uvedena i v prvních cvičeních, kdy mají žáci v textu nalézt nejen adjektiva, ale i substantiva, ke kterým se váží. Také mají určit otázky, kterými se adjektiva určují. *„Ptáme se na ně otázkami: jaký? (jaká? jaké?), který (který? které?), či? Tvary přídavných jmen můžeme měnit podle čísla a pádu.*

---

⁵⁸ Velká písmena: jména živých bytostí a přídavná jména od nich odvozená. 2008. *Ústav pro jazyk český: Internetová jazyková příručka* [online]. Praha [cit. 2015-05-12]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/cz/?id=181>

⁵⁹ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 116 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

⁶⁰ DVORSKÝ, Ladislav. *Český jazyk pro třetí ročník*. 1. vyd. Všeň, 1995, 116 s. ISBN 80-857-7566-2.

*Říkáme, že je skloňujeme.*⁶¹ V prvních cvičeních si poté žáci nejen vyhledávají adjektiva v textu, ale také se k substantivům učí vymýšlet vlastní vhodná adjektiva. V tomto určování problém nebývá, ten přichází ve vyšších ročnících, kdy se žáci učí určovat druhy adjektiv a jejich pravopis. V učebnici SPN, *Český jazyk 3*, se využívá ilustrace, kde *pes Rek vyšetřuje líné a mlsné kocoury Mourka a Drápka pro krádež*⁶². Žáci pak podle obrázku popisují nezbedné kocoury. Při popisu podle obrázku se rozvíjí kreativní myšlení žáků a zároveň si žáci opět uvědomí jak těsně se adjektiva a substantiva k sobě váží. Učivo je zde také procvičováno ve slohových úkolech, například při práci s textem *Harry Potter*.⁶³ Ve čtvrtém ročníku se poznávání adjektiv dále procvičuje. V učebnici SPN, *Český jazyk 4*, je mnoho zajímavých úkolů k tomuto účelu. Například kapitola s názvem *Lidské vlastnosti*⁶⁴ k tomu přímo vybízí. V učebnici SPN, *Český jazyk 5*, najdeme kapitolu se slohovými úkoly *Náš kraj*.⁶⁵ Kapitola přímo vybízí k hojnému užití přídavných jmen k popisu krajiny. Poznávání, skloňování a stupňování přídavných jmen procvičuje tato učebnice⁶⁶ pomocí naučných článků, praktických úkolů a doplňovaček. Zajímavé úkoly k procvičení tohoto učiva přináší také pracovní sešit pro 5. ročník od Nakladatelství Nová škola Brno.⁶⁷ Využívá poezii, čtyřsměrky, doplňovačky, omalovánky a křížovky s tajenkou k vyhledávání přídavných jmen a k určování jejich druhů.

---

⁶¹ DVORSKÝ, Ladislav. *Český jazyk pro třetí ročník*. 1. vyd. Všeň, 1995, 116 s. ISBN 80-857-7566-2.

⁶² HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 133 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

⁶³ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 168 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

⁶⁴ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ a Irena VAŇKOVÁ. *Český jazyk 4 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, 64 s. ISBN 978-80-7235-423-8.

⁶⁵ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010, 140 s. ISBN 978-80-7235-453-5.

⁶⁶ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010, 99 s. ISBN 978-80-7235-453-5.

⁶⁷ JANÁČKOVÁ, Zita a Jitka ZBOŘILOVÁ. *Český jazyk 5, pracovní sešit pro 5. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 2014, 44 s. ISBN 978-80-87591-48-2.

2.6.3 PRONOMINA

Pronomina jsou slova, která svůj název dostala proto, že se jich užívá „za jména“ tzn. místo jmen. Sama o sobě totiž neoznačují osobu, zvíře nebo vlastnost, nýbrž jen zastupují substantiva a adjektiva nebo na ně odkazují. I z toho důvodu přebírají ve větných celcích vlastnost větných členů, které zastupují. Stejně tak přebírají a mění svůj pád a číslo podle jména, které zastupují.⁶⁸

A) VÝVOJ PRONOMIN

Ve skloňování osobních zájmen nedošlo v historickém vývoji k velkým změnám. Větší změny však nastaly ve skloňování rodových zájmen.

Po stránce kmenotvorné bylo skloňování zájmen jednodušší. Zájmenné skloňování mělo dva typy. Prvním typem bylo skloňování tvrdé, a to s kmenotvornými příponami -o/-ě, druhým typem pak skloňování měkké s příponami -e/-i. Podle *ten* se skloňovalo *on, jeden*. Podle *jenž* se skloňovalo *sen* (= *ten*), *náš, váš, můj, tvůj, svůj, dvój, čso* i zájmeno *veš*. Po stahování došlo k odlišení tvarů jako *tvého, mého*. Zájmeno *jenž* mělo ukazovací význam. Tvary bez -ž začaly mít význam osobního pronomina. Všechny tvary se -ž měly význam vztažný. Mnoho zájmen se ve staroslověštině skloňovalo podle adjektivních typů. Jednalo se o pronomina *ký, kaký, jaký, kakový, jakový*.

Vývoj osobních zájmen byl složitější. Mezi starší vrstvu pronomin patří zájmena bezrodá. Historická mluvnice češtiny uvádí, že v pračeštině patřila mezi osobní pronomina *jáz, ty, my, vy, vě, va* a reflexivní zájmeno. Podoba osobního pronomina *jáz* trvala až do 15. století. Vedle ní však můžeme už v nejstarších památkách najít i mladší *já*.

Komárek v *Dějínách českého jazyka* uvádí, že osobní zájmeno 3. osoby prošlo složitým vývojem. Původem se jednalo o ukazovací zájmeno, a proto rodové. V historickém období se ustálily všechny tvary pronomina *on*. Původní ukazovací význam mělo *onen* (*onen král*). Už v nejstarších památkách však můžeme nalézt zájmeno *on*, které se chovalo jako zájmeno 3. osoby. V nejstarších památkách se také vyskytovaly tvary *jeho*, které nahradily

---

⁶⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 102 s.

tvar *jej*, ten pak byl častěji v podobě *něj*. Dnes se zájmeno *něj* užívá po předložce, zatímco tvar *jej* bez předložky.⁶⁹

Dle *Historické mluvnice české* jsou velmi specifická i rodová pronomina. Ve starší vrstvě se rozlišoval dvojitý rod, a to rod osobní a věcný. U většiny zájmen se však rozeznával rod mužský, ženský a střední. Komárek (1981) uvádí, že ve skloňování docházelo k míšení tvrdého a měkkého zájmenného sklonění. Docházelo však také ke vlivu složeného sklonění adjektiv.

Vývoj přivlastňovacích zájmen *můj*, *tvůj*, *svůj* závisel na provedení stahování (*mojeho* – *mého* atd.). Velmi specifické je i zájmeno *sám*, které mělo ještě v 15. století zájmenné tvary, jako např. *samoho*, *samomu*. Ve staré češtině byly tyto tvary nahrazeny tvary složenými: *samého*, *samému* atd. Do nové češtiny pak zůstaly pouze ty tvary, které se shodovaly s tvary jmenných adjektiv (*sám*, *sama*, *samo*).

B) DĚLENÍ PRONOMIN

Podle významu a postavení ve větěném celku rozeznáváme sedm druhů zájmen: osobní (personální), přivlastňovací (posesivní), ukazovací (demonstrativní), tázací (interogativní), vztažná (relativní), neurčitá (indefinitní) a záporná (negativní).

1. Pronomina personální vyjadřují první, druhou nebo třetí mluvnickou osobu. První a druhé osoby – *já*, *ty* (v množném čísle *my*, *vy*) – odkazují k osobě mluvčího, a to bez rozdílu v rodě. Nezastupují žádné jméno, nýbrž jen odkazují. V projevu napomáhají vyhnout se stylisticky nežádoucímu opakování jména. Do osobních zájmen patří i zvrtná zájmena (sebe, sobě, se, si – nemají 1. pád) „*Ta označují vztah k osobě nebo věci, která je v téže větě podmětem, bez rozdílu, zda jde o osobu první, druhou nebo třetí.*“⁷⁰ Tvar reflexivního pronomina *se* se vyskytuje pouze v akuzativu a v dativu se mění na *si*. Pronomina třetí osoby – *on*, *ona*, *ono*, *oni*, *ony*, *ona* a jejich tvary zastupují jména, která předcházela v textu či v mluvě, odkazují k němu nebo k nim. Například: *Našel jsem knihu. Kam jsi ji schoval?* – tvar *ji* je

---

⁶⁹ KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 185 s. ISBN 978-80-7294-591-7.

⁷⁰ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 197 s.

- v akuzativu singuláru tvar zájmena *ona*. Pokud bychom měli pouze izolovanou větu: *Kam jsi ji schoval?* Nepoznali bychom, že šlo o knihu, ale mohli bychom se domnívat, že mohlo jít například o peněženku, rukavici aj.
2. Pronomina posesivní jsou zvláštní modifikací pronomin personálních: *můj, tvůj, náš, váš, jeho/její/jejich*. Tato pronomina vyjadřují vztah přináležitosti někoho, něčeho k něčemu nebo někomu, například *tvůj stůl* je stůl, který patří tobě (partnerovi v hovoru). Přivlastňovací pronomina mají vedle sebe ještě zvrtné zájmeno *svůj*, které platí pro všechny tři osoby, pokud jsou ve větě podmětem (např. *já mám své klíče, tys máš své klíče, ona má své klíče.*)
  3. Demonstrativa *ten, tento, tenhle, tamten, onen, takový* tvoří další významnou skupinu pronomin. V řeči ukazují na určitou osobu, zvíře nebo vlastnost. Do této skupiny patří i pronomina *týž, tentýž, sám*, která se nazývají též *zájmena vymezovací*. První dvě vyjadřují totožnost či shodnost dvou jmenovaných objektů a mají ráz čistě spisovný. Zájmena *sám* se užívá obzvláště k vytýkání nebo zdůrazňování. Občas se užívá místo něho však adjektiva *samotný*.
  4. Pronomina interogativní jsou taková, jimiž se ptáme po osobě, věci, či vlastnosti, abychom jimi doplnili složku, kterou má tázaná osoba ve své odpovědi doplnit. Jsou to pronomina: *kdo, co, který, jaký, čím*. Používají se v otázkách.
  5. Táž slova, která fungují jako pronomina tázací, mají jindy platnost zájmen vztahných. Uvádějí či připojují vedlejší věty. K zájmenům *kdo, co, který, který, čím*, se připojuje další vztahné zájmeno *jenž*. Je omezeno pouze na projevy spisovné a některé jeho tvary mají příznak knižní (zvláště tvar *již* – 1. pád, množného čísla, rodu mužského životného a 4. pád, jednotného čísla, rodu ženského).
  6. Výše zmíněná pronomina mají společný rys v tom, že se vztahují k nějaké určité osobě, věci, nebo k jejich skupině. Existují však pronomina, kterými blíže nenaznačujeme, o kom nebo o čem je řeč, nebo to naznačujeme jen obecně. Takovým zájmenům se říká pronomina neurčitá. Tvoří se od zájmen tázacích přidáváním předpon (*ně-, lec-, leda-, kde-, málo-* aj.) nebo přípon (*-si, -koli, -koliv*). Je jich poměrně velké množství a patří k nim například slova jako *někdo, něco, něčí, některý, nějaký, jakýsi, cosi, čísi* aj. Další důležitá neurčitá pronomina jsou *každý* a *všechn*. Ač obě pojímají osoby nebo věci souhrnně, první z nich zároveň přihlíží jednotlivě ke všem jednotlivcům.

7. Pronomina záporná vyjadřují negaci, popírají výskyt či existenci bytosti, věcí nebo jevů, jako *nikdo, nic, nijak, ničí, žádný*. Tvoří se připojením předpony *ni-* opět k zájmenům tázacím.

Na závěr kapitoly o pronominech doplňují Havránek a Jedlička⁷¹, že pronomina vyjadřují různými tvary pády a zpravidla dvojí číslo. Část zájmen, takzvaně rodová, označuje různými tvary i trojí rod a u mužského i životnost či neživotnost, například *ten, ta, to, můj, má, který, která* aj. Jiná pronomina naopak bezrodá mají pro všechny tři rody stejný tvar. Jsou to pronomina 1. a 2. osoby a pronomina zvrtná: *já, ty, my, vy, se*.

C) SKLOŇOVÁNÍ PRONOMIN JÁ/TY

Při výuce zájmen a především jejich písemné formy se učitelé češtiny velmi často setkávají s chybami při skloňování pronomina *já*, a to především v rozlišování tvarů *mě/mně*. Tyto tvary se totiž vyslovují zcela totožně, ale představují různé pády.

Ve výuce správného psaní pronomina *já* je možné studenty učit přesné pády, ve kterých se píší jednotlivé tvary, nebo je možné studenty naučit analogii se skloňováním pronomina *ty*. Pokud vyslovíme tvar *tě nebo tebe*, píšeme zájmeno *já* ve zkrácené formě, tedy *mě*. Pokud vyslovíme tvar s háčkem *tobě*, píšeme v první osobě dlouhý tvar s háčkem, tedy *mně*. Zbývající tvary se shodují také, ale v jejich písemné formě nebývá problém.

D) PRONOMINA V UČEBNÍČÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

„Zájmena jsou slova, která zastupují podstatná nebo přídavná jména, odkazují na ně apod., např. učitel – on, sestra – ona, kolo – ono, modré auto – to auto.“⁷² „Slova, která zastupují podstatná jména, místo podstatných jmen označují osoby, zvířata a věci nebo na ně ukazují, se nazývají zájmena.“⁷³ Takto definují pronomina učebnice pro 3. ročník.

---

⁷¹ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 102 s.

⁷² DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 117 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

⁷³ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 140 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

Stejně jako adjektiva se i pronomina učí spíše až ve 3. ročníku. Děti už by měly mít povědomí o substantivech a adjektivech, než se začnou učit o pronominech, která je zastupují. S tím jsou spojeny i základní úkoly, které požadují, aby žáci nahrazovali v textu vybraná slova pronominy. Zároveň by se mělo uvést, že se to s pronominy v textu nesmí přehánět, aby byl zachován přirozený ráz. „*Nadměrné užívání zájmen ve vyjadřování není pěkné ani účelné.*“⁷⁴ Žáky je nutné upozornit, že pronomina lze užívat jen do té míry, dokud je jasné, na co odkazují, v opačném případě ztrácejí smysl. Při nahrazování jmen pronominy je také nutné připomenout, že přebírají vlastnosti (rod, číslo a pád) podle jména, které nahrazují. Tento fakt naznačuje vlastnost zájmen, dají se skloňovat.

Pokud se zaměříme na druhy zájmen, některé učebnice pro 1. stupeň (např. Nakladatelství Alter) neuvádí všechny: „*Některé druhy zájmen: osobní, např.: já, ty, on, my, vy, oni; přivlastňovací, např.: můj, tvůj, jeho náš, váš; ukazovací, např.: ten, ta, to, to, ty; tázací, např.: kdo? co? jaký? který? čím?; záporná, např.: nikdo, nic, ničí.*“⁷⁵ Jsou tedy vynechána zájmena vztažná a neurčitá. Učebnice SPN pro 5. ročník⁷⁶ naopak uvádí přehled všech druhů zájmen, uvádí jejich význam a příklady. Druhy zájmen však nejsou ani v jedné z učebnic příliš procvičovány, jde spíše o prvotní znalost, která se bude více rozvíjet až ve vyšších ročnících. Zajímavé úkoly k procvičení poznávání zájmen nabízí pracovní sešit pro 5. ročník Nová škola Brno.⁷⁷ Využívá humorného textu Jiřího Grossmanna a Miroslava Šimka – Jak jsme chovali užitečné zvíře, doplňovačky, omalovánky a poezii Jiřího Suchého.

---

⁷⁴ DVORSKÝ, Ladislav. *Český jazyk pro třetí ročník*. 1. vyd. Všeň, 1995, 117 s. ISBN 80-857-7566-2.

⁷⁵ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 117 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

⁷⁶ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010, 120 s. ISBN 978-80-7235-453-5.

⁷⁷ JANÁČKOVÁ, Zita a Jitka ZBOŘILOVÁ. *Český jazyk 5, pracovní sešit pro 5. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 2014, 52 s. ISBN 978-80-87591-48-2.

2.6.4 NUMERALIA

Numeralia jsou velmi specifický slovní druh, co se týče svého zařazení. Hubáček, Jandová, Svobodová (2002) sdělují, že se numeralia vydělují pouze na základě obsahově-sémantického kritéria. Mají funkci přesně (číslovky určité) nebo přibližně (číslovky neurčité) vyjadřovat množství, kvantitu. Podotýkají, že po formální stránce lze většinu numeralií přiřadit k jiným slovním druhům. Některá se skloňují jako substantiva, jiná jako adjektiva, *jeden* má pronominální flexi a velké množství numeralií je neohebných.

V *Základní mluvnici českého jazyka* jsou číslovky definovány jako „slova významu číselného; označují počet, pořadí apod. Rozlišujeme číslovky určité a neurčité.“⁷⁸

Třídění vychází z jejich přístupu k označení množství, případně pořadí. Skupiny určitých a neurčitých numeralií se dále dělí do čtyř skupin:

1. Kardinalia, číslovky základní, označující počet (*jeden, dva, tři, pět, deset, sto* apod.), množství (*několik, mnoho* apod.); nejčastěji se píší číslicí, protože v písemných znacích číselných mají nejpřesnější výraz; při psaní číslicemi je píšeme bez tečky, což je jediný rozdíl oproti ordinaliím. Pokud je píšeme slovy, oddělujeme jednotlivé číslice mezerami (*dvě stě dvacet dva* apod.).
2. Ordinalia lze definovat jako „místa v homogenní sérii, jejíž členy mohou být počítány“⁷⁹ (*první, první, stý, několikátý* aj.), označující tedy pořadí v číselné linii. Pokud je píšeme pouze číslicí, píšeme za nimi tečku, aby byly rozlišeny od kardinalií; ordinalia mohou být určitá (*pátý, desátý*), ale i neurčitá (*několikátý*).
3. Specialia významově určují počet druhů nebo počet počítatelných objektů, což znamená, že kvalitativně rozlišují třídy a podtřídy jednotlivých objektů a určují, kolikrát tam tyto třídy jsou; stejně jako kardinalia mohou specialia určovat počet určitý (*dvojí, paterý, tisícový*) i neurčitý (*několikero, několikový*). Zvláštním druhem

---

⁷⁸ STYBLÍK, Vlastimil, Marie ČECHOVÁ, Přemysl HAUSER a Eva HOŠNOVÁ. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2004, 107 s. ISBN 80-7235-018-8.

⁷⁹ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 68 s. ISBN 80-866-2427-7.

speciálií jsou tzv. číslovky skupinové⁸⁰, které významově navazují přímo na specialia, ale určují se až od čísla čtyři, přesněji *čtvero*. V dnešní době už se příliš nevyskytují, spíše se užívají v ustálených spojeních (*např. devatero hor, devatero řek*).

4. Multiplikativa je možné chápat jako obdobu kardinalií, neboť jejich užití je provázané. Zatímco kardinalia udávají počet objektů, multiplikativa udávají jejich opakování (*dvakrát, stokrát, dvojnásobný, stonásobný, několikrát, několikanásobný* apod.).

A) VÝVOJ NUMERALIÍ

Během vývoje se od sebe lišila numeralia substantivní a numeralia adjektivní. Zatímco numeralia substantivní nabývala tvaroslovných a skladebných vlastností, numeralia adjektivní si zachovávala těsnou souvislost s adjektivy. Charakter substantiv měla kardinalia pět a výše. Tato numeralia měla stejně jako substantiva také plurál a mohla mít u sebe shodné pronominum (*např. sedm sedmí*).⁸¹ Neurčitá numeralia se ve staré češtině skloňovala podle vzoru město. Ordinalia měla tvaroslovné vlastnosti adjektiv. Numeralia *první, třetí* se skloňují jako měkká adjektiva, zatímco *prvý, druhý* jako tvrdá, výraz *čtvrtý* měl ve staré češtině jmenný tvar *čtvrt*. Specialia měla ve staré češtině tvary *dvój, trój* a *čtver*. Numeralia jako *dvój, trój* měla zájmenné skloňování. Specialia jako typ *čtver* měla jmenné tvary, a to ve všech pádech. Tvary *čtvero, patero* mají jak ve staré češtině, tak i v nové, povahu substantiva. Nejvíce se od ostatních jmen odlišila numeralia typu *pět*. Stala se jádrem číslovek a i některá jiná numeralia se jim přizpůsobila *např. tisíc*. Ordinalia i specialia se přimykají svými vlastnostmi k adjektivům, a tak zůstávají na okraji slovního druhu číslovek.⁸²

---

⁸⁰ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 64 s. ISBN 80-866-2427-7.

⁸¹ KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 189 s. ISBN 978-80-7294-591-7.

⁸² KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 192-193 s. ISBN 978-80-7294-591-7.

B) SKLOŇOVÁNÍ NUMERALIÍ

Skloňování číslovek má mnoho specifík. Na rozdíl od substantiv a adjektiv nemají numeralia svoje vlastní vzory, velmi často převzala skloňovací vzory od ostatních slovních druhů, nebo si vytvořila zcela nové a jedinečné.

Číslovka *jeden* se skloňovala a dodnes skloňuje dle zájmena *ten*. I číslovky *oba*, *dva* měly zájmenné skloňování, dnes mají zvláštní skloňování duálové. Numeralia *tři* a *čtyři* měla ve 14. století maskulinní tvar *tříe*, *čtyřie* a skloňovala se podle vzoru *host*⁸³, ve feminimu podle vzoru *kost*. Dnes se už skloňují pouze podle substantiva *kost*. Liší se pouze tvary 2. p. *čtyř* a 7. p. *třemi*. Jako pozůstatek dřívějšího skloňování se objevují tvary *čtyry*, *bez čtyr* apod.,⁸⁴ tyto tvary však již vytlačují spisovné formy a objevují se spíše v hovorové češtině.

Numeralia pět až devětadevadesát se dříve skloňovala se podle vzoru *kost*, ale z tohoto skloňování už zůstaly pouze koncovky *-i* (pěti, deseti, devadesáti...), postupem času se systém změnil. Numeralia jedenáct až devatenáct se vyjadřovala pomocí základních číslovek jedna až devět, ke kterým se připojilo *na desěte*, staročesky pak *nacěte*, *nácte*, až k dnešnímu *náct*. Číslovka dvacet se vyjadřovala pomocí duálových tvarů, které však vymizely společně s duálem samotným. Numeralia třicet až čtyřicet se v pračeštině skloňovala jako tři desěti, stč. pak třicěti. Později měla tato numeralia v tvarech – i samohlásku předposlední slabiky obměněnou (*třicíti*, *čtyřicíti*...), dnes je však tento trend nahrazován tvary, ve kterých se samohláska nemění, a vznikají tak tvary třiceti, čtyřiceti.⁸⁵ Numeralia padesát až devadesát se skládala z čísel jedna až devět a k tomu *desěť*, staročesky *desát* a poté tvar *sát*, který se udržel dodneška.

Číslovka *sto* se skloňovala podle vzoru *město* a zachovala si duálový tvar ve spojení *dvě stě*. V dnešní době jsou přípustné dvě verze: *sto* jako nesklonná i jako sklonná dle vzoru město. S nesklonnou verzí numeralia *sto* se setkáváme především, pokud je ve spojení

---

⁸³ KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 192-191 s. ISBN 978-80-7294-591-7.

⁸⁴ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 217 s.

⁸⁵ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 217 s.

s další číslovkou, např. sto padesát. U numeralia *tisíc*⁸⁶ Komárek uvádí, že byla jako přívlastek neskloňná. Dnes už je u číslovky *tisíc* uvedeno skloňování podle mužského neživotného vzoru stroj.

Velmi zvláštní je historie numeralií *milión* a *miliarda*. Ta se totiž objevují v češtině později než ostatní. U *milionu* to bylo v 15. století, *miliarda* ještě později. Je to zřejmě dáno i tím, že takových hodnot se nedosahovalo příliš často, a tudíž stačilo vyjadřovat je ve starém jazyce opisem. *Milion* se dnes přiřazuje k vzoru hrad, zatímco *miliarda* je skloňována jako žena.

C) NUMERALIA V UČEBNICÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Další slovní druh, který se vyučuje převážně až ve 3. ročníku, jsou číslovky. „*Slova, která vyjadřují počet, pořadí apod., se nazývají číslovky. Ty, které vyjadřují přesný počet (můžeme je vyjádřit číslicemi), se nazývají číslovky určité – sedm (7), padesát (50), tisíc (1 000)...* Ty, které neoznačují přesný počet (nemůžeme je zapsat číslicemi) jsou číslovky neurčité – několik, mnoho, málo...“⁸⁷ Tato definice určuje nejen, co tento slovní druh zahrnuje, ale i zcela zásadní dělení a pomůcku, jak rozlišit určité a neurčité číslovky, s čímž mívají někteří žáci problém, především s určováním neurčitých numeralií.

V textu učebnice⁸⁸, který uvozuje kapitolu o číslovkách, mají žáci za úkol nalézt numeralia a určit, zda jde o určitá či neurčitá. Teprve poté se seznámí s tím, co všechno mohou vyjadřovat. „*Číslovky jsou slova, která vyjadřují počet, např. jeden, dvacet šest, sto, několik, či pořadí, např. první, patnáctý, několikátý.*“⁸⁹ Mnoho učebnic však zcela opomíjí zbylé druhy numeralií – druhové a násobné – které se vyučují až na II. stupni základních škol. Učebnice od nakladatelství Alter z roku 1997 alespoň zmiňuje, že existují číslovky vyjadřující „množství druhů“ a násobné. Upozorňuje také, že číslovky, které vyjadřují,

⁸⁶ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplum, 55 s. ISBN 80-866-2427-7.

⁸⁷ DVORSKÝ, Ladislav. *Český jazyk pro třetí ročník*. 1. vyd. Všeň, 1995, 118 s. ISBN 80-857-7566-2.

⁸⁸ DVORSKÝ, Ladislav. *Český jazyk pro třetí ročník*. 1. vyd. Všeň, 1995, s. 118 s. ISBN 80-857-7566-2.

⁸⁹ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 118 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

kolikrát se něco vyskytuje (dvakrát, desetkrát, mnohokrát...), jsou nesklonné, na rozdíl od ostatních numeralií, které patří mezi ohebné slovní druhy. V učebnicích se pak často objevují opakovací cvičení na všechny probrané slovní druhy. K uvedeným slovním druhům mají děti uvést vhodná adjektiva, pronomina i numeralia (např. naše čtyři modré hrnečky). Těmito cvičeními se děti učí i správné přiřazení slov ke slovním druhům.

Velmi pěkný úvod k číslovkám má učebnice SPN pro 3. ročník,⁹⁰ která k pochopení učiva použila kalendář a zajímavé úkoly ze života žáka. Po splnění úkolů seznamuje žáky s definicí: „*Slova, která vyjadřují počet, pořadí nebo násobek, jsou číslovky. Ptáme se na ně otázkami:*

kolik? – jedna, deset, patnáct, sto

kolikery? – jedny, dvojce, troje, desaterý

kolikátý? – první, druhý, třetí, dvacátý

kolikrát? – jednou, pětkrát, desetkrát, padesátkrát.“⁹¹

Tato definice již dělí číslovky podle druhů. Zabývá se však pouze číslovkami určitými, což je pro děti lépe pochopitelné. Číslovky se procvičují společně s ostatními slovními druhy i v dalších ročnících. Vyhledávají se v příslovích, rčeních, v názvech pohádek, v lidových písních a ve verších. Pěkná ukázka je v učebnici SPN pro 4. ročník.⁹² Děti mají za úkol vyhledat číslovky v básni *Na pasece v modrém kvítku* a určit číslovku, kterou nemůžeme skloňovat. Jinak dělení číslovek podle druhů a skloňování číslovek najdeme až v učebnicích pro 5. ročník. V učebnici SPN je číslovkám věnována celá kapitola. V úvodním textu *Čtvero ročních období*⁹³ jsou podtrženy číslovky, které žáci určí a mohou je dále třídit. Text je zajímavý množstvím použitých číslovek a zároveň informacemi, které se týkají vážné hudby. K procvičení tohoto učiva slouží i naučný text *Úspěchy našich*

---

⁹⁰ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 138 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

⁹¹ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 139 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

⁹² HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ a Irena VAŇKOVÁ. *Český jazyk 4 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, 75 s. ISBN 978-80-7235-423-8.

⁹³HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010, 133 s. ISBN 978-80-7235-453-5.

sportovců,⁹⁴ který je opět bohatý na číslovky i informace ze sportu. Zajímavé úkoly k procvičení poznávání druhů číslovek nabízí pracovní sešit pro 5. ročník Nová škola Brno.⁹⁵ Pomocí textu o jihoafrických Indiánech, osmisměrky, rozsypaných korálků, či diktátu si žáci znalosti upevní.

Pro zvidané děti učebnice z roku 1995 uvádí pravidla psaní numeralií v textu. „*V dopisech nebo vyprávění píšeme číslicemi jen přesnější a složitější údaje (v roce 1998, 865 občanů, 2 531 litrů apod.), jinak dáváme přednost psaní slovy (bylo nás tam šest, ujeli jsme skoro devět set kilometrů).*“⁹⁶ Tato látka se probírá i v pozdějších letech, ale se psaním numeralií v textu mívají žáci problémy, především proto, že v rámci usnadnění práce píší číslicí i ta numeralia, která by se měla psát slovy. Na správné psaní číslovek upozorňuje také učebnice Nakladatelství Fraus. „*Číslovky složené z jednotek a desítek čteme a píšeme dvojím způsobem, např. 35, třicet pět nebo pětatřicet. Zapisování jednotlivých slov v číslovkách zvlášť platí i pro všechny vyšší číslovky, např. jeden tisíc dvě stě padesát sedm. O tvaru jmen počítaných předmětů rozhoduje obvykle poslední část číslovky. Např. Na výlet jede čtyřia dvacet žáků. (jako dvacet žáků), ale: Na výlet jedou dvacet čtyři žáci. (jako čtyři žáci).*“⁹⁷

Značný problém také nastává v psaní numeralií *oba* a *dva*, kde se zachovalo duálové skloňování. „*V 1. p. číslovky je vyjádřen jmenný rod (dva, dvě, dvě; oba, obě, obě), ve 2. a 6. p. jsou pak pro všechny rody spisovné tvary dvou, obou (nikoli *dvouch, *obouch), ve 3. a 7. p. dvěma, oběma.*“⁹⁸ Hlavně poslední zmíněný tvar je často zaměňován za tvar

---

⁹⁴HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010, 135 s. ISBN 978-80-7235-453-5.

⁹⁵JANÁČKOVÁ, Zita a Jitka ZBOŘILOVÁ. *Český jazyk 5, pracovní sešit pro 5. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 2014, 58 s. ISBN 978-80-87591-48-2.

⁹⁶DVORSKÝ, Ladislav. *Český jazyk pro třetí ročník*. 1. vyd. Všeň, 1995, 118 s. ISBN 80-857-7566-2.

⁹⁷KOSOVÁ, Jaroslava, Gabriela BABUŠOVÁ, Lenka RYKROVÁ a Jitka VOKŠICKÁ. *Český jazyk 5, učebnice pro základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2011, 97 s. ISBN 978-80-7238-960-5.

⁹⁸Dva, oba. *Internetová jazyková příručka* [online]. 2008 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=670>

s koncovkou -mi, a to v případech užití s párovými částmi těla. Chybně tak vznikají věty např. *Dítě se natahovalo oběmi ručičkami* (správně: *oběma ručičkami*).

2.6.5 VERBA

Verba patří mezi ohebné slovní druhy, na rozdíl od jmen se neskloňují, ale časují. Významově vyjadřují děj, což je někdy také označováno jako činnost, stav nebo změna stavu. Miroslav Komárek definuje sémanticky verbum jako slovní druh, „*který vyjadřuje průběh příznaku v čase*.“⁹⁹ Stručná mluvnice česká říká, že: „*V nejobecnější rovině lze říci, že jednak vyjadřuje stavy, prosté a akční mutace těchto stavů a jednak procesy a změny těchto procesů*.“¹⁰⁰ Nemusí se tedy vždy jednat pouze o činnosti, ale i výrazy z činností odvozené.

Při časování verba vytvářejí různé tvary, které nesou tyto mluvnické významy: *personu, numerus, modus, tempus* a *aspekt*. Dále se u sloves vyučuje ještě *genus verbi (aktivum a pasivum)*.

Základní tvar verba, který je mluvnicky zcela neutrální, se nazývá *infinitiv* a nejčastěji bývá zakončen na -t nebo -ct. Ve výjimečných případech se objevují i tvary se zakončením -ti či -ci, tyto tvary jsou považovány za knižní a v běžné mluvě se s nimi příliš již nesetkáme.

Formy českého slovesa mohou být buď jednoduché, nebo složené. Jednoduché tvary se objevují především v indikativu přítomného a budoucího času sloves dokonavých, imperativu, futura sloves pohybových a infinitiv aktivní. Složené tvary slovesné jsou indikativ minulý, futurum sloves nedokonavých, tvary opisného pasiva a kondicionál přítomný a minulý.¹⁰¹

Dál můžeme verba dělit několika způsoby, hlavní dělení je na plnovýznamová a neplnovýznamová verba. Verba plnovýznamová mají svůj vlastní význam, který se

---

⁹⁹ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 34 s. ISBN 80-866-2427-7.

¹⁰⁰ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 487 s. ISBN 80-7106-134-4.

¹⁰¹ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 324 s. ISBN 80-7106-134-4.

nemusí pojít už s žádným jiným slovesem ani jiným slovním druhem. Neplnovýznamová verba se dělí na několik podskupin podle toho, s jakými jinými výrazy se pojí.

- a) Verba *být, bývat* jako součást složeného tvaru slovesného (neplést s okamžikem, kdy se jedná o plnovýznamové verbum); verbum *být, bývat* se může pojít v jakémkoliv tempu – minulém, přítomném i budoucím (např. *pracoval jsem, býval jsem, bude zpívat atd.*).
- b) Sponová verba *být, bývat, stát, stávat se* v přísudku jmenném se sponou (např. *je rozbitý, stal se lékařem, býval překrásný atd.*).
- c) Způsobová verba (někdy také nazývána jako modální) *chtít, mít, muset, moci, smět* ve spojení s infinitivem verba plnovýznamového (např. *měl zpívat, bude muset cvičit, mohl by vyhrát atd.*).
- d) Fázová verba *začít, začínat, přestat, přestávat* se nejčastěji pojí se slovesným infinitivem a znamenají jednotlivé fáze děje (např. *přestala plakat, začalo pršet, přestal se učit atd.*).¹⁰²

Jednou z podskupin verb jsou i *verba zvratná*. Ta se vždy objevují ve spojení se zájmeny *se* nebo *si*. V případě, že bychom toto spojení vynechali, může se značně změnit význam (např. *vyrazit zub* x *vyrazit si zub*).¹⁰³ Tato vazba dělá potíže především cizincům při učení českého jazyka.

Verba mohou nabývat tvaru určitého i neurčitého. Neurčitý tvar nevyjadřuje určitou osobu, zatímco z určitých lze poznat personu. Mezi neurčité tvary patří především infinitivy, ty však nejsou jedinými slovesy neurčitými. Dalšími jsou například příčestí minulé (např. *volali*), příčestí trpné (např. *volán*), přítomný přechodník (např. *volaje*) a přechodník

---

¹⁰² STYBLÍK, Vlastimil a kol. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 243 s. ISBN 80-723-5018-8.

¹⁰³ STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 113 s. ISBN 80-7235-018-8.

minulý (např. přivolav).¹⁰⁴ Určité tvary pak vyjadřují jednu ze tří mluvnických osob buď v jednotném, nebo v množném čísle (*volám, voláš, volá, voláme, voláte, volají* apod.).

U verb určujeme celou řadu mluvnických kategorií, které blíže určují vlastnosti a skupiny, do kterých daná verba spadají. Základním parametrem u sloves je osoba a číslo. Tyto kategorie Miroslav Komárek nazývá *syntakticky závisle proměnnými, které vyjadřují sepětí predikátu a subjektu*.¹⁰⁵ Osoba, číslo a čas se učí již na I. stupni základní školy. Personu dělíme na první, druhou a třetí a numerus na singulár a plurál. Duál se v dnešní době už neurčuje.

Další ze slovesných kategorií, kterou si děti osvojují ještě na I. stupni základní školy je tempus. Každé verbum v určitém tvaru vyjadřuje jeden ze tří časů: *préteritum, prézens* a *futurum*. Děti s určováním této mluvnické kategorie nemívají potíže.

S *tempem* je částečně spjat i *modus*. Každé plnovýznamové verbum v sobě nese jeden ze tří způsobů: *indikativ, imperativ* a *kondicionál*. *Indikativ* oznamuje slovesný děj a může vyjádřit trojí čas – *préteritum, prézens* a *futurum*. *Imperativ* vyjadřuje rozkaz nebo přání a neurčuje se u něj tempus. *Imperativ* se vytváří nejčastěji koncovkami -me (1. os. plurálu) a -te (2. os. plurálu). U 2. os. singuláru pak nejsou tak jasná pravidla, nejčastěji se vytvářejí koncovkou -ej (např. líbej), koncovkou -i (např. kresli) nebo se koncovka nepřidává vůbec (např. piš). *Kondicionál* vyjadřuje děj možný a děj, který by se splnil pouze za určitých podmínek (např. přišel bych). Často se pojí s verbem *být*, které určuje, zda se jedná o kondicionál minulý, či přítomný. V případě přítomného kondicionálu se přidává pouze *bych* (např. přišel bych), zatímco v minulém tvaru se přidává ještě minulý tvar verba *být* (*byl bych přišel* nebo *byl bych býval přišel*).¹⁰⁶ Děti často chybují v 1. osobě singuláru i plurálu (*my bychom*) a ve 2. osobě plurálu (*vy byste*).

---

¹⁰⁴ STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 115 s. ISBN 80-7235-018-8.

¹⁰⁵ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 118 s. ISBN 80-866-2427-7.

¹⁰⁶ STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 118-121 s. ISBN 80-7235-018-8.

A) VÝVOJ VERB

Ve staré češtině bylo velmi rozšířené vyjadřování činnosti také jménem nebo adjektivem. Přejímání verb nebylo tak časté oproti přejímání substantiv. Nejvýraznějším rozdílem mezi staročeským a novočeským verbem je to, že staročeské verbum mělo dvě préterita – aorist a imperfektum a také duálové tvary. Staročeské verbum bylo oproti novočeskému pestřejší a bohatší. Pestrost sloves byla způsobena především hláskovými změnami, které způsobily rozdělení mnoha sloves. Řada verb se ale do nového jazyka nezachovala. Některá z nich byla ve staré češtině považována za archaismy, proto je nahradila verba mladší. Přesto je staročeská slovní zásoba velmi bohatá.

Cuřín ve svém díle *Vývoj českého jazyka a dialektologie*¹⁰⁷ uvádí, že při časování verb bylo ve staré češtině trojí číslo, a to singulár, plurál a duál. Duál zanikl během 15. a 16. století. U sloves se rozlišoval kmen *infinitivní* (minulý) a *prézentní* (přítomný). Verba se rozdělovala na atematická a tematická. Atematická neměla v přítomných tvarech kmenotvornou příponu. U tematických verb kmenotvorná přípona byla. Z kmene *prézentního* se tvořil přechodník přítomný, který měl ve staré češtině na rozdíl od nové češtiny jeden tvar pro maskulinum a neutrum singuláru, druhý pro rod femininum a třetí pro plurál. Stará čeština měla aorist, který vyjadřoval minulý děj hlavní. Minulý děj vedlejší vyjadřovalo imperfektum. Ve 14. století byly imperfektum a aorist dosti časté. V 15. století jich začalo ubývat a v 16. století zcela zanikly. Infinitiv se tvořil příponou -ti. Po zániku supina se změnil na příponu -t. Supinum se používalo po verbech pohybu a tvořilo se příponou -t. Postupně však bylo vytlačeno infinitivem. Přechodník minulý u verb s kmenem zakončeným na samohlásku se tvořil příponou -v pro maskulinum a neutrum, pro femininum pak příponou -vši, u plurálu se užívala přípona -vše. U verb s kmenem zakončeným na souhlásku byl kmen zároveň i tvarem pro neutrum a maskulinum. Femininum mělo příponu -ši a plurál měl příponu -še.

Ve vývoji verb často docházelo k tomu, že některé tvary atematických verb přecházely k verbům tematickým a obráceně. Dále došlo k přechodu mnoha verb z první třídy do druhé. Některá verba přešla od jednoho vzoru k jinému ve stejné třídě.

---

¹⁰⁷ CURÍN, František a kol. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Učebnice pro pedagogické instituty. Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1964, 210 s.

B) VERBA V UČEBNICÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Verba patří mezi slovní druhy, se kterými se žáci seznamují mezi prvními, velmi často vzápětí za substantivy již ve 2. ročníku. Je to především proto, že je snadné je rozeznat a jsou téměř v každém větném celku.

Definice verb je ve všech učebnicích téměř totožná: „*Slovesa jsou slova, která nám říkají, co osoby, zvířata a věci dělají nebo co se s nimi děje (sedí, utíkají, bude číst).*“¹⁰⁸ Učebnice od nakladatelství Alter ještě dodává; „*Slovesa mohou mít různou podobu, např.: nesu, neseš, nese, neseme, nesete, nesou, nesl jsem.*“¹⁰⁹ Učebnice od Nové školy tentokrát nezvolila pro výklad text, ale úkol pro žáky. V něm mají napsat během 3 minut co nejvíce činností, které mohou osoby a věci dělat. Velmi často se také objevují úkoly s obrázky, podle kterých mají děti říci, co se na nich odehrává, co daná osoba, věc či zvíře dělá nebo co se s nimi děje. Takto uvádí kapitolu sloves i učebnice SPN.¹¹⁰ Prostřednictvím těchto úkolů se procvičují nejen verba, ale je to také příprava na pozdější látku shodu přísudku s podmětem. Učebnice od Nové školy zadává žákům úkol napsat několik vět podle obrázků, ve kterých mají vyznačit vlnovkou verbum a podtržením substantivum, což je právě činnost spojená s určováním základní skladební dvojice. Pracovní sešit od Nové školy se zaměřuje především na vlastní výběr sloves žáky buď podle obrázků, či podle uvedených vět.

Učebnice, ve které se autoři více zabývali časováním, je od nakladatelství Alter. „*Vyznač červeně slova, která vyjadřují, že činnost vykonává jedna osoba, jedno zvíře.*“¹¹¹ Tato verba pak mají být správně upravena tak, aby činnost vykonávaly osoby *ty, on, ona, my, vy...* právě teď. Zde jsou tedy žáci upozorněni na to, že verba mění své tvary podle osob,

---

¹⁰⁸ MÜHLHAUSEROVÁ, Hana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk 2: učebnice pro 2. ročník základní školy*. 1. vyd. Brno: Nová škola, 1998, 82 s. ISBN 80-856-0779-4.

¹⁰⁹ NOVÁKOVÁ, Zuzana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk pro druhý ročník: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Vyd. 2. Všeň: Alter, 1994, 81 s. ISBN 80-857-7593-X.

¹¹⁰ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 131 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

¹¹¹ NOVÁKOVÁ, Zuzana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk pro druhý ročník: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Vyd. 2. Všeň: Alter, 1994, 82 s. ISBN 80-857-7593-X.

ke kterým se vážou. Tato látka se ve větší míře probírá až ve 3. ročníku, kdy jsou žáci seznámeni s osobou, číslem a časem. „*U sloves rozlišujeme dvojí číslo – jednotné a množné. Slovesa mohou vyjadřovat tři osoby v jednotném a tři osoby v množném čísle. Jestliže měníme slovesné tvary podle osoby a čísla, říkáme, že sloveso časujeme.*“¹¹² Hned vzápětí se děti seznámí s časováním sloves. „*Slovesa vyjadřují trojí čas: přítomný, minulý a budoucí. Čas přítomný nám říká, že se děj odehrává nyní (běhá, bruslí). Čas minulý nám říká, že se děj konal včera, před rokem (běhal, kreslil). Čas budoucí nám říká, že děj teprve bude probíhat (bude běhat, bude kreslit).*“¹¹³ Tyto znalosti si poté mohou žáci vyzkoušet ve cvičení, kde mají uvedená slovesa vyčasovat ve všech osobách, singuláru i plurálu, ve třech časech. Většinou je také uvedena zmínka o jednoduchých a složených tvarech sloves, touto problematikou se však děti zabývají až na druhém stupni. Pracovní sešit od nakladatelství Nová škola se pak zaměřuje především na vytváření vhodných verb ve spojení se substantivy. *Piš, co dělají zvířátka; Co kdo dělá na jaře?*¹¹⁴ To jsou jen některé z úkolů. Zároveň neustále podporuje opakování i předchozího probraného slovního druhu – substantiv. V učebnicích SPN tvoří učivo o slovesech ucelené kapitoly. Učivo je pak dále procvičováno i pomocí slohových úkolů, které jsou součástí kapitol. V učebnici pro 3. ročník jsou slovesa žákům předkládána často v pohádkových a známých textech, např. *Jak Dášeňka jedla*¹¹⁵, *1. září u Spejbla a Hurvínka*¹¹⁶ nebo *Vyprávění kocoura Modroočka*¹¹⁷. Mluvnické kategorie osobu a čas učebnice zavádí pomocí obrázků s textem – komiksu, ve kterém je zvláště sloveso a osobní zájmeno. Stejně zajímavým

¹¹² DVORSKÝ, Ladislav, Hana STAUDKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Všeň: Alter, 2010, 87 s. ISBN 978-80-7245-239-2.

¹¹³ DVORSKÝ, Ladislav, Hana STAUDKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk pro třetí ročník: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. 1. vyd. Všeň: Alter, 1995, 89 s. ISBN 80-857-7566-2.

¹¹⁴ GERŽOVÁ, Miroslava; FUKANOVÁ, Jaroslava. *Český jazyk 2 nově – pracovní sešit, 2. díl*. Brno: Nová škola, 2012. ISBN 80-7289-077-8, 24 s.

¹¹⁵ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 173 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

¹¹⁶ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 174 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

¹¹⁷ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 176 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

způsobem se žáci seznamují s časováním sloves. Učebnice SPN pro 4. ročník učivo rozšiřuje o slovesný způsob. Předkládá žákům moderní a poučné texty, např. *Bezpečný internet*¹¹⁸ nebo *Automat na nápoje*¹¹⁹. Stejně kvalitní texty a úkoly najdeme v učebnicích FRAUS. I zde se ve 4. ročníku žáci seznamují se slovesným způsobem: „*Tvary sloves můžeme zařadit do tří skupin podle slovesného způsobu: tvary způsobu oznamovacího oznamují nějakou činnost, např. čteš, tvary způsobu rozkazovacího vyjadřují rozkaz nebo přání, např. čti, tvary způsobu podmiňovacího vyjadřují děj, který by nastal po splnění určité podmínky, např. četli byste si (např. kdybyste měli knížku).*“¹²⁰ Učebnice SPN pro 5. ročník¹²¹ opakuje učivo z předchozích ročníků, přičemž se zaměřuje na správné psaní tvarů slovesných způsobů. Zejména tvary podmiňovacího způsobu činí žákům problém.

2.6.6 ADVERBIA

„*Tento neohebný plnovýznamový slovní druh vyjadřuje především okolnosti, za kterých se realizuje obsah slovesa, za nichž platí obsah adjektiva anebo dalšího adverbia: pracuje rychle, přijel večer, stále unavený atd.*“¹²² Takto adverbia definuje *Příruční mluvnice češtiny*. Jde tedy o slovní druh, který definuje bližší okolnosti děje. Podle těchto bližších okolností můžeme adverbia dělit na podskupiny:

- a) adverbia místa – venku, vzadu, vpravo
- b) adverbia času – teď, někdy, včera
- c) adverbia způsobu – hezky, pomalu, mile
- d) adverbia míry – hodně, málo, příliš

---

¹¹⁸ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ a Irena VAŇKOVÁ. *Český jazyk 4 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, 147 s. ISBN 978-80-7235-423-8.

¹¹⁹ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ a Irena VAŇKOVÁ. *Český jazyk 4 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, 149 s. ISBN 978-80-7235-423-8.

¹²⁰ KOSOVÁ, Jaroslava a Gabriela BABUŠOVÁ. *Český jazyk 4, učebnice pro základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2010, 86 s. ISBN 978-80-7238-934-6.

¹²¹ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010, 148 s. ISBN 978-80-7235-453-5.

¹²² NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 338 s. ISBN 80-7106-134-4.

e) adverbia příčiny – proto, ptáme se proč?¹²³

Průruční mluvnice češtiny neuvádí v kategorizaci adverbia míry, tuto podskupinu začleňuje pod adverbia způsobu stejně jako adverbium zřetele.¹²⁴ Takto je zařazuje proto, že se na ně dá ptát stejnou otázkou, jako na adverbia způsobu: *jak?* Velmi často se k tomu dodává: *Jak moc? Jak intenzivně?* apod.

Adverbia se často odvozují od adjektiv, jsou nejpočetnější skupinou a nazývají se *adverbii deadjektivními*.¹²⁵ Nejčastěji se tvoří pomocí tří koncovek. První z nich je -e (-ě) (např.: *modrý – modře*), další koncovkou je -o (např.: *častý – často*) a poslední je -y (např.: *český – česky*). Stejně jako adjektiva se i adverbia dají stupňovat. Druhý stupeň se vytváří přidáním koncovky -ěji (-ěji) (např.: *vesele – veseleji*) nebo pouze příponou -e, která může být v některých případech zcela vynechána (např. *snáze – snáz*). Třetí stupeň se vytváří ze stupně druhého, a to přidáním předpony nej- (*nejveseleji, nejsnáz*).¹²⁶ Existují samozřejmě i výjimky, u kterých je stupňování zcela nepravidelné. Nejčastěji uváděné jsou výrazy dobře (lépe – nejlépe) a zle (hůře – nejhůře).

Některá adverbia vznikají ze spojení předložky se jménem nebo s adverbium, nazývají se *příslowecné spřežky* a píší se dohromady. Spřežky mohou vznikat ze substantiva (*čas – občas*), adjektiva (*krátký – zkrátka*) nebo pronomina (*přítom, přesto apod.*). Některá spojení lze psát dohromady i zvlášť (např. *k večeru i kvečeru*), tato možnost je v případech, kdy se význam spojení nemění nebo je jen velmi málo zřetelný.¹²⁷

---

¹²³ STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 133-134 s. ISBN 80-7235-018-8.

¹²⁴ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Průruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 338 s. ISBN 80-7106-134-4.

¹²⁵ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Průruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 341 s. ISBN 80-7106-134-4.

¹²⁶ STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 135 s. ISBN 80-7235-018-8.

¹²⁷ STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 309 s. ISBN 80-7235-018-8.

Ve větě zastávají adverbia plnohodnotnou funkci větných členů. Jde o jediný z neohebných slovních druhů, který má v syntaxi plnohodnotnou pozici, nejčastěji funkci příslovečného určení. Ta dělíme na stejné kategorie jako u adverbí:

- a) místa – *loci*,
- b) času – *temporis*,
- c) způsobu – *modi*,
- d) příčiny – *causae*.

Příruční mluvnice češtiny uvádí i další adverbiala: *původu, zřetele, původních okolností a příčiny v širším slova smyslu*.¹²⁸

A) ADVERBIA V UČEBNÍCÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Adverbia patří mezi slovní druhy, které se vyučují ve 3. ročníku, kdy se žáci seznamují se základními druhy. Podrobněji se ale adverbia probírají až na II. stupni.

„Příslovce jsou slova, která určují např.: způsob (odpovídají na otázku: jak?), čas (odpovídají na otázku: kdy?), místo (odpovídají na otázku kam? kde?). Příslovce nemůžeme skloňovat ani časovat.“¹²⁹ V další sledované učebnici je definice naprosto stejná, i ta seznamuje žáky pouze se třemi základními druhy příslovčí. Dodává jen, že „příslovce často blíže určují nějaký děj.“¹³⁰ V úvodním textu pak mají děti nalézt slova, na která se lze zeptat *jak? kdy? kde?*, a tak určit, která slova jsou adverbii. Obě učebnice také zmiňují, že většina adverbí je odvozena od adjektiv, a na tuto látku nabízejí i několik cvičení. Není nijak vysvětleno, jakými příponami se adverbia odvozují, vše je ponecháno dětské jazykové zkušenosti. „Slova, kterými odpovídáme na otázky *kde?, kam?, kdy? a jak?*, se nazývají příslovce. Příslovci jsou i ta slova, kterými se ptáme. Například:

¹²⁸ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 455-467 s. ISBN 80-7106-134-4.

¹²⁹ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Všeň: Alter, 2010, 120 s. ISBN 978-80-7245-239-2.

¹³⁰ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk pro třetí ročník: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. 1. vyd. Všeň: Alter, 1995, 120 s. ISBN 80-857-7566-2.

kde? – nahore, doma, uvnitř, tady, venku

kam? – dozadu, nikam, domů, vpravo, ven

kdy? – hned, kdysi, pozdě, odpoledne, včera

jak? – rozumně, nějak, vesele, tak, česky“¹³¹

Takto definuje adverbia učebnice SPN a následně je procvičuje vyhledáváním v textu, doplňováním, nahrazováním synonymy a opozity a odvozováním adverbii od daných adjektiv.

S určováním adverbii bývá u mladších i starších dětí potíž. Velmi často je zaměňují za adjektiva (např.: modře, dobře) nebo za substantiva (např.: doma, venku). V pravopisu pak bývá největší potíž s psaním příslovečných spřežek, u kterých žáci velmi často netuší, zda se píší dohromady či zvlášť. Při výuce této problematiky je nutné spolupracovat především s *Pravidly českého pravopisu* či *Slovníkem spisovného jazyka českého*.

2.6.7 PREPOZICE

Prepozice jsou slova neohebná, která vyjadřují bližší okolnosti, stejně jako tomu je u adverbii. Jsou však synsémantické, musí být tedy spjaty se substantivou. Společně vytvářejí syntaktické i nesyntaktické významy jmen jakožto součást pádových podob.¹³²

Prepozice lze dělit podle spojitosti, tedy podle pádu, ke kterému se váží (nominativní, genitivní, akuzativní atd.) či podle původu (původní, či nepůvodní). Původní jsou prepozice jednoslovné, které nemohou plnit jinou funkci než předložkovou. Naproti tomu prepozice nepůvodní vznikly z jiného slovního druhu. Jako klasický příklad poslouží *kolem*. Ve větě: *Šel kolem*, jde o adverbium, zatímco ve větě: *Šel kolem domu*, se už jedná o prepozici. Autoři Havránek a Jedlička dělí prepozice stejným způsobem, ale označují je jako *vlastní a nevlastní*.¹³³ Přičemž *vlastními* mohou být pouze prepozice, které nemohou

---

¹³¹ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 137 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

¹³² NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 342 s. ISBN 80-7106-134-4.

¹³³ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 312 s.

být žádným jiným slovním druhem. Nevlastní prepozice mohou být podle souvislosti adverbiem či substantivem.

A) PREPOZICE V UČEBNICÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Prepozice jsou třetím slovním druhem, který se většinou vyučuje už ve 2. ročníku. Jde o další slovní druh, který je pevně spjat s jinými slovy, nejčastěji substantivy a zároveň je pro žáky snadno rozpoznatelný. „*Slova na, pod, nad, za, do, před, bez, u, v, k, s, o jsou předložky. Vyslovujeme je dohromady se slovem, ke kterému patří, ale píšeme je vždy zvlášť.*“¹³⁴ První úkol z učebnice od nakladatelství Nová škola tentokrát neukládá žákům nacházet prepozice v textu, ale naopak vymýšlet je podle obrázku stolu (např. vedle stolu, na stole...). Učebnice z nakladatelství Alter se drží osvědčené práce s textem, ve kterém mají žáci prepozice nalézt a užít jich ve spojení s jiným slovem. V této učebnici se také nachází další poznámka k výuce prepozic: „*Ve 2. ročníku není základním učivem samostatné odlišování předložek od jiných slov, zejména jednoslabičných, např. od zájmen a příslovců.*“¹³⁵ Tato učebnice také zmiňuje dělení prepozic na jednoslabičné a neslabičné. Zmínku o víceslabičných učebnice neuvádí, ani toto dělení více nerozvíjí. Pracovní sešit od nakladatelství Alter se pak jako jediný zabývá tím, že prepozice slouží k určování pádu substantiv a zároveň se s měnící se prepozicí mění i tvar slova, ke kterému se váže. „*Předložky před slova dej, slova potom správně ohýbej,*“¹³⁶ je jedno z velmi pěkných zadání práce s prepozicemi. „*Slova, která se obvykle pojí s podstatnými jmény, jsou předložky. Například: před domem, za domem, v domě, vedle domu, na domě, o domě, k domu.*“¹³⁷ Takto definuje předložky učebnice SPN. Jako jediná se zabývá vyslovováním

---

¹³⁴ MÜHLHAUSEROVÁ, Hana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk 2: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 1998, 86 s. ISBN 80-856-0779-4.

¹³⁵ NOVÁKOVÁ, Zuzana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk pro druhý ročník: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Vyd. 2. Všeň: Alter, 1994, 78 s. ISBN 80-857-7593-X.

¹³⁶ GERŽOVÁ, Miroslava; FUKANOVÁ, Jaroslava. *Český jazyk 2 nově – pracovní sešit, 2. díl*. Brno: Nová škola, 2012. ISBN 80-7289-077-8. 26 s.

¹³⁷ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 142 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

předložek a zmiňuje též psaní předložek. „*Jak vyslovujeme: Slova mívají na první slabice slovní přízvuk. Slovní přízvuk je zesílení hlasu. Jednoslabičné předložky se vyslovují se slovem, před kterým stojí. Slovní přízvuk klademe na předložku. Například: do práce, přes hlavu, za zdí, ve škole, bez Petra, před domem, pod lavicí, o Janě. Jak píšeme: Předložky jsou samostatná slova. Proto je píšeme zvlášť.*“¹³⁸

2.6.8 KONJUNKCE

Jde o další neohebný a neplnovýznamový slovní druh, který spojuje větné členy nebo věty. Samy větnými členy nejsou a ve větné stavbě se neurčují.

Konjunkce můžeme dělit na souřadící (parataktické) a podřadící (hypotaktické). Parataktické konjunkce spojují větné členy nebo věty, které jsou na stejné úrovni, tedy v několikanásobném větném členu nebo souřadné věty hlavní nebo souřadné věty vedlejší. Souřadící spojky mohou být užity pro:

- a) vztah slučovací – vyjadřuje prosté slučování, např. *a, i, ani, nebo*,
- b) vztah stupňovací – vyjadřuje, že druhý člen stojí na jiné úrovni, např. *ba i, dokonce, hlavně*,
- c) vztah odporovací – vyjadřuje, že druhý člen je v protikladu k prvnímu, např. *ale, však, avšak, nýbrž*,
- d) vztah vylučovací – vyjadřuje alternaci, při které může platit pouze jeden z členů, např. *nebo, anebo, či*,
- e) vztah vysvětlovací – vyjadřuje, že druhý člen je vysvětlením stavu prvního, např. *vždyť, totiž*.¹³⁹

Některé učebnice, například od nakladatelství Fraus, uvádějí ještě konjunkce příčinné (např. *neboť*) i důsledkové (např. *proto, a proto, a tak*). Podřadící konjunkce vyjadřují

---

¹³⁸ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 143 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

¹³⁹ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Průruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 352-353 s. ISBN 80-7106-134-4.

sémantickou závislost věty závislé na větě řídící.¹⁴⁰ Můžeme je dále dělit na následující podkategorie:

- a) vztah příčinný – vyjadřuje příčinu a následku v širokém smyslu, např. *že, jelikož*,
- b) vztah následkový – vyjadřuje následek předchozího děje, např. *proto, a proto, tedy*,
- c) vztah účinkový – vyjadřuje následek děje nebo vlastnosti, např. *tak že, tolik že*,
- d) vztah důvodový – je opakem vztahu příčinného, vyjadřuje důvod děje, např. *protože, neboť, když*,
- e) vztah účelový – vyjadřuje účel děje, např. *jen aby, už aby*,
- f) vztah podmínkový – vyjadřuje děj, který je podmíněn platností jiného děje, např. *jestliže, když, pakliže*,
- g) vztah přípustkový – vyjadřuje okolnost, navzdory které děj platí, např. *ač, ačkoliv, přestože*,
- h) vztah časový – vyjadřuje odpovědi na otázky kdy, jak dlouho atd., např. *jak, dokud, když*,
- i) vztah způsobový – vyjadřuje kvalitu či kvantitu druhého členu, např. *tak že, tím že, tak aby*,
- j) vztah prostředkový – vyjadřuje prostředek j realizaci jiného děje, např. *tím že, podle toho*),
- k) vztah původní okolnosti – vyjadřuje okolnosti, které se nestaly, např. *aniž, bez toho aby*,
- l) vztah výjimkový – vyjadřuje výjimku z platnosti obsahu řídícího členu, např. *leda, ledaže, až na to že*.¹⁴¹

---

¹⁴⁰ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 318 s.

¹⁴¹ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 353-355 s. ISBN 80-7106-134-4.

Nejčastější jsou spojky *a, nebo, ale, či* apod. Naproti tomu spojky podřadicí připojují větu vedlejší k větě hlavní, přičemž ukazují závislost. Jako příklad mohu uvést *že, když, jelikož* apod. Některé spojky mohou být dvouslovné nebo dvojdílné (např. *i když, ale proto, nejen - nýbrž i*).

A) VÝVOJ KONJUNKCÍ

Bauer ve své knize *Český jazyk na dlani*¹⁴² uvádí, že spojky vznikaly v různých etapách vývoje jazyka, většinou z jiných slovních druhů. Často to byla vztažná pronomina či adverbia, někdy se jednalo i o ohebný slovní druh. Mnoho spojek začalo plnit funkci částic.

B) KONJUNKCE V UČEBNICÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Jediná učebnice, která se již ve 2. ročníku zabývá výukou konjunkcí, je *Nová škola* ve své novější verzi. Ostatní nakladatelství uvádějí konjunkce až jako učivo pro třetí ročník. I v této učebnici a pracovním sešitu jsou však konjunkce pojaty velmi informativně a uvádějí pouze základní konjunkce. „*Všechny spojky nejsou tady, stačí ti však pro základy. Přečti si krátkou básničku a spojky umíš za chvíličku.*“¹⁴³ Toto je jedno z velmi pěkných předložení konjunkcí dětem. Učebnice i pracovní sešit uvádějí pouze *a, i, ani, ale, že, protože, jestliže*, pro děti 2. ročníku to je však dostačující. Nová škola se rozhodla uvést spojky již v nižším ročníku nejspíše i proto, že se zabývá vytvářením krátkých souvětí, ve kterých jsou spojky nutné.

Ve 3. ročníku učebnice vysvětlují konjunkce obdobně. „*Spojky jsou slova, která spojují slova nebo věty. Před spojkami a, i, ani, nebo se čárka obvykle nepíše. Před ostatními spojkami se čárka píše vždy. Spojky nemůžeme skloňovat ani časovat.*“¹⁴⁴ Druhá učebnice ještě dodává: „*Psaní čárky se řídí pravidly, se kterými se budeme seznamovat*

¹⁴² BAUER, Alois. *Čeština na dlani/český jazyk*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000, 49 s. ISBN 80-85839-56-3.

¹⁴³ GERŽOVÁ, Miroslava; FUKANOVÁ, Jaroslava. *Český jazyk 2 nově – pracovní sešit, 2. díl*. Brno: Nová škola, 2012. ISBN 80-7289-077-8, 27 s.

¹⁴⁴ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 122 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

postupně.¹⁴⁵ Toto je velmi důležitá poznámka, s pravidly psaní čárek se žáci seznamují během celého studia na základní škole. Mnoho z nich mívá problémy i s rozlišováním konjunktí od prepozic či vztažných pronomín. Učebnice SPN ještě uvádí: „*Nejčastější spojky jsou: a, i, ani, nebo, avšak, aby, že, když, než, protože, jestliže.*“¹⁴⁶ V následných cvičeních pak žáci rozhodují, zda spojky spojují slova nebo věty, doplňují vhodnou spojku a tvoří souvětí.

2.6.9 PARTIKULE

Až do období po 2. světové válce¹⁴⁷ se *partikule* jako samostatný slovní druh neurčovaly, spadaly mezi prepozice či konjunkce. V současné době jde o neohebný a neplnovýznamový slovní druh. Nejčastěji uvozuje samostatné věty a naznačuje jejich druh nebo postoj mluvčího. Havránek a Jedlička uvádějí, že, „*může vyjadřovat i modální odstíny nebo citové zabarvení.*“¹⁴⁸ Platí to i pro nejužívanější partikule – *ano, ne*. Miroslav Komárek chápe partikule jako „*výpovědní formativy s funkcí modalitní, emocionální, hierarchizační, kontaktovou, navozovací nebo aktualizací.*“¹⁴⁹ Je tedy nutné je chápat nejenom v kontextu věty, ale celé výpovědi. Ačkoliv uvozují věty, nespojují je, a proto je nezbytné je odlišovat od konjunktí.

Některé partikule mohou být pouze a jenom partikulemi, např. *ano, ne, ať, kéž, necht'*, ale existují i partikule, které mohou v jiných větách být spojkami, příslovci nebo zájmeny.

- a) Že se ti tam chce! (partikule) x Myslím, že je to pravda. (spojka)
- b) Právě on to zavinil. (partikule) x Právě vyšlo slunce. (adverbia)

¹⁴⁵ DVORSKÝ, Ladislav. *Český jazyk pro třetí ročník*. Vyd. 1. upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 1997, 122 s. ISBN 80-85775-66-2.

¹⁴⁶ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 144 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

¹⁴⁷ KUČEŘÍKOVÁ, Anna. *Částice v učivu na základních a středních školách*: diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, 2013, s. 8. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/252789/pedf_m/Castice..pdf

¹⁴⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 318 s.

¹⁴⁹ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 95 s. ISBN 80-866-2427-7.

- c) Oni si to lidé nepřejí. (partikule) x Oni si to nepřejí. (zájmeno)¹⁵⁰

Partikule můžeme podle jejich funkce a vlastností dělit do několika skupin. Jejich konkrétní užití a funkce jsou nicméně vázány na ostatní výrazové prostředky výpovědi, obsahu výpovědi a konkrétní jazykový i mimojazykový kontext. Autoři *Příruční mluvnice češtiny*¹⁵¹ rozdělují partikule do následujících kategorií, žádné z nich se na základní škole nevyučují:

- a) modální – udávají stupeň pravděpodobnosti obsahu výpovědi, např. *asi, snad, nejspíš, jistě*,
- b) intenzifikační – specifikují intenzitu vlastnosti, která je vyjádřena adjektivy či adverbii, např. *velmi, velice*,
- c) vytýkací – vytýkají jistý člen výpovědi, např. *právě, přímo, zrovna*,
- d) modifikační – spoluvytvářejí komunikační výpovědní funkce, např. *přece, jen, ale*,
- e) odpověďové – výrazy, které záporně nebo kladně odpovídají na zjišťovací otázky, (např. *ano, ne, jo, ba*,
- f) negační – zvláštní výrazy pro negaci, např. *nikoli, ne*,
- g) přací – uzavřená skupina partikulí, které stojí vždy na začátku věty, např. *kéž, bodejž*.¹⁵²

Velmi nejednoznačný je předěl mezi měrovými adverbii a partikulemi. Rozhodující je v takové chvíli obsahově-sémantické naplnění adverbia. To znamená, že musí být naplněna podmínka definující okolnosti děje, aby byl výraz kvalifikován jako adverbium (např.

---

¹⁵⁰ STYBLÍK, Vlastimil a kol. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 139 s. ISBN 80-723-5018-8.

¹⁵¹ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 361-367 s. ISBN 80-7106-134-4.

¹⁵² NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 361-367 s. ISBN 80-7106-134-4.

Včera trochu pršelo). Pokud však slovo značí postoj mluvčího jako zdůraznění, lze totožný výraz označit jako partikuli (např. *Trochu drzý, nemyslíš?*).¹⁵³

A) PARTIKULE V UČEBNÍCÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Partikule se na I. stupni vyučují velmi zběžně, pro žáky nižších ročníků nevyjadřují nic konkrétního, a proto jsou více vyučovány až ve vyšších ročnících. „*Částice uvozují samostatné věty. Jsou to např. slova at', kéž, necht', prý. Částice nemůžeme skloňovat ani časovat.*“¹⁵⁴ Více než výše zmíněné čtyři partikule se mnohdy na I. stupni nevyučují, ani se jim nevěnuje více prostoru. Učebnice z nakladatelství Alter ještě dodává: „*Částice jsou slova, která vyjadřují přání, radost, obavy apod.*“¹⁵⁵ Ani zde však není uvedeno více příkladů a k určování partikul zde není více než jedno cvičení. Pouze v přehledu učiva na konci učebnice jsou pak uvedeny dvě další partikule *ano, ne*. V učebnici SPN jsou částice dětem předloženy v pohádce *O chytré princezně*.¹⁵⁶ Děti mají za úkol nejprve vypsát z úryvku pohádky věty práci a následně v nich podtrhnout slova, kterými začínají. Takto učebnice přejde k definici: „*Slova at', kéž, necht' a kdyby jsou částice. Vyjadřujeme jimi svá přání.*“¹⁵⁷

---

¹⁵³ ADÁMKOVÁ, Petra. *Studie k moderní mluvnici češtiny*. 1. vyd. Editor Oldřich Uličný, Ondřej Bláha. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 26 s. ISBN 978-80-244-3633-3.

¹⁵⁴ GERŽOVÁ, Miroslava; FUKANOVÁ, Jaroslava. *Český jazyk 2 nově – pracovní sešit, 2. díl*. Brno: Nová škola, 2012. ISBN 80-7289-077-8, 28 s.

¹⁵⁵ DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 123 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

¹⁵⁶ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 146 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

¹⁵⁷ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 147 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

2.6.10 INTERJEKCE

Jsou neohebným slovním druhem, který vyjadřuje nálady, pocity, emoce a vůli mluvčího.¹⁵⁸ Mohou také napodobovat zvuky a hlasy. „*V komunikaci jsou plně sdělná a formálně samostatná. Považují se za jeden z faktorů výstavby textu, a to svými funkcemi emocionálními a sociálními.*“¹⁵⁹

Ve větě stojí většinou samostatně, netvoří s žádným jiným slovem spojení a jako větný člen se neurčují (např. *och, ach, hej, hele, alou*). Interjekce, které vyjadřují hlasy a zvuky, nazýváme zvukomalebnými (např. *checheche, bác, břink atd.*). Od těchto interjekcí mohou vznikat i verba (např. *chechtat se, bacat, břinkat atd.*). Interjekce, které vybízejí k pohybu, nebo se s nimi obracíme na zvířata, označujeme *vybíjecími* (např. *pr, hot, huš, kšá...*). S tím je spojená i zvláštní vlastnost interjekcí; míra intenzity, kterou mohou nabývat. Na rozdíl od adjektiv či adverbii se nejedná o stupňování, intenzita je dána počtem hlásek: *vrr* a *vrrrr*; *pst* a *psssst*.

Interjekce stojí ve větě samostatně, netvoří s jiným slovem skladební dvojice, samy nenesou ve větné stavbě význam, ale mohou zastupovat jiný slovní druh, v tom případě se určují ve větné stavbě stejně jako tento slovní druh. Např. ve větě: *Ozvalo se žbluňk*, zastupuje žbluňk substantivum a ve větě je subjektem. Naopak ve větě: *Žába hop do rybníka*, zastupuje interjekce verbum, takže je ve větě určeno jako predikát.

Pokud stojí interjekce ve větě samostatně, nejčastěji se odděluje tečkou, vykřičníkem.¹⁶⁰ Např. *Brr! To je zima!* V mluveném projevu se pak odděluje pauzou či jiným mimojazykovým projevem. Dle Komárka tak jazyk interjekcí parazituje na výrazových prostředcích neinterjekčního jazyka, zejména na prostředcích fonologických. Často pak dochází k plynulému přechodu k paralingvistickým projevům, které jsou nedílnou součástí

---

¹⁵⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 319 s.

¹⁵⁹ NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 356 s. ISBN 80-7106-134-4.

¹⁶⁰ STYBLÍK, Vlastimil a kol. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 140 s. ISBN 80-723-5018-8.

výpovědi a její struktury. Jde především o apelové a onomatopoické (zvukomalebné)¹⁶¹ struktury.

A) INTERJEKCE V UČEBNÍCÍCH I. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Interjekce patří mezi slovní druhy, které se probírají jen velmi povrchně, spíše informativně. Učebnice od nakladatelství Alter (2010) se dokonce omezila pouze na definici a jediné cvičení. „*Citoslovce jsou slova, která vyjadřují city, nálady, výzvy apod. nebo napodobují různé hlasy a zvuky, např: ó, au, fuj, hej, haló, psst, mňau, haf, cukrú, bum, bác, crrr. Citoslovce nemůžeme skloňovat ani časovat.*“¹⁶² Následují tři věty, ve kterých je vždy jedna interjekce. Učebnice z roku 1997 dokonce vynechala i tento jediný úkol a přešla rovnou na shrnutí. Učebnice SPN¹⁶³ se tomuto slovnímu druhu věnuje ve třech cvičeních, kdy žáci poznávají citoslovce ve verších Jiřího Žáčka nebo citoslovcem vyjadřují určitý zvuk a pocit. Žádná ze sledovaných učebnic se tak interjekcím příliš nevěnovala a tímto slovním druhem se výuka nezabývá ani v následujících letech. Ve vyšších ročnících se interjekce probírají jako součást větné stavby, ani tehdy však ne více než jednu vyučovací hodina.

---

¹⁶¹ KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplu). V Olomouci: Periplum, 94 s. ISBN 80-866-2427-7.

¹⁶² DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 124 s. ISBN 978-80-7245-240-8.

¹⁶³ HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 148 s. ISBN 978-80-7235-390-3.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 ÚVOD K NÁMĚTŮM DIDAKTICKÝCH HER A ZÁBAVNÝCH CVIČENÍ SE ZAMĚŘENÍM NA SLOVNÍ DRUHY

Při rozdělování her do jednotlivých kapitol jsem vyšla z postupu osvojování učiva na I. stupni základní školy, tj. od nejjednoduššího ke složitějšímu, který odpovídá i úrovni mentálního vývoje dětí. Se slovními druhy se žáci setkávají v jazykové výchově již v prvním období, resp. ve druhém nebo třetím ročníku. Mezi očekávané výstupy patří podle RVP pro ZV to, že žák rozlišuje slovní druhy v základním tvaru. Mluvnické kategorie a vzory přicházejí na řadu ve třetím ročníku a ve druhém období. Na konci druhého období by žák měl užívat v mluveném i v písemném projevu správné gramatické tvary ohebných slovních druhů. Dále se předpokládá, že žák správně přiřazuje slova ke všem slovním druhům.

V jednotlivých kapitolách uvádím hry, ve kterých žáci pracují ústně i písemně. Některé hry jsou pohybové. Většinou se tak ještě zvýší zájem žáků o plnění úkolů, a tak si snadněji, aniž by si to uvědomovali, nové učivo osvojí. Jiné hry je možné použít na začátku hodiny – jsou vhodné k motivaci žáků nebo k procvičení a opakování učiva, které většina žáků ovládá. Další hry je vhodné hrát s dětmi na konci hodiny, neboť přestože se jimi žáci učí, jsou méně náročné na soustředění a vypětí žáků. V diplomové práci představuji hry, které lze využít jak k procvičování poznávání slovních druhů, tak k procvičování mluvnických kategorií a vzorů. Různé varianty her aplikované při vyučování popisují konkrétně u každé hry v jejích obměnách.

Pro větší přehlednost a srozumitelnost, jsem hry a zábavná cvičení rozdělila do tří různých kategorií podle jejich zaměření (viz níže). Také pro větší názornost používám při jejich vysvětlování následující symboly, které přinášejí informace o záměru, o potřebných pomůckách, o organizační formě apod.

cíl hry

počet hráčů

pomůcky

umístění hry

obměna

potřebný čas

3.1.1 HRY A ZÁBAVNÁ CVIČENÍ K RYCHLEJŠÍMU OSVOJENÍ, AUTOMATIZACI A PROCVIČENÍ

Hry tohoto typu mají za cíl seznámit žáky s názvy slovních druhů, pomoci jim snadněji si osvojit, zapamatovat a upevňovat řadu slovních druhů hravou formou ve fázi, když už všechny slovní druhy znají. Jsou velmi vhodné především pro děti, které mají problémy s automatizací nových pojmů a zapojením mechanické paměti do jejich osvojení. Hry v této kapitole je vhodné zařazovat do výuky ve druhém a třetím ročníku.

A) DOPLŇOVAČKA¹⁶⁴

Při vytváření doplňovačky vychází její tvůrce ze znalostí, které žáci získali v jiných předmětech (např. prvouce) a z témat, která mají rádi (např. sport, hudba, hrdinové dětských seriálů a pohádek apod.) Křížovky lze využít jako motivačního prostředku k výuce nového učiva nebo k procvičení probíraného učiva.

slovní druhy, prvouka, roční období, rostliny

dvojice, případně čtveřice

10 minut

namnožené listy s doplňovačkami, psací potřeby

Učitel namnoží žákům doplňovačku pro dvojice žáků a připraví si ji též na tabuli. Učitel nejprve řekne žákům, že je čeká nové učivo a jeho téma se dozví z křížovky, kterou mají

¹⁶⁴ inspirováno: SKLENÁŘOVÁ, Dana. *Křížovky, osmisměrky, doplňovačky*. 1. vydání. Praha: fi BLUG, 1995. ISBN 80-85635-55-0.

před sebou a kterou se pokusí ve dvojicích vyřešit. Po určitém čase žáci práci přeruší, a pokud nemají křížovku vyluštěnou, spojí se do čtveřic a společně křížovku doloží. Kontrola správnosti se provede tak, že žáci doplní slova na tabuli a zkontrolují si své vyplněné listy.

1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
7.								
8.								
9.								
10.								
11.								

Legenda k tajence:

1. název prvního zimního měsíce
2. rostlina, kterou zavěšujeme o Vánocích na lustr
3. jiný název pro petrklíč
4. poslední měsíc školního roku
5. název období, kdy se slaví Štědrý den
6. první měsíc školního roku
7. název ročního období, které začíná 23. září

8. název ročního období, které začíná 21. března

9. jméno jedné z prvních jarních květin

10. v zimě padá...

11. velikonoční koleda začíná: „..., ..., doprovody.“

Řešení:

1.	P	R	O	S	I	N	E	C	
2.	J	M	E	L	Í				
3.	P	R	V	O	S	E	N	K	A
4.	Č	E	R	V	E	N			
5.		V	Á	N	O	C	E		
6.	Z	Á	Ř	Í					
7.		P	O	D	Z	I	M		
8.		J	A	R	O				
9.	B	L	E	D	U	L	E		
10.		S	N	Í	H				
11.		H	O	D	Y	H	O	D	Y

B) PAMATOVÁČEK¹⁶⁵

Tuto hru je vhodné hrát ve fázi, když už žáci mají představu, co názvy slovních druhů znamenají.

zapamatování názvů slovních druhů, procvičování pozornosti a paměti

¹⁶⁵ inspirace z kurzu didaktika anglického jazyka na 1. stupni ZŠ v rámci projektu JARO

 společně všichni žáci ve třídě

10 minut

kartičky s názvy jednotlivých slovních druhů

Na kartičky napíše učitel tiskacím písmem názvy slovních druhů. Kartičky umístí ve správném pořadí na magnetickou tabuli. Jednotlivé slovní druhy očísluje od jedné do deseti. Žáci čtou názvy jednotlivých slovních druhů tak, jak jdou za sebou. Po prvním přečtení učitel jednu kartičku otočí a žáci čtou názvy znovu od začátku. Když dojdou k otočené kartičce, řeknou správný název slovního druhu. Po druhém společném přečtení přehledu slovních druhů učitel otočí další kartičku, žáci znovu čtou, a tak pokračují, až jsou všechny kartičky otočené rubovou stranou nahoru. Při posledním paměťovém přehledu slovních druhů učitel otáčí všechny kartičky na lícovou stranu. Tak žáci zjistí, zda si slovní druhy již dobře pamatují.

1. Při další hodině mají žáci kartičky na lavici a procvičují ve dvojicích. (Kartičky si vyrobili za domácí úkol.)

2. Na kartičky napíše učitel tiskacími písmeny názvy druhů zájmen. Kartičky umístí na magnetickou tabuli. Žáci čtou názvy druhů zájmen nahlas. Dále učitel postupuje stejně, jak je popsáno při nácviku zapamatování názvů slovních druhů.

C) ALZHEIMER¹⁶⁶

Tato hra je vhodná pro procvičení názvů slovních druhů až ve chvíli, kdy žáci znají všechny slovní druhy a jsou schopni s názvy bez nápovědy pracovat.

zapamatování a upevňování řady slovních druhů, procvičování pozornosti a paměti

jednotliví žáci

10 minut

kartičky s názvy jednotlivých slovních druhů

¹⁶⁶ obměna hry *What's this?* Převzato z: SHIPTON, Paul a Coralyn BRADSHAW. *Chit Chat 1 teacher's book*. Oxford University Press, 2010, 18 s. ISBN 978-0-19-437833-8.

Na kartičky napíše učitel tiskacím písmem názvy slovních druhů. Kartičky umístí zpřeházeně na magnetickou tabuli. Žáci si musí slova na kartičkách zapamatovat, po chvíli zavřou oči a učitel jednu kartičku odstraní. Žáci musí poznat, která kartička chybí. Když se jim to podaří, učitel kartičku vrátí na své místo a hra se několikrát opakuje stejným způsobem.

1. Při vracení správně uhodnuté kartičky na tabuli učitel polohy kartiček změní.

2. Učitel správně uhodnutou kartičku na tabuli již nevrací a hra končí, když na tabuli zůstane pouze jedna kartička.

3. Na kartičky napíše učitel tiskacími písmeny názvy druhů zájmen. Kartičky umístí zpřeházeně na magnetickou tabuli a dále probíhá hra stejně jako při upevňování řady slovních druhů.

4. Kartičky se slovními druhy mohou být nahrazeny krátkými větami s vyznačeným slovem různých slovních druhů. Žáci musí poznat, který slovní druh zmizel.

D) MÍČEK¹⁶⁷

upevňování řady slovních druhů, procvičování pozornosti a obratnosti

společně všichni žáci ve třídě

5 minut

pěnový míček, příp. klubko provázku

v kruhu

Žáci se posadí do kruhu. Házejí si pěnovým míčkem a každý řekne jeden slovní druh tak, jak jde jejich řada za sebou. Hra se zopakuje alespoň 3x. Tato hra procvičuje nejen řadu slovních druhů, ale také pozornost žáků.

1. Žáci při této činnosti místo řady slovních druhů říkají a procvičují názvy druhů zájmen.

¹⁶⁷ inspirace na náslechu hodin tělesné výchovy

2. Místo míčku lze na házení použít klubíčko provázku. Žák po vyslovení názvu slovního druhu drží napnutý provázek, hodí klubko dalšímu a postupně se tak vytvoří pavučina.

E) CHLUBÍLEK

upevňování a procvičování řady slovních druhů, procvičování pozornosti

společně všichni žáci ve třídě

5 minut

žádné

Učitel uvede hru slovy: „*Už umím říct celou řadu názvů slovních druhů bez chyby. Hned vám to ukážu.*“ Pak říká názvy slovních druhů, ale vždy jeden název vynechá. Žáci mají za úkol zjistit, který slovní druh chybí.

F) TICH¹⁶⁸

upevňování a procvičování názvů slovních druhů, pozornosti a fantazie

společně všichni žáci ve třídě

5 minut

žádné, příp. papír, psací potřeby

Jeden žák stojí před třídou, rty vyslovuje název nějakého slovního druhu tak, jako by byl němý. Ostatní hráči hádají, jaké slovo vyslovil. Žáci se postupně u tabule střídají.

Žáci mohou název slovního druhu, který jejich spolužák rty vyslovuje, zapisovat na papír. Po skončení hry si společně zkontrolují správné pořadí vyslovovaných názvů. Vítězí žák, který má všechna slova správně.

¹⁶⁸ inspirace z metody „čtení bez hlasu“

G) NAMALUJ SLOVNÍ DRUH¹⁶⁹

upevňování a procvičování názvů slovních druhů, rozvoj fantazie a tvořivosti

jednotlivci – všichni žáci ve třídě, příp. skupiny

10 minut

křída

Určený žák si vybere jeden slovní druh, jenž bude malovat na tabuli. Při malování nesmí používat písmena. Ostatní žáci se snaží uhodnout, o jaký slovní druh se jedná.

Hru lze hrát jako soutěž. Žáci se rozdělí do skupin. Vybraný žák ze skupiny maluje název slovního druhu. Bod získává skupina, která uhodne název slovního druhu i skupina, jejíž člen maloval na tabuli. Vítězí skupina, která má nejvíce bodů.

H) ŘEKNI TO JINAK¹⁷⁰

procvičování slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

jednotlivci – všichni žáci ve třídě, příp. skupiny

10 minut

žádné

Učitel popisuje daný slovní druh definicí nebo vlastními slovy, žáci musí poznat, o jaký slovní druh jde. Žák, který to pozná, může popisovat jiný slovní druh. Hru lze opakovat několikrát. Žáci nesmějí při popisu použít název slovního druhu.

Hru lze hrát i jako soutěž. Žáci jsou rozděleni do skupin. Vybraný žák ze skupiny popisuje název slovního druhu. Bod získává skupina, která uhodne název slovního druhu, i skupina, jejíž člen slovní druh popisoval. Vítězí skupina, která má nejvíce bodů.

---

¹⁶⁹ inspirace stolní hrou Activity

¹⁷⁰ inspirace z televizní soutěže Kufr

I) CHAOS¹⁷¹

procvičování názvů slovních druhů, rozvíjení logického myšlení a tvořivosti

jednotlivci – všichni žáci ve třídě, příp. skupiny

5 minut

papír, psací potřeby

Na tabuli učitel napíše pod sebe názvy jednotlivých slovních druhů, jejichž písmena záměrně zpřehází. Úkolem žáků je seřadit písmena do správného pořadí tak, aby utvořila název slovního druhu.

Vzor:

á o s t p d t n a   m é a j n

podstatná jména

ř d p a n á v í   n a m j é

přídavná jména

n m z j a á e

zájmena

í l y k č v s o

číslovky

s v o l e a s

slovesa

1. Žáci dostanou obálky s kartičkami, na kterých jsou napsaná písmena, která po správném seřazení vytvoří název slovního druhu. Každý slovní druh v obálce má jinou barvu, aby nemohlo dojít k záměně.

2. Hru lze hrát jako soutěž. Žáci jsou rozděleni do skupin. Ve skupině dostanou obálky s kartičkami, na kterých jsou napsaná písmena, která po správném seřazení vytvoří název slovního druhu. Vítězí skupina, která v nejkratší době a ve správném pořadí vytvoří řadu slovních druhů.

3. Na tabuli učitel napíše pod sebe názvy druhů zájmen, jejichž písmena úmyslně zpřehází. Úkolem žáků je seřadit písmena do správného pořadí tak, aby utvořila název druhu zájmena.

¹⁷¹ obměna motivačního cvičení: SHIPTON, Paul a Coralyn BRADSHAW. *Chit Chat 2 teacher's book*. Oxford: University Press, 2010, 64 s. ISBN 978-0-19437845-1.

Pro zpestření této hry je vhodné využít obměn 1. a 2. jen na kartičkách v obálkách jsou napsaná písmena, která po správném seřazení vytvoří název zájmena. Každý druh zájmena v obálce má jinou barvu.

J) ŘADA, HOTOVO!¹⁷²

procvičování řady názvů slovních druhů, vytvoření řady slovních druhů

skupiny po čtyřech žácích

10 minut

sady karet po deseti s názvy slovních druhů v jedné barvě; lícové strany všech karet jsou stejné

Úkolem žáků je nasbírat řadu deseti karet s názvy slovních druhů v jedné barvě. Žáci si rozdají všechny karty tak, aby každý žák měl deset karet. Karty si seřadí, prohlédnou a rozhodnou se, jakou barvu slovních druhů budou sbírat. Žák, který začíná, vybere ze svých karet jednu, která se mu nehodí k vytvoření řady, a podá ji hráči po levé straně. Ten si kartu zařadí mezi své, které drží v ruce, vybere tu, která se mu nehodí a podá ji hráči po levé ruce. Tak podávání nehodících se karet pokračuje. Hráči si tedy posílají karty ve směru hodinových ručiček. Ve chvíli, kdy se některému z hráčů podaří z karet, které drží v ruce, vytvořit řadu deseti karet s názvy slovních druhů v jedné barvě, rychle je odloží na stůl a řekne: „Řada, hotovo!“ Tento hráč je vítězem. Ostatní hráči pokračují ve hře, dokud všichni nemají vytvořenou řadu slovních druhů v jedné barvě.

3.1.2. HRY A ZÁBAVNÁ CVIČENÍ K PROCVIČOVÁNÍ POZNÁVÁNÍ JEDNOTLIVÝCH SLOVNÍCH DRUHŮ

V této skupině aktivit žáci přiřazují slova k jednotlivým slovním druhům. Pro žáky je někdy obtížné poznat, o jaký slovní druh se jedná, a to i tehdy. Zejména děti se slabším jazykovým cítěním ztrácejí o výuku zájem. Proto v této kapitole představuji hry, které jim pomohou získat cit pro přiřazování slov k ohebným i neohebným slovním druhům, přinutí je zapojit vlastní tvořivost a fantazii a podpoří jejich zájem o probíranou látku.

¹⁷² obměna hry: Vole padni/vole lehni - Pravidla hry. *Karetní hry* [online]. 2008 [cit. 2015-06-20]. Dostupné z: <http://karetnihry.blogspot.cz/2013/07/Vole-padni.html>

A) SBĚRATEL

procvičování znalosti poznání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

jednotlivci, dvojice, skupiny

10 minut

papír, psací potřeby

Žáci mají za úkol ve vymezeném čase napsat co nejvíce podstatných jmen. Po uplynutí stanovené doby přečte každý žák – sběratel – všechna slova, která ho napadla. Vítězí ten, který vymyslel – nasbíral – největší počet slov.

Při společném čtení slov si žáci nějakým způsobem označí již přečtená slova, např. tečkou nad slovo, aby se čtená slova již neopakovala.

1. Učitel určí jiný slovní druh, ke kterému budou žáci vymýšlet slova.

2. Učitel vybere libovolné písmeno abecedy, kterým musejí všechna slova začínat.

3. Žáci mohou pracovat ve dvojicích nebo větších skupinách.

B) HLEDEJ VETŘELCE¹⁷³

procvičování znalosti poznání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

jednotlivci, dvojice

10 minut

papír, psací potřeby

Učitel napíše na tabuli několik skupin slov. Každou skupinu tvoří čtyři slova stejného slovního druhu a jedno slovo jiného slovního druhu. Pro bystré žáky je možné zařadit ještě další slovo, které může patřit k více slovním druhům. Žáci musí poznat, které slovo do

¹⁷³ inspirace: POLNICKÁ, Marie. *Slovní druhy*. Brno: Nová škola Brno, 1993, 20 s. Na pomoc žákům základní školy. ISBN 80-85607-13-1.

skupiny nepatří, tedy najít „vetřelce“ a zbylá slova označí názvem správného slovního druhu.

Vzor:

hezký, malá, otevřené, rychle, zelení (rychle) přídavná jména

nad, a, před, u, během (a) předložky

číst, chodit, veselý, podlézat, honit (veselý) slovesa

Pro bystré žáky:

tři, míč, nos, jez (tři) podstatná jména

tři, klíč, nos, jez (klíč) slovesa

1. Žáci mohou mít na lavici papír s namnoženými řadami slov a pracovat samostatně nebo ve dvojicích. Tuto aktivitu lze potom vyhodnotit jako soutěž. Vítězem je žák nebo skupina, která má správně vyřešené všechny řady.

2. Žáci musí nahradit „vetřelce“ jiným slovem, které do skupiny patří.

3. Učitel místo psaných slov ukazuje obrázky.

4. Stejným způsobem je možno procvičovat poznávání jednotlivých druhů zájmen. Učitel napíše na tabuli několik skupin slov. Každou skupinu tvoří čtyři slova stejného druhu zájmena a jedno zájmeno jiného druhu. Žáci musí poznat, které zájmeno do skupiny nepatří a zbylá slova označit názvem správného druhu zájmena.

Žáci by mohli mít nejasnosti při poznávání druhů zájmen tázacích a vztažných, proto doporučuji tyto řady v této aktivitě vypustit.

Vzor:

já, my, ty, naše, on (naše) osobní

jejich, moje, nic, tvůj, vaše (nic) přivlastňovací

někdo, jakýsi, žádný, kdosi, něco (žádný) neurčitá

C) DOMEČEK

procvičování znalosti poznání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby, spolupráce ve skupině

skupiny po čtyřech žácích

15 minut

látkový domeček s kapsami s názvy jednotlivých slovních druhů, kartičky se slovy
Názvy slovních druhů doporučuji připevnit na kapsy na suchý zip, aby se domeček dal využít i při obměnách této hry a učitel nemusel mít domečků víc.

Žáci jsou rozděleni do skupin po čtyřech. Jednotliví žáci ve skupině dostanou nejméně dvě kartičky, na kterých jsou napsaná slova různých slovních druhů. Každá skupina má kartičky jiné barvy – to je nutné pro kontrolu a bodování. Žáci z jednotlivých skupin postupně dávají kartičky se slovy do kapsy domečku nadepsané slovním druhem, ke kterému jejich slovo patří. Když všichni žáci umístí kartičky do kapsy na domečku, učitel je postupně vyndává a společně s žáky kontroluje správnost umístění kartiček. Za každou správně umístěnou kartičku získává skupina bod, za špatně umístěnou kartičku se jí bod odečítá. Zvítězí ta skupina, která má nejvíc bodů.

1. Na kapsách domečku jsou názvy vzorů podstatných jmen a žáci do kapes dávají kartičky s podstatným jménem, které se podle daného vzoru skloňuje. Pro lepší návaznost učiva je vhodné procvičovat nejprve samostatně vzory podstatných jmen rodu středního, poté ženského a nakonec mužského. Teprve po osvojení vzorů všech rodů, je možno upustit od rozdělení a kapsy domečku označit jakýmkoli vzorem. Při hodnocení se postupuje stejným způsobem jako při hře se slovními druhy.

2. Na kapsách domečku jsou uvedena čísla pádů – vhodné je napsat i pádovou otázku. Žáci mají na kartičkách podstatná jména v různých pádech a umisťují je do správných kapes podle pádu, ve kterém je dané podstatné jméno. Hodnotí se stejně jako u slovních druhů.

3. Na kapsách domečku jsou nadepsané názvy druhů zájmen. Žáci mají na kartičkách napsaná různá zájmena a umisťují je do správných kapes podle druhu, ke

kterému dané zájmeno patří. U zájmen tázacích a vztažných je třeba na kartičku napsat celou větu a zájmeno podtrhnout. Hodnotí se stejně jako u slovních druhů.

D) PÍSMENOVÝ MARATON

procvičování jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

jednotlivci, dvojice, skupiny

10 minut

papír, psací potřeby

Učitel napíše na tabuli několik písmem nebo nějaké delší slovo. Žáci mají za úkol složit z těchto písmen co nejvíce slov. Každé písmeno mohou použít ve slově jen jednou. Ke každému vymyšlenému slovu musí napsat, jaký slovní druh to je. Vyhrává žák s největším počtem vytvořených slov a správně určeným slovním druhem.

Vzor:

A K O S L Á E M

kos – podstatné jméno, ale – spojka, částice, los – podstatné jméno, laso – podstatná jména, láme – sloveso, se – zájmeno, předložka, salám – podstatné jméno, klas – podstatné jméno, maso – podstatné jméno, sám – zájmeno, atd.

1. Učitel určí, jakého slovního druhu musí být nově vymyšlená slova.

2. Žáci vymýšlejí podstatná jména pouze jednoho rodu, který zadá učitel.

E) OSMISMĚRKA¹⁷⁴

procvičování jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby, rozvíjení logického myšlení a trpělivost, procvičování orientace v tabulce

jednotlivci, dvojice, skupiny

10 minut (podle velikosti osmisměrky)

¹⁷⁴ inspirace SKLENÁŘOVÁ, Dana. *Křížovky, osmisměrky, doplňovačky*. 1. vydání. Praha: fi BLUG, 1995. ISBN 80-85635-55-0.

papír, psací potřeby

Učitel rozdává žákům papíry s osmisměrkou a popisem úkolů. Žáci hledají a vyškrtávají zadaná slova, která jsou umístěna v řádcích, sloupcích a úhlopříčkách. Slova mohou být napsána směrem nahoru nebo dolů. Často přehled zadaných slov není uveden a žáci musejí hledat a vyškrtávat slova bez nápovědy. Někdy je k osmisměrce přidán ještě doplňující úkol, kterým žáci procvičí další učivo.

M	H	A	T	E	T
E	O	K	O	O	K
D	L	T	Z	B	L
V	K	A	Ý	I	U
Ě	A	K	I	L	K
D	K	O	N	Í	K

V osmisměrce najdi a vyškrtnej podstatná jména:

motýl, býk, Katka, obilí, klika, teta, holka, kluk, oko, koník, medvěd

Roztříd' daná podstatná jména:

názvy osob: _____

názvy zvířat: _____

názvy věcí: _____

	J	E	D	E	N	Á	C	T	O	
Š	E	D	E	S	Á	T	Ř	E	T	T
Ě	D	E	C	Í	S	I	T	C	S	E
V	N	V	I	Ř	Y	T	Č	A	O	S
D	A	Ě	T	S	Ě	V	D	V	S	E
P	Ě	T	S	E	Š	S	E	D	M	D

Osmisměrka – číslovky

Číslice jsou v osmisměrce napsány slovy. Pokud slova správně vyškrtáš podle číselné legendy, nezůstane ti žádný volný čtvereček.

11, 1, 20, 3, 7, 100, 8, 1 000, 5, 60, 2, 4, 200, 9, 10, 6

Osmisměrka – přídavná jména

Napiš protikladná přídavná jména k přídavným jménům:

bílá, ostrý, zlý, hranatý, hladká, levná, studené,
špinavá, čilý, slabý, nízká, hustý, pravý,
hubená, studený, malý, špinavý, divoká,
ostrých, prázdný, stará, teplá

V osmisměrce najdi a vyškrtej přídavná jména
protikladná, tj. ta, která jsi napsal. Zbývající
písmena zakroužkuj a slož z nich slovo.

TAJENKA:

K	Ý	K	D	Í	Ř	R	S	Á
Á	N	R	E	Č	I	S	T	Ý
B	T	L	U	S	T	Á	U	L
U	K	U	L	A	T	Ý	D	Í
R	R	S	N	CH	E	K	E	N
H	O	D	N	Ý	P	L	N	Ý
O	T	R	O	P	L	E	Á	N
R	K	A	V	U	Ý	V	E	L
K	Á	H	Á	T	S	I	Č	I
É	Ý	Á	K	O	S	Y	V	S

Osmisměrka – slovesa

S	T	O	J	Í
L	Á	M	E	J
U	H	O	D	Í
Š	E	T	E	M
Í	D	I	Š	E

Najdi, vyškrtej a napiš slovesa z osmisměrky:

řešení:

stojí, hodí, uhodí, láme, lámej, jí, jede, jedeš, jíme, sluší, má, mete, meteš, je, dej

Žáci mohou ve skupinách sami nějakou jednoduchou osmisměrku vytvořit. Tyto osmisměrky lze využít v další hodině při procvičování.

F) DVOJICE

procvičování jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

počet hráčů, který lze rozdělit na dvojice, příp. trojice

5 minut

kartičky s názvy slovních druhů, kartičky se slovy

Učitel deseti žákům rozdává karty s názvy slovních druhů, ostatní žáci dostanou kartičky se slovy. Musí být zastoupeny všechny slovní druhy. Na učitelův pokyn se žáci postaví a začnou se hledat dvojice: název slovního druhu – slovo. Pokud je ve třídě více než 20 žáků, někteří žáci vytvoří trojici.

1. Učitel rozdává jen kartičky se slovy. Žáci musí utvořit dvojice, příp. trojice tak, aby měli slova stejného slovního druhu. Když vytvoří dvojici (trojici) musí říct, jaký slovní druh je na jejich kartičkách.

2. Učitel sedmi žákům rozdává karty s názvy druhů zájmen, ostatní žáci dostanou kartičky se zájmeny. Musí být zastoupeny všechny druhy zájmen ve větách. Na učitelův pokyn se žáci postaví a začnou se hledat dvojice: název druhu zájmena – zájmeno. U všech zájmen je třeba na kartičku napsat celou větu a zájmeno podtrhnout. Pokud je ve třídě více než 14 žáků, někteří žáci vytvoří trojici popř. čtveřici.

G) ČÍSELNÁ VĚTA¹⁷⁵

procvičování znalosti poznání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby, tvoření vět, opakování řady slovních druhů s pořadovými čísly, spolupráce ve dvojici

jednotlivci

10 minut

papír, psací potřeby

¹⁷⁵ SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Kuna nese nanuk aneb Zábavná cvičení z češtiny*. 1. vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., právní nástupce, 2008, 25 s. ISBN 978-80-00-02126-3.

Tato hra předpokládá, že žáci perfektně ovládají řadu slovních druhů a umí ke každému slovnímu druhu přiřadit pořadové číslo (1 – podstatná jména, 2 – přídavná jména, 3 – zájmena, 4 – číslovky, 5 slovesa, 6 – příslovce, 7 – předložky, 8 – spojky, 9 – částice, 10 – citoslovce). Tabule s pořadovými čísly slovních druhů visí viditelně na očích.

Učitel napíše na tabuli řadu číslic, které zastupují slovní druhy tak, jak si je žáci osvojili na začátku tohoto tematického celku. Žáci podle číselného vzorce vytvářejí větu tak, že číslici nahradí správným slovním druhem. Musí jim vzniknout smysluplná věta.

Vzor:

7 2 1 6 5 2 1 - Na vysokém stromě hlasitě zpíval barevný ptáček.

3 1 5 2 1 - Moje kamarádka píše domácí úkol. - Náš pes žere velkou kost.

1. Tuto aktivitu můžeme hrát jako soutěž mezi dvojicemi, jestliže učitel rozdělí žáky do stejně jazykově zdatných párů.

2. Žáci doplňují do jednotlivých vět slovní druh, který je ve větě vyjádřen číslicí.

Vzor:

10, zaštěkal pes. Haf, zaštěkal pes.

Eva 6 5 v bazénu. Eva krásně plave v bazénu.

H) KDO VYMYSLÍ VÍC?

procvičování znalosti jednotlivých slovních druhů, obohacování slovní zásoby, spolupráce ve skupině, zlepšování pozornosti, upevňování smyslu pro fair-play

skupiny

15 minut

stopky

Učitel rozdělí žáky do tříčlenných nebo čtyřčlenných skupin. Jednotlivé skupiny musí postupně během jedné minuty vyjmenovat co nejvíce slov ke stanovenému tématu. Tématem mohou být jednotlivé slovní druhy, tzn., že žáci vyjmenovávají například podstatná jména. Druhá skupina stopuje čas a počítá správná slova. Po uplynutí jedné

minuty se body sečtou – za každé správné slovo je jeden bod. Hra pokračuje, dokud se všechny skupiny nevystřídají. Vítězem je skupina s největším počtem bodů. V závěru hry je třeba zohlednit, že některých slovních druhů je méně, jiných více.

1. Místo slovních druhů žáci vymýšlejí podstatná jména k jednotlivým vzorům.

I) TO JSEM JÁ¹⁷⁶

vyvozování přídavných jmen, obohacování slovní zásoby

jednotlivci

5 minut

papír, psací potřeby

Každý žák napíše tiskacími písmeny do sloupečku své jméno. Poté ke každému písmenu vymyslí jednu vlastnost, jakou má nebo by mohl mít. Všichni žáci ve třídě přečtou své vlastnosti. Učitel píše na tabuli příklady slov, která žáci říkají. Otázkou „Jaký je?“ vyvodí slovní druh přídavná jména.

Vzor:

V – veselý

I – impulzivní, iniciativní

A – aktivní

R – rychlá

Š – šťastný

M – milá

E – empatický, energický

A – aktivní

K – krásný

J) SPOJOVAČKA¹⁷⁷

procvičování slovních druhů, rozvíjení logického myšlení a prostorové orientace

¹⁷⁶ SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Kuna nese nanuk aneb Zábavná cvičení z češtiny*. 1. vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., právní nástupce, 2008, 10 s. ISBN 978-80-00-02126-3.

¹⁷⁷ DOČKALOVÁ, Lenka. *Český jazyk 3, pracovní sešit pro 3. ročník*. Nová škola, s.r.o., 2014, 37 s. ISBN 978-80-7289-601-1.

 jednotlivci

 10 minut

papír, psací potřeby

Na listu papíru jsou rozházeně napsány názvy slovních druhů a od každého slovního druhu jeden příklad. Úkolem žáků je vytvořit dvojici slovní druh – slovo. Čáry se nesmějí křížit ani dotýkat.

1. Žáci tvoří dvojici podstatné jméno – vzor.

2. Žáci tvoří dvojici druh zájmena – zájmeno.

3. Žáci pracují ve dvojici a při spojování se pravidelně střídají.

K) ZEMĚ, MĚSTO¹⁷⁸

procvičování znalosti jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby, upevňování smyslu pro fair-play

 jednotlivci

 10 minut

papír, psací potřeby

Každý žák má před sebou papír rozdělený na deset řádků. Jednotlivé řádky jsou nadepsány názvy slovních druhů – slovní druh částice lze vynechat, poslední řádek má nadpis body. Učitel vybere písmeno a žáci se snaží do sloupců doplnit slova začínající daným písmenem. Kdo má první vyplněny všechny sloupce, vykřikne „Hotovo“ a ostatní přestanou psát. Učitel žáky také upozorní, že od některého písmene neexistuje daný slovní druh, proto je přemýšlení omezeno také časem (např. 3 minuty)

Vyhodnocení je následující:

Sloupec má vyplněný pouze jeden hráč - 15 bodů

Správné slovo, které nikdo jiný nemá - 10 bodů

¹⁷⁸ inspirace SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Kuna nese namuk aneb Zábavná cvičení z češtiny*. 1. vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., právní nástupce, 2008, 24 s. ISBN 978-80-00-02126-3.

Dva nebo více hráčů mají stejná slova - 5 bodů

Nevyplněný sloupec - 0 bodů

Chybné slovo - 0 bodů

Součet bodů za každý řádek se zapisuje do posledního řádku. Zvítězí hráč, který má nejvíce bodů.

Slova ohebná	K	N
1. podstatná jména	kůň, kominík	nůž, noha
2. přídavná jména	krásný, krátký	nádherný, nenápadný
3. zájmena	kdo, který	nikdo, nic
4. číslovky	kolikrát, kolikrát	několikrát, nula
5. slovesa	klapat, křičet	napsat, nést
Slova neohebná		
6. příslovce	kdy, kam	nahoru, někdy
7. předložky	k, kolem	na, nad
8. spojky	když	nebo
9. částice	kéž	necht'
10. citoslovce	kuk, krá	nanana
bodů		

Hru lze hrát ve dvojicích nebo menších skupinách. Hru lze hrát také se vzory podstatných jmen nebo na druhy přídavných jmen.

Vzor:

vzor	S	D
pán	silák	daněk
hrad	strop	dárek

muž	strýc	dědic
stroj	skřípec	děj
předseda	starosta	dentista
soudce	strojvůdce	dozorce

L) UDĚLEJ POŘÁDEK VE SLOVECH

procvičování znalosti jednotlivých slovních druhů

jednotlivci, dvojice, skupiny

10 minut

kartičky se slovy, která zastupují jednotlivé slovní druhy

Na kartičkách jsou napsána různá slova. Od každého slovního druhu je uvedeno pět slov (u částic pouze čtyři). Kartičky se otočí rubovou stranou nahoru, zamíchají se a děti musí co nejrychleji kartičky rozdělit do sloupců podle slovních druhů, ke kterému patří. Vítězem je skupina, která nejrychleji kartičky bezchybně roztřídí.

1. Na kartičky napíše učitel podstatná jména a žáci je třídí podle vzorů. Počet kartiček lze libovolně upravovat.

2. Každý žák má před sebou papír rozdělený na deset sloupců. Učitel ukazuje kartičky se slovy a žák je zapisuje do správného sloupce.

M) ČÍSELNÉ KŘÍŽOVKY¹⁷⁹

procvičování znalosti jednotlivých slovních druhů, spojení učiva českého jazyka s matematikou

jednotlivci

10 minut

¹⁷⁹ inspirace SKLENÁŘOVÁ, Dana. *Křížovky, osmisměrky, doplňovačky*. 1. vydání. Praha: fi BLUG, 1995. ISBN 80-85635-55-0.

papír, psací potřeby

Učitel rozdává žákům papíry s číselnými křížovkami a popisem úkolů. Žáci musí vypočítat příklad a výsledek najít v křížovce. Písmeno, které je pro tento výsledek stejné zleva i shora, zapíše do rámečku nebo na řádek k vyluštění tajenky. Vymýšlení a tvorba číselných křížovek jsou náročné na čas, ale lze samozřejmě využít číselných křížovek, které najdeme v různých publikacích a které můžeme podle potřeb upravit.

Číselná křížovka – spojky

Vzor:

nebo $450 : 90 = 5$ N

$160 : 20 = 8$ E

$480 : 80 = 6$ B

$240 : 60 = 4$ O

	B	A	N	O	E
N			5		9
O	7	0		4	2
B	6	10		0	1
A	9	3		2	10
E	7		1		8

N) KDO JSEM?

procvičování znalosti poznávání jednotlivých slovních druhů

jednotlivci, skupiny

5 minut

kartičky s názvy slovních druhů nebo papír, psací potřeby

Učitel se žákům představuje jako konkrétní slovní druh a žáci hádají, jakým slovním druhem učitel je.

Vzor:

Jsem slovní druh, ke kterému patří slova např. maminka, kočka a sešit. (podstatná jména)

Jsem slovní druh a ptáte se na mě otázkami. Kde? Kam? Kdy? Jak? (příslovce)

Jsem slovní druh a vyjadřuji, co osoby, zvířata a věci dělají nebo co se děje. (slovesa)

Jsem slovní druh, ke kterému patří slova např. druhý, několikrát a patery. (číslovky)

Jsem slovní druh a mohu zastupovat podstatná jména nebo na ně ukazovat. (zájmena)

Jsem slovní druh a ptáte se na mě otázkami. Jaký? Který? Čí? (přídavná jména)

Jsem slovní druh a uvozují samostatné věty. Jsem většinou na začátku vět, které vyjadřují zvolání, přání nebo výzvu. (částice)

Jsem slovní druh, který vyjadřuje hlasy, zvuky, city nebo nálady. (citoslovce)

Jsem slovní druh a mohu spojovat slova nebo věty. (spojky)

Jsem slovní druh, ke kterému patří i některá neslabičná slova např. k, v, z. (předložky)

Hru lze použít ve vyšších ročnících stejným způsobem pro větné členy.

O) SLOVNÍ DRUH NÁS PROBUDÍ

procvičování znalosti poznání jednotlivých slovních druhů

skupiny

10 minut

polštářek

Učitel čte předem vybraný text, vhodný pro danou věkovou kategorii žáků. Žáci odpočívají na polštářku, mají zavřené oči a poslouchají. Probudí je pouze předem určený slovní druh. Jakmile uslyší tento slovní druh, zvednou hlavu.

Vzor:

Citoslovce nás probudí

Jednoho dne se vsadil Ferda s ostatními broučky, že naučí zvířátka číst. Nejprve mu nechtěl nikdo věřit, ale on si za chvíli přivedl malé štěňátko a napsal na kousek papíru: „Haf, haf!“ A víte, co štěňátko udělalo? Hned zaštěkalo na papír: „Haf, haf!“ Už umělo číst.

Pak přivedl kočičku a dal jí kousek papíru, na ten napsal: „Mňau, mňau!“ Kočička hned zamňoukala: „Mňau, mňau!“ A přivedl také kozu a napsal jí: „Mééé, mééé!“ Kozu hned zamečela: „Mééé, mééé!“

„Hm, to my dovedeme také!“ ušklíbli se broučci a říkali Ferdovi, že to nic není, že oni to také dovedou. Vzali tabulku „Mňau, mňau!“ Ukázali ji myši. Ta se tabulky polekala a utekla.

Žáky mohou probudit například různé druhy zájmen nebo druhy číslovek a přídavných jmen. Hru lze aplikovat také na mluvnické kategorie ohebných slovních druhů nebo na vzory podstatných jmen.

P) BÍLÝ PETR¹⁸⁰

procvičování rozlišování vzorů popřípadě pádů podstatných jmen

dvojice, skupiny

10 minut

předem připravená zásoba slov

Žáci stojí seřazeni ve dvou zástupech. Učitel říká podstatná jména pro první dvojici. Žáci určují vzor popřípadě pád. Žák, který odpoví rychleji a správně se zařadí na konec zástupu. Druhý žák se vrací do lavice. Hra se hraje tak dlouho, dokud nezůstane poslední žák – Bílý Petr. Žáci, kteří momentálně nesoutěží, kontrolují správnost odpovědí a zároveň učitelé pomáhají určit rychlejšího žáka.

Žáci mohou určovat slovní druhy, druhy zájmen, číslovek a přídavných jmen.

Q) TŘÍDĚNÍ SLOVNÍCH DRUHŮ

rozlišování slovních druhů

jednotlivci, dvojice

10 minut

pracovní list se slovy, volný list papíru, nůžky, lepidlo

Žáci nejprve vystříhnou jednotlivá slova z pracovního listu. Roztřídí je na určené slovní druhy a následně nalepí do sloupců podle slovních druhů na volný list papíru.

¹⁸⁰ inspirace z kurzu didaktika anglického jazyka na 1. st. ZŠ v rámci projektu JARO

Vzor:

RACEK	SPÍ
KRÁJÍ	ZLOBÍ
NAKUPUJE	KUCHAR
ŽABA	UČITEL
KOČKA	RŮŽE
ČTE	PRACUJE
SBÍRÁ	MILOŠ
JANA	SNÍDÁ
HRAJE	SNĚŽENKA
OKURKA	KUŘE
HLÍDÁ	UKLÍZÍ
TAŠKA	STŮL

Slova lze třídit podle všech slovních druhů, mluvnických kategorií nebo podle vzorů.

R) ZKRATKY¹⁸¹

procvičování podstatných a přídavných jmen, rozvíjení slovní zásoby

jednotlivci, skupiny

5 minut

papír, psací potřeby

Úkolem žáků je vytvořit smysluplné dvojice slov – přídavného jména s podstatným jménem. Dvojice musí začínat zadanými písmeny.

¹⁸¹ SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Kuna nese nanuk aneb Zábavná cvičení z češtiny*. 1. vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., právní nástupce, 2008, 36 s. ISBN 978-80-00-02126-3.

Vzor:

ES – elegantní sako, efektivní spolupráce, egyptský sarkofág, elitní skupina, expresní služba, ementálský sýr, energetická společnost, atd.

OU – otrhaná učebnice, obecní úřad, olomoucká univerzita, ostravské uhlí, ohromné ufo, ozdobný ubrus, ošetřené ucho, osobní urážka, ošklivá ulice, obrovské ucho, okatá Uršula, ošklivý účes, omytá ústa, obyčejná utěrka, otrhaná uklízečka, osypané ucho, atd.

ZŠ – zavřená škola, záhadný šepot, zuřivý školník, zdatný šermíř, zamčená šatna, zapomenutý školák, zapáchající šunka, znamenité škubánky, zašitá šála, zlobivý Štěpán, zlý Šimon, zelený šátek, zlatá šňůra, zábavný šašek, zpívající Šárka, zdravá štika, závistivý školník, atd.

ČR – Česká republika, čerstvá rajčata, černá ruka, čestný Radim, čekající Radek, červená růže, atd.

Žáci mohou hledat dvojici podstatného jména s přídavným tak, aby vznikly známé názvy jídel.

Vzor: znojemské okurky, španělský ptáček, srbské rizoto, moravský vrabec, segedínský guláš, koprová omáčka, holandský řízek,...

S) KARTIČKY

procvičování znalosti jednotlivých slovních druhů

jednotlivci

10 minut

deset kartiček s názvy slovních druhů

Učitel říká slova a žáci určují slovní druhy tím, že zvednou kartičku se správným slovním druhem.

1. Učitel říká podstatná jména v různých tvarech, žáci určují pády.

2. Učitel říká zájmena, žáci zvedají kartičky s druhy zájmen.

T) VAŘÍME PODLE RECEPTU¹⁸²

procvičování názvů slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby, rozvíjení logického myšlení a tvořivosti, práce s textem, opakování hláskové a slabičné stavby slova

jednotlivci, dvojice

10 minut

psací potřeby, papír

Učitel napíše na tabuli recept, podle kterého žáci vyluští název slovního druhu.

Vzor:

1. Recept

Vezmi opakující se měkkou souhlásku ze slova **kočička**, přidej dlouhou samohlásku ze slova **čítanka**, vmíchej první obojetnou souhlásku ze slova **osel**, přidej druhou slabiku ze slova **olovo**, přisyp souhlásku ze slova **Eva** a zalij první slabikou ze slova **kyselina**.

řešení: číslovky

2. Recept

Vezmi opakující se samohlásku ze slova **ananas**, přidej tvrdou souhlásku ze slova **dobře**, přidej třetí slabiku ze slova **koleje**, vmíchej tvrdou souhlásku ze slova **volavka** a vmíchej první slabiku ze slova **ticho**. Nakonec přisyp druhou slabiku ze slova **vyvařit**.

řešení: adjektiva

U) VYBARVOVAČKA¹⁸³

procvičování znalosti jednotlivých slovních druhů

jednotlivci

10 minut

¹⁸² inspirace SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Kuna nese nanuk aneb Zábavná cvičení z češtiny*. 1. vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., právní nástupce, 2008, 88 s. ISBN 978-80-00-02126-3.

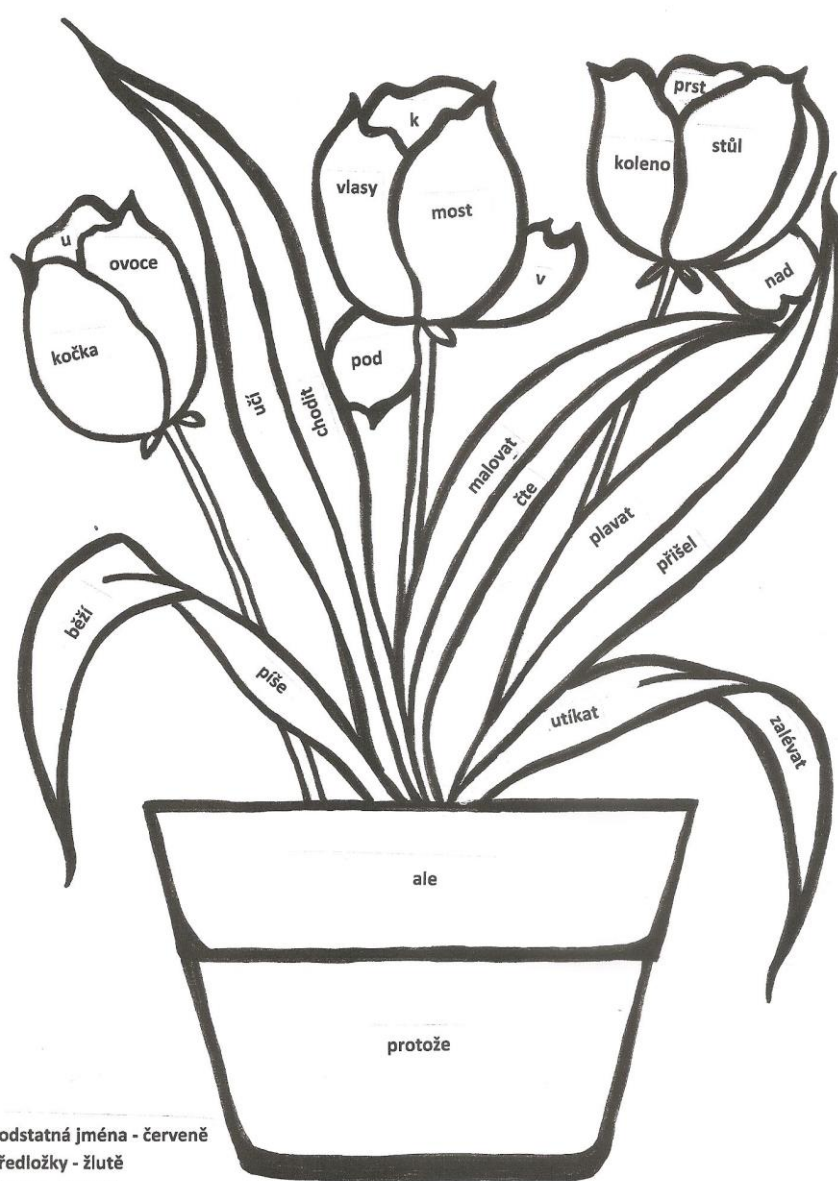
¹⁸³ inspirace PAVLOVÁ, Jana a PIŠLOVÁ, Simona, *Barevná čeština pro třetáky*. SPN, 2005. ISBN 80-7235-302-0.

pastelky, vybarvovačka

Učitel připraví žákům vybarvovačku, tj. kresbu rozdělenou na menší pole. V každém poli je napsané slovo. Na vybarvovačce je napsaná legenda, tj. návod k vybarvení jednotlivých polí se slovy. Žák tedy musí nejprve správně určit slovní druh a pak celé pole může vybarvit.

Vzor:

podstatná jména - červeně
předložky - žlutě
sloveso - zeleně
spojky - hnědě

V) ŠIFRA

procvičování znalosti poznávání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby, procvičování abecedy

jednotlivci, skupiny

10 minut

psací potřeby, papír

Učitel připraví slova, u kterých žáci budou číslicí určovat slovní druh. Mezi slova umístí matematická znaménka pro sčítání a odčítání (u starších žáků využije také násobení a dělení). Žák určí slovní druhy a jejich číslice sečte nebo odečte. Výsledné číslo znamená pořadí písmena v abecedě. Tabule s pořadovými čísly slovních druhů visí dětem viditelně na očích.

Vzor:

ten + pěkně + a + k + sází	= 29 → V
zelený + ten + trpělivě - sto	= 7 → E
léto + babiččin + crrr + čti - ona	= 15 → L
kéž + psaní + kočičí	= 12 → I
nebo + búúú - několikátý	= 14 → K
plavání + cvičí + na + hbitě	= 19 → O
nechoď + matčin + haf	= 17 → N
závist + s + spí + červeně	= 19 → O
i – počítáme	= 3 → C
pruhovaný +obyčejně - lupa	= 7 → E

Není vždy nutné využít pořadí písmen v abecedě, klíč může stanovit i učitel např.
= 10 → A, = 4 → L,...

W) KOSTKA

procvičování znalosti poznávání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

dvojice

5 minut

desetistěnná kostka s čísly 1-10

Každá dvojice má jednu kostku, o kterou se střídá. Jeden žák hodí, řekne číslo, které padlo, a to je zároveň číslem slovního druhu. Druhý žák uvede slovo, které lze zařadit k danému slovnímu druhu.

Vzor:

Padne číslo pět. Žák uvede jakékoliv sloveso a použije je ve větě.

X) POHÁDKA

procvičování znalosti poznávání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

skupina deseti žáků

20 minut

deset židlí, papíry a psací potřeby

Každý žák si vybere nebo mu je přidělen jeden slovní druh, se kterým zároveň obdrží papír A4 s jeho názvem. V místnosti se rozestaví deset židlí do tří řad (viz plánek). Každý slovní druh má svoji židli, na které sedí žák a v ruce drží název slovního druhu tak, aby na něj všichni dobře viděli. Učitel čte velmi pomalu pohádku. Jakmile řekne slovo, které je např. podstatným jménem, podstatné jméno se zvedne ze židle a ve směru hodinových ručiček ji oběhne. Totéž platí i pro ostatní slovní druhy. Na každé slovo pohádky tedy někdo obíhá židli. Další pohádky mohou po vzoru učitele vytvářet žáci, učitel jen kontroluje správnost. Žáci, kteří momentálně pohádku nehrají, kontrolují spolu s učitelem správnost určování slovních druhů.

	příslovce	předložky	spojky
částice	číslovky	slovesa	citoslovce
	podst. jm.	příd. jm.	zájmena

Vzor:

Za devatero horami a sedmero řekami stál krásně zdobený zámek s velkým a udržovaným parkem. V tom zámku žil sám opuštěný a smutný král bez královny. Někdo říkal, že v zámku už dlouho straší. V noci se často ozývá: „Húú, fííí, ať mě rychle někdo statečný vysvobodí.“ Nikdo se však zatím nenašel. Jednoho dne se u dveří zámku objevila krásná princezna. Jediným doprovodem byl její bílý kůň. Sluhové i král zůstali stát v úžasu nad její krásou. Štolba odvedl bílého koně do stáje, který cestou cinkal podkovami cink, cink. Král pozval tajemnou krásnou princeznu do přepychově zařízené hodovní síně. Král pravil: „Služky a sluhové, kuchtíci a kuchařky, necht' se u nás vzácné návštěvě líbí!“ V tom se opět ozvaly strašlivé zvuky: „Húú, fííí, ať mě někdo vysvobodí.“ Princezna na nic nečekala, zamávala svým závojem nad hlavou a řekla: „Temné síly opusťte rychle tento zámek!“ Náhle se ozvaly hlasité rány: „Bum, bum,“ udeřil silný hrom: „Prásk, prásk.“ Nastalo hrobové ticho, které přerušil mohutný hlas: „Děkuji za vysvobození, odcházím.“ Král ze samé radosti požádal okamžitě princeznu o ruku. Velkolepá svatba byla ještě téhož dne.

Y) CVIČÍ SLOVNÍ DRUH

procvičování znalosti poznávání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

celá třída, skupiny žáků

5 minut

tělovýchovné nářadí

Tuto aktivitu je vhodné zařadit do hodin tělesné výchovy. Třidu rozdělíme do deseti skupin podle slovních druhů. V každé skupině jsou dva, někde tři žáci. Učitel připraví např. tři žíněnky (lavičky, švédské bedny, obruče, švihadla, atd.) a řekne slovo např. „haf“. Okamžitě vyběhne skupina citoslovce a udělá předem domluvený cvik, např. kotoul. V případě, že vyběhne jiný slovní druh, skupina si počítá jeden trestný bod.

Pro bystré žáky:

Učitel může vyslovit slovo, které lze zařadit k více slovním druhům, např. nos (podstatné jméno, sloveso), vyběhnou obě skupiny. Správnost se dokazuje užitím slova ve větě.

U starších žáků lze tuto hru hrát v obměně „cvičí správné zájmeno.“ Žáci jsou tedy rozděleni do sedmi skupin podle druhů zájmen. Učitel tedy řekne např. tobě a vyběhnou cvičit osobní zájmena.

Z) UTVOŘ SLOVA

procvičování znalosti poznávání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

dvě skupiny žáků

10 minut

papír, psací potřeby

Učitel na dva listy A4 napíše stejné písmeno, např. k. Žáci hrají ve dvou skupinách a každé skupině bude patřit jeden list. Předem bude žákům zadán slovní druh, např. přídavné jméno. Z každé skupiny vyběhne první žák a připiše k písmenu k další písmeno. Takto postupně běží všichni žáci skupiny. Každý může připsat pouze jedno písmeno. Žáci mezi sebou nesmějí komunikovat. Skupina, která jako první vytvoří přídavné jméno, vyhrává.

Vyhrává ta skupina, která vytvoří nejkratší možné slovo.

AA) POSBÍREJ KVĚTINY

procvičování znalosti poznávání jednotlivých slovních druhů, rozvíjení slovní zásoby

skupina deseti žáků

10 minut

květiny s větami, ve kterých jsou cílené slova vyznačena tučným písmem, motýli a včely s názvy slovních druhů

Učitel rozmístí po třídě květiny. Žáci mají v ruce včelku s názvem slovního druhu. Každý žák sbírá květiny, které lze zařadit k požadovanému slovnímu druhu.

3.1.3. HRY A ZÁBAVNÁ CVIČENÍ K PROCVIČENÍ NEJEN K POZNÁVÁNÍ SLOVNÍCH DRUHŮ, ALE I K PROCVIČENÍ MLUVNICKÝCH KATEGORIÍ A VZORŮ

Učivo mluvnických kategorií a vzorů je v učebnicích a rámcových vzdělávacích programech jednotlivých škol postupně rozvrženo od třetího do pátého ročníku tak, aby děti své vědomosti rozšiřovaly ve spirále. Ve třetí kapitole popisují náměty ke hrám, při kterých si žáci osvojí názvy mluvnických kategorií a vzorů a procvičí si přiřazování slov k jednotlivým slovním druhům.

A) POHYBOVKA

procvičování koncovek podstatných jmen

jednotlivci

5 minut

žádné

Žáci stojí kdekoli ve třídě a předem domluveným pohybem reagují na učitelova slova. Učitel říká podstatná jména v různých pádech. Žáci např. vzpaží, pokud podstatné jméno končí -y a udělají dřep, pokud končí -i. Ve všech obměnách je vhodné dodržovat pravidlo, že, pokud je správné měkké -i, dělají děti vždy dřep, pokud je správné tvrdé -y, děti vzpaží.

Vzor:

pod koly   děti vzpaží

bez soli   děti udělají dřep

1. Hru lze použít k procvičování pravopisu i/y v příčestí minulém. Pokud učitel řekne přísudek s podmětem v rodě mužském životném, děti udělají dřep, pokud řekne přísudek s podmětem v rodě mužském neživotném nebo ženském, děti vzpaží.

2. Hru lze použít k procvičování poznávání slovních druhů. Pokud učitel řekne podstatné jméno, děti udělají dřep, pokud řekne sloveso, děti vzpaží.

B) KDO JE RYCHLEJŠÍ?

procvičování rozlišování rodů podstatných jmen, obohacování slovní zásoby, spolupráce ve skupině, zlepšování pozornosti

společně všichni žáci ve třídě

15 minut

různobarevné kartičky s názvy jednotlivých rodů

židle v kruhu

Židle se ve třídě uspořádají do kruhu tak, že je o jednu židli méně než hrajících žáků. Žáci jsou rozděleni do tří skupin na rod mužský, ženský a střední. Žák, který stojí, řekne jakékoliv podstatné jméno. Všichni žáci, kteří jsou stejného rodu jako řečené podstatné jméno, musí vstát a vyměnit si místa. Žák, který stál, si též musí rychle sednout. Nejpomalejší hráč, na kterého nezbude volné místo, zůstane stát a říká další podstatné jméno. Pokud se některý sedící žák zmýlí, zaujme místo stojícího žáka a říká podstatné jméno. Pro lepší orientaci a kontrolu správné výměny žáků je vhodné, pokud žáci mají na oblečení různobarevné kartičky s názvy jednotlivých rodů.

Rozdělení žáků podle rodů lze zaměnit na rozdělení podle vzorů jednotlivých rodů, tj. například žena, růže, píseň, kost.

C) DOMINO¹⁸⁴

procvičování přiřazování podstatných jmen ke vzorům

dvojice

10 minut

sady dominových karet, každá sada má 28 karet

¹⁸⁴ Domino. *Pravidla her* [online]. 2006 [cit. 2015-06-20]. Dostupné z: <http://lada.chytrackova.sweb.cz/hry/domino.htm>

Úkolem žáků je spojit dominové karty do uzavřeného útvaru tak, že k sobě přiřadí podstatné jméno a vzor, podle kterého se skloňuje.

Učitel rozdělí žáky do dvojic. Každá dvojice dostane sadu dominových karet. Dominová karta je rozdělena na poloviny. Na jedné polovině je napsaný jeden ze vzorů podstatných jmen a na druhé straně je napsané jakékoli podstatné jméno. Karty leží rozházené na lavici, otočené rubovou stranou nahoru. Žák, který začíná, vezme jakoukoli kartu, otočí ji a položí na lavici. Druhý hráč vezme kartu, prohlédne si ji. Pokud je na kartě podstatné jméno, které se skloňuje podle vzoru, uvedeného na již otočené kartě nebo vzor, který můžeme přiřadit k podstatnému jménu na otočené kartě, žák svoji kartu položí na správnou stranu a ve hře pokračuje začínající hráč. Jestliže si vytáhl kartu, kterou není možné přiložit k otočené kartě, ponechá si ji a řekne *dál* – nesmí se vzdát tahu, pokud táhnout může. Ve hře pokračuje začínající hráč stejným způsobem. Tak se hráči pravidelně střídají v braní a přiřazování karet. Vítězi jsou oba hráči, jestliže se jim podaří vytvořit ze všech dominových karet uzavřený útvar a žádná karta nezbude nepřirazená.

Vzor:

žena	kolo	město	pes	pán	židle	růže	teta
------	------	-------	-----	-----	-------	------	------

D) ROZTŘÍŘ PODSTATNÁ JMÉNA!

procvičování podstatných jmen, rozlišování rodů podstatných jmen, obohacování slovní zásoby, spolupráce ve skupině, zlepšování pozornosti

společně všichni žáci ve třídě, dvojice

15 minut

kartičky s obrázky osob, zvířat a věcí

Žáci třídí kartičky do tří sloupců na názvy osob, zvířat a věcí. Každý sloupec je možné tříditi ještě podle rodů. Tato aktivita je velmi vhodná pro žáky 3. tříd.

E) POPLETENÝ EMIL¹⁸⁵

procvičování určování pádů podstatných jmen

skupiny po čtyřech žácích

10 minut

karetní sady po 33 kartách

Všech 32 karet tvoří 16 dvojic tak, že na jedné kartě je napsaná pádová otázka a na druhé je napsaná věta se zvýrazněným podstatným jménem v daném pádě. Pádové otázky se musí samozřejmě opakovat. Podstatná jména jsou v jednotném i množném čísle. Jedna z karet má na přední straně nakreslený obrázek Popleteného Emila.

Úkolem žáků je získat co nejvíce dvojic, které k sobě patří, tj. najít dvě karty tak, aby na jedné byla pádová otázka a na druhé podstatné jméno v tomto pádu.

Karty se důkladně zamíchají a všechny se rozdají žákům ve skupinách (v závislosti na počtu žáků může nastat situace, že počet karet se u jednotlivých žáků po rozdání liší o jednu) tak, aby nebylo vidět, kdo dostal Popleteného Emila. Žáci ihned z rozdaných karet vyřadí dvojice pád – podstatné jméno ze hry (odloží je na kraj lavice), zbývající karty si rozloží do vějíře v ruce. Žák s největším počtem karet se otočí a nechá spoluhráče po své levici tahat jednu kartu ze svých. Žák po levici si vytáhne z vějíře karet jednu, kterou následně založí mezi své karty. Vytáhne-li žák kartu, se kterou vytvoří dvojici pád – podstatné jméno, vyloží obě karty na stůl. Pokud nemůže dvojici vytvořit, nechá si kartu mezi svými. Otočí se k dalšímu žákovi, kterého má po levici, nabídne mu výběr ze svých karet. Ten si vytáhne kartu a může-li, tak zkompletovanou dvojici odloží a dalšímu žákovi v kole nabídne kartu ze svých. Žáci takto postupují v kruhu a vyřazují dvojice karet. Ten žák, který postupným vytvářením správných dvojic pád – podstatné jméno přišel o všechny své karty, ve hře končí a zvítězil, ostatní pokračují ve hře dál. Žák, jemuž zbude poslední Popletený Emil, prohrál.

---

¹⁸⁵ obměna hry Černý Petr

Jestliže se hraje více kol, počítají si žáci body za umístění. Příklad: Hrají-li čtyři žáci, má žák, který první vytvořil správné dvojice a zbavil se svých karet, tři body. Žák, který byl druhý, získává dva body. Ten, který se umístil třetí, dostane jeden bod. Žák, jemuž zbude poslední Popletený Emil, nemá žádný bod.

F) AMERIKA

procvičování mluvnických kategorií a vzorů u ohebných slovních druhů, zlepšování koncentrace pozornosti, trénování paměti

společně všichni žáci ve třídě

10 minut

žádné

Žáci říkají různá slova (např. podstatná jména). Učitel odpovídá na každé slovo pouze „ano“ či „ne“. Žáci musí přijít na to, jaké pravidlo učitel stanovil pro své odpovědi.

Vzor:

Žák říká:	Učitel odpovídá:
kuře	ne
kniha	ano
pes	ne
postel	ne
lampa	ano
košile	ne
ryba	ano

Řešení: učitel zvolil pravidlo, že „ano“ říká na podstatná jména rodu ženského, která se skloňují podle vzoru žena.

U mladších žáků může učitel myslet na jednotlivé slovní druhy nebo na podstatná jména určitého rodu,...

G) PRÁCE S TEXTEM OBLÍBENÉ PÍSNĚ

procvičování rozlišování slovních druhů, obohacování slovní zásoby, určování druhů zájmen

společně všichni žáci ve třídě

10 minut

nahrávka a text písně

Tuto aktivitu doporučuji pro žáky 5. ročníku. Je vhodné zvolit text písně, kterou žáci mají rádi a kterou poslouchají. Já jsem pro tuto aktivitu zvolila píseň z filmu Křídla Vánoc s názvem Cesta.

CESTA¹⁸⁶

Tou cestou, tím směrem

prý bych se dávno měl dát.

Když sněží, jde to stěží, ale sněhy pak
tají.

Kus něhy ti za nehty slíbí a dají
víc síly se prát, na dně víc dávat, než brát.

A i když se vleče a je schůdná jen v
kleče, donutí přestat se zbytečně ptát,

Ref: jestli se blížím k cíli,
kolik zbývá víry,
kam zvou svodidla, co potmě mi lžou,
zda couvám zpátky a plýtvám řádky,
co řvou, že už mi doma neotevřou.

Nebo jít s proudem,
na lusknutí prstů se začít hned smát.
Mít svůj chodník slávy a před sebou davy
a přes zkroucená záda být součástí stáda.

Ale zpívat a hrát, kotníky líbat

a stát na křídlech všech slavíků

a vlastně už ze zvyku

přestat se zbytečně ptát,

Ref: jestli se blížím k cíli,

kolik zbývá víry,

kam zvou svodidla, co potmě mi lžou,

zda couvám zpátky a plýtvám řádky,

co řvou, že už mi doma neotevřou.

---

¹⁸⁶ píseň z filmu Křídla Vánoc

Úkoly:

1. V první sloce najdi všechna zájmena. (tou, tím, se, to, ti, se, se, se)
2. Které druhy zájmen se zde vyskytují? (osobní a ukazovací)
3. Z refrénu vypiš podstatná jména. (cíli, víry, svodidla, tmě, řádky)
4. U vypsanych podstatných jmen urči pád a vzor.
(cíli – p. 3., vzor stroj, víry – p. 2, vzor žena, svodidla – p. 1., vzor město)
5. V jakém tvaru jsou slovesa ve druhé sloce? (v infinitivu)
6. Který ohebný slovní druh je zde neobvykle velmi málo zastoupen - pouze dvěma slovy v celé písni? (přídavná jména)

H) PRÁCE S POEZIÍ¹⁸⁷

procvičování poznávání slovních druhů, určování pádů podstatných jmen

společně všichni žáci ve třídě

10 minut

text, papír a psací potřeby

K této aktivitě potřebujeme texty dětské poezie, popř. můžeme text s dětmi vytvořit. Vybrala pro tento účel báseň Ježek od Emanuela Frynty. Úkolem žáků je určit pády podstatného jména ježek.

---

¹⁸⁷ SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Kuna nese nanuk aneb Zábavná cvičení z češtiny*. 1. vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., první nástupce, 2008, 44 s. ISBN 978-80-00-02126-3.

Emanuel Frynta: Ježek

Z ničeho nic nám zmizel **ježek**,

čert ví, kam on mohl běžet.

To znamená, že Anežka

a já jsme tedy bez **ježka**.

Útěk byl zřejmě bleskový,

já mu jich nandám, **ježkovi!**

Zmizí a člověk zamešká kdeco,

a čeká na **ježka**.

No, ty jich ale schytáš **ježku**,

mělo by se jít pro Anežku.

Ta ovšem o tom **ježkovi**,

už asi taky těžko ví.

Myslím, že počínaje dneškem,

už se s ním neshledáme, s **ježkem**.

Ta příhoda se očím znalce,

může zdát vycucaná z palce.

Ve skutečnosti ale není,

protože vznikla z potěšení.

Následující báseň od Jiřího Žáčka můžeme použít např. k určování číslovek.

Kolik má Praha věží?

Jiří Žáček: Kolik má Praha věží?

Kolik má Praha věží?

Zkus **tříkrát** hádat -

však ty víš!

A všech **sto** věží

měsíc v noci střeží.

A kde je přes den?

V **jedné** z nich má skryš.

V té věži z měsíčního zlata

vyrábí prstýnky a náušnice

pro děvčata.

I) PRIMA UČITEL:

procvičování tvrdých a měkkých přídavných jmen, rozšiřování slovní zásoby

celá třída

5 minut

tabule, křídý

Učitel nakreslí na tabuli jednoduchou postavu, která bude symbolizovat postavu učitele. Žáci přemýšlejí nad popisem vlastností ideálního učitele. Pomocí přídavných jmen tedy charakterizují ideálního učitele. Žáci chodí k tabuli a přídavná jména zapisují k té části těla, ke které patří. Pokud to není jednoznačné, píší vedle postavy. Vzhledem k tomu, že žáci vymýšlejí převážně přídavná jména tvrdá, vyzveme je, aby vymysleli alespoň jedno přídavné jméno měkké.

rozumný, inteligentní, chytrý, bystrý, vtipný, moudrý

šikovný, zručný, pečlivý

kamarádský, spravedlivý, tolerantní, přátelský, srdečný

rychlý, sportovní, atletický

J) VYMYSLI PŘÍDAVNÁ JMÉNA :

poznávání přídavných jmen a jejich druhů, rozšiřování slovní zásoby

skupiny, celá třída

5 minut

psací potřeby, papír

Učitel zadá žákům podstatné jméno. Žáci mají za úkol k tomuto vytvořit všechny tři druhy přídavných jmen.

Vzor:

podstatné jméno	přídavné jméno tvrdé	přídavné jméno měkké	přídavné jméno přivlastňovací
papír	špinavý	dopisní	otcův
pes	nebezpečný	cizí	Jirkův
bota	nová	sportovní	bratrova
cesta	úzká	lesní	sousedova

K) VYBER SPRÁVNÉ ZÁJMENO:

poznávání druhů zájmen

celá třída

5 minut

list se zájmeny

Každý žák obdrží od učitele list se slovy, který si sám rozstříhá na malé lístečky. Učitel řekne např. „zájmeno přivlastňovací“ a žák vybere lísteček (popř. lístečky) s přivlastňovacím zájmenem (náš, váš, atd.). Následně se učitel žáků zeptá, která slova vybrali. Učitel rozdá alespoň dva typy tabulek, aby žáci sedící vedle sebe měli různá slova. Na listu jsou zastoupeny nejen všechny druhy zájmen (některé problematické druhy

i vícekrát), ale i slova, která zájmeny nejsou. Příští vyučovací hodiny si mohou dvojice mezi sebou slova vyměnit.

Vzor:

ale	mně	sám	....., který.....
....., jenž.....	Čí.....?	svůj	něčí
tento	kolik	tebe	nikdo
proti	nebo	Kdo.....?	bez

L) PŘÍRODNINY:

procvičení poznávání slovních druhů, určování rodů u podstatných jmen a procvičení správných tvarů podmiňovacího způsobu u sloves

 celá třída

45 minut

psací potřeby a papír

Tuto hru je vhodné spojit s pobytem v přírodě (škola v přírodě) nebo s přírodovědnou vycházkou. Žáci nasbírají přírodniny a roztrídí si je podle rodů.

Vzor:

rod mužský	rod ženský	rod střední
kámen	šiška	jehličí
mech	větvička	kapradí
list	kůra	pírko

Potom si žáci vyberou jednu přírodninu, vžijí se do její role a vytvoří krátký příběh. Podmínkou je, že musí používat podmiňovací způsob a využít všechny osoby v obou číslech.

Vzor:

Kdybych byla šiškou, mohli byste mě vidět na stromě. Spolu s ostatními šíškami bychom se z výšky dívaly do kraje. Všechna zvířata by se divila, že visíme tak vysoko. Vítr by pomohl moje semínka rozfoukat po okolí. A co ty sluníčko? Ty bys nás pěkně hrálo.

M) PYTLÍKY:

procvičení tvarů podmiňovacího a rozkazovacího způsobu sloves, tvoření správných tvarů sloves

celá třída

15 minut

dva pytlíky, kartičky se slovesy a kartičky s požadovaným tvarem slovesa

Učitel připraví dva pytlíky. V prvním jsou slovesa v infinitivu např. chodit. Druhý pytlík obsahuje požadovaný tvar slovesa např. 2. os., č. mn., zp. podmiňovací. Žák si vytáhne z každého pytlíku po jedné kartičce. Sloveso v infinitivu, které si žák vytáhl, musí dát do požadovaného tvaru - chodili byste.

N) SMÍM PROSIT:

procvičení mluvnických kategorií a vzorů u všech ohebných slovních druhů

celá třída

10 minut

lepící štítky

Polovina žáků si nalepí na čelo slovo v určitém tvaru např. v jámě (u podstatných jmen doporučuji přidat předložku). Druhá polovina žáků si na čelo nalepí požadovaný tvar slova např. rod ž., č. j., pád 6., vzor žena. Úkolem dvojic je vzájemně se beze slov najít, než začne hrát hudba, a pak si spolu zatančit. Po skončení tance se dvojice přijdou učiteli představit.

O) ČÍSLOVKY V PŘÍSLOVÍCH A RČENÍCH:¹⁸⁸

procvičení určování druhů číslovek

celá třída

10 minut

psací potřeby a papír

Žáci napíší na papír co nejvíce přísloví, popř. rčení, která obsahují číslovky. Číslovky podtrhnou a určí jejich druh.

Vzor:

Kdo šetří má za **tři**. (základní, určitá)

Je **páté** kolo u vozu. (řadová, určitá)

Kdo rychle dává, **dvakrát** dává. (násobná, určitá)

P) CHYŤ SI SVÉ ZÁJMENO:

poznávání zájmen a jejich druhů, rychlost a postřeh

dvojice

5 minut

tabule a křídly

Učitel popíše tabuli všemi druhy zájmen. Zájmena volí v jiném pádě než v prvním. Každý druh zájmen je zastoupen minimálně dvakrát. Učitel řekne např. zájmeno přivlastňovací a žáci musí co nejrychleji sáhnout – položit dlaň na přivlastňovací zájmeno. Rychlejší žák získává bod.

Žáci mohou také sedět v kruhu a mít v ruce plácačky na mouchy. Zájmena jsou napsaná na kartičkách a leží uprostřed kruhu.

¹⁸⁸ SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Kuna nese nanuk aneb Zábavná cvičení z češtiny*. 1. vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., právní nástupce, 2008, 43 s. ISBN 978-80-00-02126-3.

4. VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

To, zda jsou mnou vytvořené či převzaté hry a aktivity vhodné do běžné výuky, jsem se rozhodla zjistit pomocí strukturovaných rozhovorů. Šestnácti učitelkám I. stupně ze tří základních škol jsem poskytla čtyři až sedm převážně autorských her, aby je vyzkoušely ve výuce. Učitelky byly vždy čtyři z každého ročníku (2. – 5. ročník).

První část rozhovoru (viz příloha) zjišťuje všeobecné informace o učitelce a její pedagogické praxi. Zároveň zde pedagožky reflektují vlastní zkušenosti, co se týká dostupnosti a vhodnosti literatury, která se zabývá hrami a aktivitami k procvičování slovních druhů. Také jsem se jich ptala, jak často mohou ve výuce tyto hry a zábavné aktivity využívat.

Druhá část rozhovoru se už zaměřila přímo na jednotlivé hry a zábavné aktivity. Každou respondentku jsem požádala, aby kromě vhodnosti aktivity pro daný ročník uvedla i postřehy, jak se děti chovaly, zda je činnost zaujala a zda si myslí, že jsou tyto aktivity pro rozvoj uvedených schopností a dovedností efektivní.

4.1. UČITELKY 2. ROČNÍKŮ

V této skupině se setkaly především ženy s delší praxí, 18, 34 a 30 let. Pouze jedna kolegyně byla nováčkem a učila dva roky. Praxi odpovídal i věk.

Na otázku *Co vidíte jako problematické ve výuce slovních druhů?* odpověděla nejstarší z dotazovaných, paní Dáša: „*Myslím si, že všech 10 slovních druhů je předčasné učit v tomto ročníku. Já jsem sice děti se všemi seznámila, ale učila jsem výrazně jen podstatná jména, slovesa, předložky, spojky, částice, citoslovce, základní číslovky. Přídavná jména, zájmena, příslovce jsou nejtěžší. Při výuce mnoho dětí tato slova nechápalo.*“ I další z účastnic, paní Jana, zmínila podobné problémy: „*Příliš detailní problematika na žáky 2. a 3. tříd, opakování formou her a zpětné vazby jsou pro správné pochopení daného učiva nezbytné.*“ Dále dodala, že je velmi malé množství kvalitní literatury, která se zaměřuje na zábavné procvičování slovních druhů. S tím souvisí i odpověď na 8. otázku, zda by uvítaly na trhu vhodnou knihu zaměřenou na procvičování slovních druhů. Všechny respondentky odpověděly ano. Všechny také uvedly, že ve svých hodinách se ke hrám

uchylují dle potřeby, přebírají je však většinou od kolegů či je samy vymyslely během let praxe.

4.1.1. DOMEČEK

Reakce na tuto originální pomůcku byly kladné. Nejvíce se líbila paní Romaně, která napsala: *„Děti tato aktivita bavila, zejména když soutěžily v družstvech. Musím však podotknout, že moji druhácci v určování slovních druhů chybují, bezpečně poznají pouze podstatná jména a slovesa.“* S tím je spojeno i to, co uvedla paní Jana, že je domeček vhodný především jako názorná pomůcka pro představování a vysvětlování jednotlivých slovních druhů. Paní Petra dodala, že největší zájem mezi dětmi byl o vkládání obrázků do jednotlivých kapes.

4.1.2. ALZHEIMER

Tato aktivita vyvolala méně nadšené reakce než aktivita předchozí, i když v jednom případě to bylo kvůli názvu, který evokuje závažnou nemoc. Paní Petra také uvedla, že: *„Děti se hlásily, ale myslím, že tato hra je vhodná pro starší děti, které již mají ukotvené znalosti z oblasti slovních druhů.“* Paní Dáša dodala, že je tato hra vhodná pro děti, které umí dobře číst. Pro integrované děti či cizince je příliš obtížná.

4.1.3. SBĚRATEL

Mnohem příznivějšího ohlasu se dočkal Sběratel. Paní Petra uvedla, že od doby, kdy jí byla hra doporučena, ji už mnohokrát ve výuce použila. Všechny učitelky se shodly, že je tato hra mezi dětmi velmi oblíbená i jako soutěž. Mezi učitelkami je pak oblíbená proto, že kromě znalostí o slovních druzích rozvíjí i slovní zásobu dětí.

4.1.4. CHAOS

U této aktivity se učitelky shodly na tom, že se jedná o poměrně běžnou a oblíbenou aktivitu, protože děti rády řeší různé rébusy. Ne vždy ji však používají se slovními druhy, protože může být pro integrované děti poměrně náročná.

Ve 2. ročníku se tedy nejvíce osvědčil Domeček při výuce slovních druhů a Sběratel při opakování a procvičování. Naopak hru Alzheimer většina z nich považuje pro sedmileté žáky 2. třídy za složitou.

4.2. UČITELKY 3. ROČNÍKŮ

V této skupině se sešly dvě učitelky s dlouholetou – dvacetiletou praxí a dvě s praxí kratší pěti let. I přes tuto shodu v praxi vidí každá z učitelek problematiku jinak. Paní Alena uvádí: „*Největší problém činí žákům poznávání zájmen a příslovčí. V diktátech často píše předložku dohromady se slovem.*“ Paní Lucie vidí problém v: „*Rozeznávání jednotlivých slovních druhů, žáci si pletou přídavná jména a příslovce. Určování mluvnických kategorií u podstatných jmen a sloves. U podstatných jmen činí největší problémy pád. Dále žáci chybují v psaní podstatných jmen vlastních, kde je na začátku velké písmeno.*“ Podobný problém má i paní Jitka, zatímco paní Zdena se zaměřila již na zcela konkrétní a jinou problematiku. „*Neumí se ptát otázkami na dané slovo např. fialový svetr. Jak se zeptáme na slovo fialový? Odpovídají nesmyslně.*“ Je tedy zřejmé, že učitelky 3. ročníků už s žáky probírají různé slovní druhy podrobněji, a proto se potýkají s mnohem širším polem problémů.

Všechny učitelky se shodly v tom, že se snaží ve výuce procvičovat či provádět zábavné aktivity alespoň 2x do týdne. Většinu nápadů získaly od kolegů či z praxe, nejmladší z dotazovaných uvedla jako zdroj nápadů pedagogickou fakultu. I zde se všechny pedagožky shodly na absenci publikace, která by obsahovala hry či zábavné aktivity na toto téma. Pouze paní Jitka jmenovala příručku *Hrajeme si se slovy*, nic přesnějšího k ní ale neuvedla.

4.2.1. CVIČÍ SLOVNÍ DRUH

Tato aktivita byla přijata kladně, i když většina učitelek přiznává, že ji nevyužila přímo v hodině češtiny, ale například v tělocviku. „*Žáky tato aktivita moc bavila. Po celou dobu udrželi pozornost a byli ve střehu,*“ uvedla paní Lucka. Paní Jitka souhlasila, že i ji aktivita bavila, ale dodává: „*Trochu více času mi zabrala příprava náradí. Musela jsem dávat větší pozor na bezpečnost.*“ Aktivita je vhodná i pro využití mezipředmětových vztahů.

4.2.2. RECEPT

U receptu se dvě učitelky shodly, že výborně pomáhá rozvíjet čtení s porozuměním, což však může být problematické u slabších žáků, kteří se buď vůbec nechytali, jak řekla paní Zdena, nebo potřebovali velkou pozornost a pomoc ze strany učitele, jak uvedla paní Jitka.

Velké plus této činnosti pak spočívá v tom, že je možné vymyslet množství „receptů“ pro další a další procvičování.

4.2.3. ZKRATKY

Zde se všechny čtyři učitelky shodly, že aktivita žáky bavila, paní Alena ji dokonce označila za nejlepší ze zkoušených aktivit. Žáci se snažili o vtipná spojení, čímž rozvíjeli svou fantazii, ale také slovní zásobu a schopnost pracovat s jazykem. Paní Jitka pouze dodala, že: „*Časový limit pěti minut některým nestačil. Chtěli stále ještě tvořit.*“ Což ale jen vypovídá o úspěšnosti této procvičovací metody.

4.2.4. DOMEČEK

Domeček měl úspěch především díky vzhledu a tvárnosti. „*Chci si sama svůj domeček vyrobit. Využila bych ho totiž i na pády. Tato pomůcka je velmi přínosná a dá se využít i v dalších předmětech,*“ uvedla paní Alena. Stejně jako u 2. ročníku byla i zde nejoblíbenější činnost vkládání slovních druhů do jednotlivých kapes. A jak dodává paní Jitka: „*Tato pomůcka rozvíjí také vzájemnou spolupráci mezi jednotlivými žáky.*“

Nejoblíbenější aktivitou pro 3. ročníky se tak staly Zkratky, a to jak u učitelek, tak u dětí. Jedinou výtkou byl čas, kterého bylo třeba více, ale to především proto, že aktivita děti bavila. U Domečku se učitelky shodly, že je vhodný především pro ujasňování slovních druhů, ale že je možné využít ho i k jiným předmětům či aktivitám. Aktivita Cvičí slovní druh a Recept se setkaly s přijetím i výtkami, nejsou totiž vhodné pro všechny žáky a vyžadují složitější přípravu.

4.3. UČITELKY 4. ROČNÍKŮ

Délka praxe jednotlivých učitelek se tentokrát rozprostřela od 4 do 40 let. Možná i proto viděla každá učitelka problém v jiné věci. Paní Míla uvedla, že dětem dělají největší problémy zájmena, příslovce, pravopis přídavných jmen. I paní Lucie uvedla, že určování slovních druhů je pro děti obtížné. „*Určování slovních druhů je pro děti obtížné. Hlavně, když mají určovat slova v jiném než základním tvaru. Určování také ztěžuje malá slovní zásoba, kdy dítě úplně nerozumí významu slova.*“ I u paní Libuše mají děti stále problém s určováním slovních druhů. „*Problém dětem dělají otázky, kterými se ptají na jednotlivé*

slovní druhy a kterými si ověřují význam slova ve větě.“ Zcela jinde pak vidí problém paní Marie, která uvedla, že nejvíce nejasností mají děti u koncovek y/i u podstatných jmen.

Všechny učitelky se shodly, že děti ve 4. ročníku už by měly mít osvojeny základní znalosti o slovních druzích. Paní Lucie uvedla dokonce čtyři vlastní hry:

Omalovánky – Děti dostanou obrázek, na kterém je na první pohled jen změř čar a v políčkách mezi nimi slova. Žáci mají za úkol vybarvit jednotlivá políčka podle barev, které jsou předem přiřazené k jednotlivým slovním druhům. Po správném vybarvení „vystoupí“ obrázek. Zároveň se žák sám může kontrolovat a zamyslet se nad políčky, kde barva „nesedí“.

Žertovné věty – Děti dostanou úzký pruh papíru a podle diktátu učitele píší jednotlivé slovní druhy. Po napsání slova proužek přeloží, aby nebylo vidět, co je na něm napsáno. Papír předají dalšímu spolužákovi v řadě. Učitel volí slovní druhy za sebou tak, aby vznikla věta. Po napsání všech slov poslední žák lísteček rozloží a vzniklou, často žertovnou větu, přečte.

Začáteční písmeno – Děti mohou soutěžit jednotlivě i ve skupinkách. Učitel určí slovní druh a počáteční písmeno, na které mají slova začínat. Žáci v časovém limitu píší co nejvíce slov, která vyhovují zadaným požadavkům.

Mističky – Děti dostanou hromádku lístků. Na každém z nich je napsáno jedno slovo. Děti třídí lístky do deseti mističek podle slovních druhů na nich napsaných.

Učitelky se shodly, že inspiraci nejčastěji shánějí na internetu nebo od kolegů. Jedna z nich uvedla i webovou stránku www.dumy.cz, která je vytvářena z materiálů samotných učitelů. I proto by uvítaly vydání publikace s hrami a zábavnými cvičeními.

4.3.1. DOMINO

Tato klasická hra měla převážně úspěch. Učitelky si pochvalovaly vhodný způsob zopakování vzorů podstatných jmen. Paní Lucka uvedla i další plus této aktivity: „*Vhodné i pro slabší žáky. Zábavná hra, do které se mohou zapojit i děti při jiných aktivitách méně úspěšné.*“ Není složitá na přípravu a dá se hrát v mnoha obměnách s novými kartičkami.

4.3.2. POHÁDKA

Tato hra se setkala s velkým ohlasem. Děti u ní pracovaly a učitelky se shodly na tom, že kromě zájmen neměly děti s určováním slovních druhů problém. Bylo však nutné číst pohádku opravdu velmi pomalu. Činnost je o to zajímavější, že je spojená s pohybem. Jak uvedla paní Lucka: „*Velmi hezké, vtipné. Vhodné i do hodin tělesné výchovy, nebo na školu v přírodě.*“ Tato aktivita je tedy vhodná i pro naplnění mezipředmětových vztahů.

4.3.3. ŠIFRA

Šifru děti přijaly kladně především proto, že mají rády hádanky a šifrované úkoly. Paní Míla kromě opakování slovních druhů ocenila i další nespornou výhodu tohoto úkolu: „*Zajímavá a napínavá aktivita. Šifrování je u dětí velmi oblíbené. Oceňuji, že si zopakovaly i abecedu.*“ Zcela největší úspěch však měla Šifra ve třídě paní Libuše: „*Nejlepší aktivita, kterou jsem měla možnost vyzkoušet a u dětí byla jasně nejoblíbenější. Někteří nevyluštili z důvodu, že popletli pořadí písmen v abecedě. Určení slovních druhů číslicí nečinilo dětem problémy.*“

4.3.4. AMERIKA

I tato aktivita se setkala s úspěchem, ale tři ze čtyř učitelek uvedly, že je pro lepší a bystřejší žáky. Amerika je poměrně náročná na myšlení a logiku a především slabší žáci mohou mít s tímto úkolem problém. „*Obtížné, ale dobré. Touto aktivitou si děti trénují také paměť a pozornost a učí se přemýšlet,*“ uvedla paní Marie. Paní Lucka také dodala, že pro usnadnění práce učitele je nutné, aby měl již předem připravená slova.

4.3.5. CVIČÍ SLOVNÍ DRUH

Tento úkol byl opět úspěšný především proto, že spojuje učivo slovních druhů s pohybovou aktivitou, i proto byl začleněn např. do hodiny tělesné výchovy. Vzhledem k tomu, že může jít o kolektivní aktivitu, mohou se více zapojit i slabší žáci, v čemž vidí velké plus paní Lucka. Paní Libuše si celou hru trochu poupravila, aby se více hodila pro její žáky: „*Bylo pro mne složité pamatovat si získané body deseti týmů, a jakých slov jsem u jednotlivých slovních druhů použila. Hru jsem zjednodušila na běhání v družstvech kolem žíněnek.*“

4.3.6. RECEPT

Stejně jako v nižším ročníku, i zde se Recept setkal s dobrým ohlasem. Na rozdíl od mladších dětí však chtějí čtvrtáci další recepty vytvářet sami, což je velmi dobrý „vedlejší efekt“ tohoto procvičování, podporuje se tak dětská tvořivost a samostatnost. Paní Lucie vidí vhodnost této aktivity i v tom, že se může více věnovat slabším žákům. *„Náročnější hra, vhodná pro bystré děti. Velmi vhodné pro práci ve skupinách, kdy učitel díky této aktivitě zadané výborným žákům, získá čas na práci se žáky slabšími.“*

4.3.7. PŘÍRODNINY

V této hře se vytvářejí podmiňovací způsoby, což může být pro slabší žáky velice obtížné, jak se shodly paní Marie a paní Míla. Zároveň však tato hra spojuje několik aktivit dohromady – spojuje češtinu s přírodovědou – a nejlépe i s pohybem v přírodě, což je vhodné zejména na školách v přírodě či při jiných volnočasových aktivitách. Procvičí se při ní i abeceda a spolupráce dětí, pokud příběhy tvoří společně, jako to udělaly děti paní Libuše. Je však potřeba aktivitu opakovat.

Zřejmě nejúspěšnější byla ve 4. ročnících Šifra. Je tomu především proto, že v sobě snoubí dobrodružství a hádanky, které mají děti velmi rády. Od tohoto ročníku se už také mnohem častěji učitelky zaměřují na lepší a horší žáky; přičemž i při hrách se musí více věnovat slabším a bystřejší učit samostatnosti. I proto je třeba vybírat hry, do kterých by se mohly zapojit obě tyto skupiny, aby pro bystré žáky nebyly hry nudné a pro slabší příliš náročné.

4.4. UČITELKY 5. ROČNÍKŮ

V této skupině se setkaly dvě učitelky s dlouholetou praxí nad dvacet let a dvě začínající učitelky do 5 let praxe. Každá opět vidí úskalí výuky v něčem jiném. Paní Lenka uvedla největší problém v časové náplni. Slovní druhy jako částice a citoslovce by na I. stupni základní školy vůbec nevyučovala a věnovala by se raději více podstatným jménům a slovesům či zájmenům. Paní Hana uvádí, že děti mají velké problémy s určováním zájmen, především tehdy, jsou-li v jiném než v 1. pádu. Paní Hana a paní Jaroslava se shodly v tom, že dětem chybí představivost a slovní zásoba, což může být způsobeno i tím, jak málo čtou.

Poprvé se zde objevila odpověď, že paní Jaroslava do výuky nezařazuje žádné netradiční výukové metody. Zřejmě tedy pracuje především s učebnicí a pracovními sešity. Ostatní učitelky se shodly na tom, že se snaží využít zábavných aktivit alespoň 2 až 3krát týdně, i když paní Lenka říká, že ne vždy se na ně najde čas. Asi nejvíce se jich snaží do výuky začlenit paní Hana: „*Velmi často hledáme po budově školy ukryté druhy slov. Vytvářím dětem hádanky a přesmyčky. Zařazuji různé typy soutěží, kdy při správné odpovědi děti udělají např. krok vpřed. Dále využívám her k rozvíjení slovní zásoby, např. slovní kopanou nebo vytváříme věty a vyprávění, kde všechna slova začínají stejným písmenem. Velmi oblíbenou hrou je u nás ve třídě hra Kufr.*“

I v této skupině se učitelky shodly, že hledají inspiraci především u kolegů a na internetu. Publikaci s nápady na zábavné aktivity by velmi uvítaly, protože „*inspirace není nikdy dost,*“ jak uvedla paní Tamara.

4.4.1. CHYŤ SI SVOJE ZÁJMENO

Tato aktivita byla přijata kladně především proto, že zábavnou formou procvičuje poměrně složitou látku – druhy zájmen. Zároveň se však paní Lenka a Jaroslava shodly na tom, že by nedoporučovaly praktikovat obměnu s plácačkami na mouchy, protože by to mohlo vést k nevhodnému chování mezi žáky. „*Používat plácačky není příliš vhodné, stanou se z nich plácačky na spolužáky,*“ uvedla paní Lenka.

4.4.2. SMÍM PROSIT

Další činnost spojená s pohybovou aktivitou, hlavně dětmi veskrze kladně přijatá. Pouze u některých tříd zabrala více času, než bylo uvedeno. Paní Jaroslava dodala i jeden z možných zádrhelů. „*Děvčatům jsem rozdala nálepky se slovy a chlapci měli požadovaný tvar. Problém byl však pouze v tom, že někteří chlapci nechtěli s konkrétní dívkou tančit.*“ Také bylo doporučeno lepit lístečky na trička a ne na čelo; jednak lístečky na šatech lépe drží, jednak lze předejít možné alergické reakci na lepidlo.

4.4.3. PŘÍRODNINY

Tato aktivita byla přijata nadšeně i zdrženlivě. Paní Jaroslava hodnotí Přírodniny jako nejlepší aktivitu, kterou měla vyzkoušet. „*Skvělá aktivita, velmi se mi líbil i ukázkový text. Měla jsem z této aktivity strach, ale žáci se velmi dobře vžili do různých stromů, keřů*

a dalších přírodnin. Z vyzkoušených aktivit se mi líbila nejvíce, protože byla nejvíce tvůrčí.“ I paní Hana se zmiňovala o nadšení dětí, které chtějí v hraní pokračovat a vyzkoušet si „být například mobilním telefonem“. Paní Lenka naopak říká, že ne všechny děti tato aktivita zaujala, jelikož se při ní pracuje s těžkým podmiňovacím způsobem. Setkala se také s případem, kdy dětem dělalo problém vžít se do přírodniny, protože o nich nic nevěděly.

4.4.4. PRIMA UČITEL

Při této aktivitě narážely učitelky především na to, že jen málo dětí bylo schopno vymyslet také přídavná jména měkká, což je trochu demotivovalo. Paní Hana uvedla: *„Aktivitu oceňuji, protože procvičila nejen druhy přídavných jmen, ale rozvíjela i slovní zásobu.“* Paní Jaroslava ji naopak obměnila k popisu jakékoliv profese, např. ve slohu. Lze ji tedy využít v mnoha podobách. Paní Lenka uvedla, že i u ní měla aktivita úspěch, jen u starších žáků by mohla sklouznout k „pomlouvání učitele“.

4.4.5. PRÁCE S TEXTEM OBLÍBENÉ PÍSNĚ

Asi nejvíce kladně přijatá činnost. Učitelky se shodly na tom, že především díky hudbě a příznivému naladění dětí měl úkol velký úspěch. Tato činnost je také velmi úspěšná díky své tvárnosti a množství dalších úkolů, které lze z textu oblíbené písně odvodit. *„Myslím, že na texty některých populárních písní začali nahlížet kritičtěji, začali přemýšlet i o obsahu. Velmi nás všechny překvapilo, že v tak dlouhé písni téměř chybí přídavná jména a začali jsme je do textu vymýšlet. Aktivitu jsem využila i k mediální výchově,“* uvedla paní Hana. Kromě češtiny tak lze na text aplikovat úkoly z hudební výchovy, mediální výchovy a např. i pohybové aktivity. Je tedy výborná i pro průřezová témata. Zároveň jsou však děti úkoly zaujaty, protože vše zastřešuje jejich oblíbená skladba.

4.4.6. AMERIKA

I na tento úkol byly dvě reakce. Činnost byla sice přijata kladně, ale pro mnoho dětí byla velmi obtížná. Ne všichni žáci byli schopni nebo ochotni si pro sebe určovat jednotlivé vzory. *„Největší problém žákům činilo to, že museli sledovat slova, která již byla řečena a museli kombinovat a přemýšlet,“* uvedla paní Hana. I přes obtížnost však děti hru hrály

většinou rády, aniž by si uvědomovaly množství aktivit, které bylo třeba skloubit. „*Myslím si, že hra rozvíjí logiku, stmeluje třídní kolektiv a upevňuje učivo,*“ uvedla paní Jaroslava.

4.4.7. POHÁDKA

Také v 5. ročníku byla pohádka přijata kladně. Jak píše paní Jaroslava: „*Děti si vyzkoušely, jak rychle dokážou určovat druhy slov.*“ Tuto aktivitu je proto nutné hrát až tehdy, kdy už mají děti slovní druhy zautomatizované. Paní Lenka uvedla, že je činnost vhodnější pro menší skupinky dětí, než pro celou třídu, především kvůli běhání okolo židle, zbytek třídy by se mohl nudit. Z toho měla obavu i paní Hana: „*Nejprve jsem z této aktivity měla velké obavy. Velkým překvapením bylo nadšení žáků při hře. Dokonce i zbytek třídy, který sledoval a fandil, se zároveň učil a kontroloval. Text pohádky jsem zpočátku četla pomaleji, avšak žáci perfektně stíhali určovat slovní druhy a obíhat kolem židle. Vzhledem k tomu, že chtěla hrát celá třída (ve třídě mám 29 žáků), stihla jsem hru za vyučovací hodinu třikrát. Všichni byli spokojeni a nadšeni.*“ Hru tedy přijaly kladně i děti, které se přímo nezúčastnily, což je velmi přínosné a důležité. Děti se také zdokonalují v rychlém a správném určování slovních druhů.

Pohádka se tak stala nejoblíbenější aktivitou v 5. ročnících společně s rozbořem oblíbené písničky. V této třídě už se učitelky velmi často potýkají s žáky, kteří začínají zlobit a ne vždy se chtějí her plně účastnit (např. u hry Smím prosit), i tak ale byla většina aktivit přijata kladně. Nejvíce potíží se objevilo u hry Amerika a Přírodniny především proto, že probírané učivo je poměrně složité a slabší žáci se obtížněji do aktivity zapojují. Přesto jsou tyto hry velmi účinným prostředkem k opakování obtížného učiva.

5. ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na slovní druhy a na hry a herní cvičení při jejich výuce na I. stupni základní školy. V úvodu práce jsem se zabývala definováním slovního druhu a tím, jak se jednotlivé slovní druhy správně vymezují. Také jsem se soustředila na vývoj slovních druhů, ale samozřejmě jen v těch nejstěžejnějších bodech. Pro větší zkoumání tohoto tématu neposkytuje diplomová práce dostatek prostoru. To souvisí samozřejmě i s faktem, že počet slovních druhů se mění; deset slovních druhů se nevyučovalo vždy.

V dalších podkapitolách jsem se už zaměřovala přímo na konkrétní slovní druhy. Nastínila jsem jejich definice, historický vývoj i užití ve větné stavbě. Poté jsem se již zabývala tím, jak jsou jednotlivé slovní druhy prezentovány v některých učebnicích základních škol. Více pozornosti jsem věnovala prvotní výuce slovních druhů jako takových, jejich rozpoznávání a určování.

Praktická část mi posloužila k představení originálních a netradičních her, které mohou učitelkám I. stupně pomoci ve výuce a v procvičování slovních druhů a přidružených znalostí. Hry jsou veskrze autorské nebo inspirované jiným typem hry. Dle osobního přesvědčení je 29 her včetně pomůcek autorských. U převzatých her a aktivit byla pozměněna pravidla tak, aby se hodily na český jazyk. Jsem si vědoma, že princip některých her je známý, avšak žádná z her nebyla mechanicky převzata, vždy se v ní objevilo něco novátorského. Hry a zábavné aktivity jsem rozdělila do tří kategorií – hry a zábavná cvičení k rychlejšímu osvojení, automatizaci a procvičování řady slovních druhů, hry a zábavná cvičení k procvičování rozpoznávání jednotlivých slovních druhů a hry a zábavná cvičení k procvičování mluvnických kategorií a vzorů. U každé činnosti jsem také pro větší přehlednost vždy uvedla skupinu, pro kterou je činnost vhodná, potřebné pomůcky a čas. Neopomněla jsem vždy zmínit stěžejní oblasti, které bude hra rozvíjet.

Ve druhé části praktické poloviny jsem rozdala převážně mnou vymyšlené hry, pomůcky a zábavné aktivity učitelkám 2. až 5. ročníků ze tří základních škol a požádala jsem je, aby mé nápady vyzkoušely v praxi a zjistily, zda jsou při výuce vůbec použitelné. Všechny poskytnuté hry měly více méně úspěch, u žádné se mi nevrátila čistě negativní reakce.

Pokud už nebyl ohlas vyloženě kladný, bylo to způsobeno vysokými nároky na žáky či naopak tím, že žáci si ve hře našli jinou činnost.

Zjistila jsem, že pro výuku slovních druhů měl největší úspěch Domeček, pomůcka s kapsami, do kterých mohly děti vkládat jednotlivé slovní druhy. Tato pomůcka měla úspěch i proto, že je možné ji přetransformovat jako pomůcku na pády či vzory podstatných jmen. Dále úspěšné pomůcky byly především ty, které spojovaly procvičování s pohybovou aktivitou, např. Pohádka či Cvičí slovní druh. Děti se natolik zapojily do aktivity, že ani nevnímaly zadané úkoly negativně. U Pohádky byla dokonce jedna z dotazovaných učitelek překvapená, jak kladně ji přijímali i žáci, kteří zrovna nehráli. Podobně kladně byla přijata i aktivita s hudebním doprovodem. Děti byly opět natolik zaujaty oblíbenou skladbou, že jim nevadily doprovodné činnosti spojené s určováním slovních druhů či vzorů.

Jediné, s čím se u některých aktivit musely pedagožky potýkat, bylo rozvrstvení třídy, kdy byla hra (např. Amerika) bystřejšími žáky přijímána kladně, ale pro pomalejší studenty byla aktivita složitá, a proto se jí nechtěli zúčastnit. I proto přistupovaly učitelky často ke skupinovému verzím, do kterých se mohli zapojit i slabší žáci a mít tak radost z vítězství.

Ze svého výzkumu jsem se také dozvěděla, že všechny učitelky postrádají na českém trhu publikace, které by představovaly vhodné hry a zábavné aktivity k procvičování slovních druhů i dalších probíraných látek. Aktivity jsou tak většinou přebírány od kolegů či z internetu a od ostatních pedagogů.

Aktivity však byly úspěšné. Dokázaly děti motivovat i na procvičování takových těžkých témat, jakými jsou podmiňovací způsob či určování slovních druhů. Nesporný byl edukační efekt pomůcek, např. Domeček, Sbírej květiny, Pohádka, Šifra, Přírodniny, Chyť si svoje zájmeno a Práce s textem oblíbené písně. Děti se pak lépe orientovaly v učivu slovních druhů, bezpečně poznávaly jednotlivé slovní druhy plnovýznamových slov a využívaly je v gramaticky správných tvarech ve svém mluveném projevu. Při všech aktivitách si děti rozvíjely slovní zásobu a učily se spolupracovat. Byl splněn i vytyčený cíl této diplomové práce, začlenit do výuky hry a aktivity pro výuku slovních druhů. Nyní velmi záleží na tom, jak často mohou učitelé začleňovat podobné aktivity do běžného chodu vyučovacích hodin.

6. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

6.1. LITERÁRNÍ ZDROJE

- ADÁMKOVÁ, Petra. *Studie k moderní mluvnici češtiny*. 1. vyd. Editor Oldřich Uličný, Ondřej Bláha. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 215 s. ISBN 978-80-244-3633-3.
- BAUER, Alois. *Čeština na dlani / český jazyk*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000, 127 s. ISBN 80-85839-56-3.
- CUŘÍN, František a kol. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Učebnice pro pedagogické instituty. Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1964.
- ČECHOVÁ, Marie. *Čeština, řeč a jazyk*. 2., přepracované vyd. Praha: ISV, 2000, 407 s. ISBN 80-858-6657-9.
- ČMEJRKOVÁ, Světlá a KRAUS Jiří. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 259 s. ISBN 80-200-0589-7.
- DOČKALOVÁ, Lenka. *Český jazyk 3, pracovní sešit pro 3. ročník*. Brno: Nová škola, s.r.o., 2014. ISBN 978-80-7289-601-1.
- DVORSKÝ, Ladislav. *Český jazyk pro třetí ročník*. Vyd. 1. upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 1997, 159 s. ISBN 80-85775-66-2.
- DVORSKÝ, Ladislav a Hana STAUDKOVÁ. *Český jazyk 3: [vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Vyd. 3., upr. Ilustrace Kateřina Lovis-Miler. Všeň: Alter, 2010, 136 s. ISBN 978-80-7245-240-8.
- GERŽOVÁ, Miroslava; FUKANOVÁ, Jaroslava. *Český jazyk 2 nově – pracovní sešit, 2. díl*. Brno: Nová škola, 2012. ISBN 80-7289-077-8.
- HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.
- HIRSCHOVÁ, Milada. *Studie k moderní mluvnici češtiny*. 1. vyd. Editor Oldřich Uličný. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 295 s. ISBN 978-80-244-3591-6.

- HOŠNOVÁ, Eva, Milada BURIÁNKOVÁ, Simona PIŠLOVÁ a Martina ŠMEJKALOVÁ. *Český jazyk 2 pro základní školy*. Praha: SPN, 2006, 160 s. ISBN 80-7235-329-2.
- HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 3 pro základní školy*. Praha: SPN, 2008, 216 s. ISBN 978-80-7235-390-3.
- HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ a Irena VAŇKOVÁ. *Český jazyk 4 pro základní školy*. Praha: SPN, 2009, 208 s. ISBN 978-80-7235-423-8.
- HOŠNOVÁ, Eva, Martina ŠMEJKALOVÁ, Irena VAŇKOVÁ a Milada BURIÁNKOVÁ. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN, 2010, 224 s. ISBN 978-80-7235-453-5.
- HUBÁČEK, Jaroslav, Jana SVOBODOVÁ a Eva JANDOVÁ. *Čeština pro učitele*. Vyd. 2. Opava: Vademecum, 1998, 303 s. ISBN 80-86041-30-1.
- JANÁČKOVÁ, Zita a Jitka ZBOŘILOVÁ. *Český jazyk 5, pracovní sešit pro 5. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 2014, 80 s. ISBN 978-80-87591-48-2.
- KOLÁŘOVÁ, Ivana. *Český jazyk: [pro studující učitelství 1. stupně základní školy]*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-802-4733-586.
- KOLEKTIV autorů. *Příruční mluvnice češtiny*. 2.opr.vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, 799 s. ISBN 80-710-6134-4.
- KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Ondřej Bláha. Brno: Host, 2012, 273 s. ISBN 978-80-7294-591-7.
- KOMÁREK, Miroslav. 2006. *Příspěvky k české morfologii*. 2., rozš. vyd., (1. vyd. v Periplu). V Olomouci: Periplum, 263 s. ISBN 80-866-2427-7.
- KOSOVÁ, Jaroslava a Gabriela BABUŠOVÁ. *Český jazyk 4, učebnice pro základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2010, 168 s. ISBN 978-80-7238-934-6.
- KOSOVÁ, Jaroslava, Gabriela BABUŠOVÁ, Lenka RYKROVÁ a Jitka VOKŠICKÁ. *Český jazyk 5, učebnice pro základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2011, 167 s. ISBN 978-80-7238-960-5.
- MÜHLHAUSEROVÁ, Hana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk 2: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 1998, 95 s. ISBN 80-856-0779-4.

- NEKULA, Marek, Zdenka RUSÍNOVÁ a Petr KARLÍK. *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 800 s. ISBN 80-7106-134-4.
- NOVÁKOVÁ, Zuzana, Zita JANÁČKOVÁ a Olga PŘÍBORSKÁ. *Český jazyk pro druhý ročník: učebnice pro 2. ročník základní školy*. Vyd. 2. Všeň: Alter, 1994, 122 s. ISBN 80-857-7593-X.
- PAVLOVÁ, Jana a Simona PIŠLOVÁ. *Barevná čeština pro třetíky*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. 63 s. ISBN 80-7235-302-0.
- POLNICKÁ, Marie. *Slovní druhy*. Brno: Nová škola, 1993, 40 s. ISBN 80-85607-13-1.
- PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 199 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.
- SHIPTON, Paul a Coralyn BRADSHAW. *Chit Chat 1 teacher's book*. Oxford: University Press, 2010. ISBN 978-0-19-437833-8.
- SHIPTON, Paul a Coralyn BRADSHAW. *Chit Chat 2 teacher's book*. Oxford: University Press, 2010. ISBN 978-0-19437845-1.
- SCHNEIDEROVÁ, Eva. *Kuna nese nanuk aneb Zábavná cvičení z češtiny*. 1. vydání. Praha: Albatros nakladatelství, a.s., právní nástupce, 2008. ISBN 978-80-00-02126-3.
- SKLENÁŘOVÁ, Dana. *Křížovky, osmisměrky, doplňovačky*. 1. vydání. Praha: Blug, 1995, 99 s. ISBN 80-85635-55-0.
- STYBLÍK, Vlastimil, Marie ČECHOVÁ, Přemysl HAUSER a Eva HOŠNOVÁ. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004, 243 s. ISBN 80-723-5018-8.

6.2. INTERNETOVÉ ZDROJE

- *Pravidla her* [online]. 2006 [cit. 2015-06-20]. Dostupné z: <http://lada.chytrackova.sweb.cz/hry/domino.htm>
- *Karetní hry* [online]. 2008 [cit. 2015-06-20]. Dostupné z: <http://karetnihry.blogspot.cz/2013/07/Vole-padni.html>

- *Internetová jazyková příručka* [online]. 2008 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z:
<http://prirucka.ujc.cas.cz>
- Pražském lingvistickém kroužku: Dějiny. *PLK* [online]. 2006 [cit. 2015-04-25].
Dostupné z:
http://www.praguelinguistics.org/cs/o_prazskem_lingvistickem_krouzku

6.3. ABSOLVENTSKÉ PRÁCE

- KUČEŘÍKOVÁ, Anna. *Částice v učivu na základních a středních školách*: diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, 2013, s. 8. Dostupné z:
https://is.muni.cz/th/252789/pedf_m/Castice..pdf

RESUMÉ V ČESKÉM JAZYCE

Diplomová práce se zabývá slovními druhy v češtině na prvním stupni základní školy. Jejím cílem je zmapovat problematiku v obecné rovině, představit jejich definice, historický vývoj i dělení do kategorií.

Teoretická část představuje slovní druhy jako část obecné češtiny, popisuje je na základě syntaktických, sémantických a morfologických dělení, aby pak bylo možné přistoupit k jednotlivým slovním druhům. U každého slovního druhu je také stručně ukázáno, jak tyto slovní druhy prezentují současné učebnice českého jazyka pro první stupeň.

Praktická část se zaměřuje na představení nových metod při výuce slovních druhů především formou her a netradičních pomůcek. Hry jsou představeny včetně pravidel, potřebného času, pomůcek i počtu žáků. Další úsek praktické části se zabývá rozhovory s učitelkami prvního stupně, které dostaly pomůcky a hry k vyzkoušení. Závěr práce zpracovává formou rozhovoru jejich názory.

RESUMÉ V ANGLICKÉM JAZYCE

The diploma thesis is focused on parts of speech in the Czech language in the lower primary school. Its aim is to chart it on the general level, to introduce their definition, their historical background and the selection into the word-classes.

The theoretical section introduces the parts of speech as the common part of the language. It describes them on basis of the syntactic, semantic and morphological division. That is needed for concrete introduction and realisation of the individual parts of speech. For each word class there is also briefly showed how they are presented in contemporary Czech language textbooks for the lower primary school.

The practical part focuses on introduction of new methods of teaching parts of speech mainly through games and unconventional tools. The games contain rules, time management, tools and number of pupils involved. Furthermore., there are the interviews with the teachers of the concrete lower primary school who had got to test the games and tools and summarizes their opinions.

KLÍČOVÁ SLOVA

slovní druhy, výuka, 1. stupeň základní školy, netradiční pojetí výuky, hry, netradiční pomůcky

KEY WORDS

parts of speech, teaching, the lower primary school, unconventional approach to teaching, games, unconventional tools

7. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Rozhovor – formulář

Příloha č. 2 – Rozhovor učitelek 2. ročníku

Příloha č. 3 – Rozhovor učitelek 3. ročníku

Příloha č. 4 – Rozhovor učitelek 4. ročníku

Příloha č. 5 – Rozhovor učitelek 5. ročníku

Příloha č. 6 – Fotografie – pomůcky

Obrázek 1 – Domino

Obrázek 2 – Domeček pádů podstatných jmen

Obrázek 3 – Domeček slovních druhů

Obrázek 4 – Domeček slovních druhů 2

Obrázek 5 – Posbírej květiny

Obrázek 6 – Kvarteto

Příloha č. 1 – Rozhovor - formulář

ROZHOVOR:

- 1) Uveďte prosím váš věk.
- 2) Jak dlouho učíte na 1. stupni ZŠ?
- 3) Jaký ročník aktuálně učíte?
- 4) Co vidíte jako problematické ve výuce slovních druhů?
- 5) Zařazujete do výuky slovních druhů i netradiční formy výuky (hry, vyrobené pomůcky)?
- 6) V případě, že ano, uveďte jak často a jaké?
- 7) Kde čerpáte nápady a inspiraci do výuky?
- 8) Uvítala byste na trhu „knihu nápadů a her“ pro výuku slovních druhů nebo se domníváte, že je na trhu literatury tohoto typu dost?
- 9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

Příloha č. 2 – Rozhovor učitelek 2. ročníků

1. Paní Dáša

1) 62 let

2) 34 let

3) 2. ročník

4) Myslím si, že všech 10 slovních druhů je předčasné učit v tomto ročníku. Já jsem sice děti se všemi seznámila, ale učila jsem výrazně jen podstatná jména, slovesa, předložky, spojky, částice, citoslovce, základní číslovky. Přídavná jména, zájmena, příslovce jsou nejtěžší. Při výuce mnoho dětí tato slova nechápala. Myslím si, že již od 2. ročníku je třeba podtrhávat podstatná jména a slovesa odlišně. V učebnici a pracovním sešitě to bylo jen rovnou čarou. Předložky děti znají z 1. ročníku. Částice z určování druhů vět. Citoslovce ze čtení, her a životního dění. Spojky při výuce věty jednoduché a souvětí.

5) Ano, dle potřeb.

6) Děti mají vytisknutou tabulku slovních druhů, kde jsou uvedeny i dané možnosti. Používala jsem i listy s obrázky, které visely na šňůře a děti je mohly průběžně sledovat. Také jsem využívala různých her s kartičkami nebo křížovky.

7) V učebnicích, pracovních sešitech různých autorů, na webových stránkách jiných škol.

8) Rozhodně si myslím, že pomůcek je stále nedostatek. Učitel se má věnovat co nejkvalitnější výuce a ne si ve svém volnu shánět a dokonce pomůcky vyrábět.

9) Děti hry milují a vždy mají snahu se novému učivu naučit. Efektivita práce je vysoká, zaujmou se i děti integrované.

- DOMEČEK: Dělali jsme v kreslené podobě / domečky natištěné / a děti lepily proužky sl. druhů, které si předem nastříhaly.
- ALZHEIMER: Tento způsob hry jsem použila jen s žáky s možností dobré četby. Integr. děti a cizinci měli těžkosti.
- SBĚRATEL: Výborná hra, nijak těžká, mezi dětmi oblíbená.

- CHAOS: Tato hra se osvědčila pro celou třídu oběma způsoby, ale pro problémové děti jen 2. varianta.

2. Paní Jana

- 1) 48 let
- 2) 18 let
- 3) 2. ročník
- 4) Málo vhodné literatury a pomůcek zaměřených na procvičování této látky, příliš detailní problematika na žáky 2., 3. tříd, bez možnosti fixace, opakování formou her a zpětné vazby nezbytných pro správné pochopení daného učiva.
- 5) Ano.
- 6) Např. vlastnoručně vytvořené kartičky, pro zařazování slovních druhů, hry a soutěže, např. děti mají po třídě schované kartičky se slovy a musí je přiřadit ke správnému slovnímu druhu napsanému na magnetické tabuli, ...
- 7) Většinou z vlastních zkušeností z her z dětských táborů a upravených pro výuku nebo ze zkušeností ostatních kolegů.
- 8) Ano, určitě.
- 9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).
  - DOMEČEK: Ano, myslím, že bych tuto pomůcku využila, alespoň při seznamování se slovními druhy.
  - ALZHEIMER: Ano, možná i opakovaně.
  - SBĚRATEL: Ano, pravidelně, hry podobného typu /KIMOVKA/ hraji a mám s nimi dobré zkušenosti.
  - CHAOS: Něco podobného používám

3. Paní Romana

- 1) 51
- 2) 30 let

3) 2. ročník

4) Zájmena – druhy a skloňování. Přídavná jména přivlastňovací – pravopis. Rozdíl mezi předložkou a spojkou.

5) Ano. Každé dítě má u sebe kartičky s názvy slovních druhů. Používám vybarvovačky a pracovní listy.

6) Každé dítě má u sebe kartičky s názvy slovních druhů. Používám vybarvovačky a pracovní listy.

7) Na internetu a od kolegů.

8) Žádnou literaturu neznám. Myslím si, že by něco mělo být vydáno.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- DOMEČEK: Zdá se mi velmi přínosný. Děti tato aktivita bavila, zejména když soutěžily v družstvech. Musím však podotknout, že moji druháčci v určování slovních druhů chybují, bezpečně poznají pouze podstatná jména a slovesa. Část žáků pozná také předložky a spojky.
- ALZHEIMER: Výborná hra při učení se řady názvů slovních druhů. Děti aktivita bavila. Nelíbí se mi však název této hry z důvodu, že je to název závažné nemoci.
- SBĚRATEL: Tato aktivita se mi líbí z důvodu, že rozvíjí slovní zásobu. Pojala jsem ji formou soutěže a byla jsem překvapená, kolik slov dokážou děti vymyslet. Na úkol jsem ji zadala dvě minuty.
- CHAOS: Poměrně běžná aktivita, děti moc baví, protože rády luští přesmyčky a rébusy.

4. Paní Petra

1) 26

2) Dva roky

3) Druhý ročník

4) Abstraktní pojmy, pod kterými si děti nepředstaví nic konkrétního.

5) Ano

6) Popis hry: Říkám slova a děti ukazují kartičky s čísly, která představují jednotlivé slovní druhy (židle 1, chodí 5, atd.) Několikrát za týden (cca 2x)

7) Od kolegyň, vlastní nápady

8) Ano uvítala. O žádné literatuře nevím.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- DOMEČEK: Výborné procvičení, velký zájem o vkládání slov do okének, lze hezky pracovat s chybou.
- ALZHEIMER: Děti se hlásily, ale myslím, že tato hra je vhodná pro starší děti, které již mají ukotvené znalosti z oblasti slovních druhů (znalost všech druhů).
- SBĚRATEL: Hezká hra, podporuje slovní zásobu dětí. Děti hra zaujala, často tuto hru od doby, kdy mi byla doporučena (od Aličky) hrajeme.
- CHAOS: Tato hra je hezká, hrajeme ji, ale ne s využitím slovních druhů. Tato hraje je náročnější pro integrované děti.

Příloha č. 3 – Rozhovor učitelek 3. ročníků

1. Paní Alena

1) 26

2) 2 roky

3) 3. ročník

4) Největší problém činí žákům poznávání zájmen a příslovčí. V diktátech často píše předložku dohromady se slovem.

5) Ano.

6) Snažím se několikrát týdně. Mezi oblíbené hry žáků patří kartičky, pohybové hry, spojovačky a vybarvovačky.

7) Zásobu nápadů mám z náslechové hodiny fakulty. Také se snažím konzultovat se zkušenějšími kolegy. Inspiraci také čerpám z metodik a učebnic angličtiny a následně hru aplikuji na učivo českého jazyka.

8) Určitě ano, ráda se budu nadále inspirovat.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- CVIČÍ SLOVNÍ DRUH: Zajímavá hra. Velmi dobré využití mezipředmětových vztahů.
- RECEPT: Recept se dětem líbil. Ráda bych pokračovala vytvářením dalších receptů. Aktivita procvičila čtení s porozuměním.
- ZKRATKY: Nápadité – žáci se snažili o vtipná slovní spojení. Tuto hru chtěli potom hrát i další hodinu. Hodnotím ji jako nejoblíbenější z her, které jsem vyzkoušela.
- DOMEČEK: Krásné – chci si sama svůj domeček vyrobit. Využila bych ho totiž i na pády. Tato pomůcka je velmi přínosná a dá se využít i ve více předmětech.

2. Paní Lucka

1) 45

2) 20 let

3) 3. ročník

4) Rozeznávání jednotlivých slovních druhů, žáci si pletou přídavná jména a příslovce. Určování mluvnických kategorií u podstatných jmen a sloves. U podstatných jmen činí největší problémy pád. Dále žáci chybují v psaní podstatných jmen vlastních, kde je na začátku velké písmeno.

5) Ano.

6) Vymýšlím různé hádanky na úvod hodiny a vytvářím pracovní listy.

7) Inspiraci získávám od kolegů a z různých pracovních sešitů.

8) Určitě ano, v současné době nic takového v knihkupectví není.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- CVIČÍ SLOVNÍ DRUH: Tuto aktivitu jsem zařadila do hodiny tělesné výchovy. Žáky tato aktivita moc bavila. Po celou dobu udrželi pozornost a byli ve střehu.
- RECEPT: Skvělá aktivita. Budu určitě používat, protože moje třída má ráda hádanky.
- ZKRATKY: Tvořivá aktivita. Byla jsem velmi překvapena, jaká slovní spojení žáci vytvořili. Hodně jsme se s žáky nasmáli a hravou formou si touto aktivitou obohacují slovní zásobu.
- DOMEČEK: Nádherná kulisa. Určitě pomůže dětem rozlišovat slovní druhy a správně k nim přiřadit slova. Tato pomůcka slouží i jako pěkná výzdoba třídy.

3. Paní Zdena

1) 51

2) 3 roky

3) 3. ročník

4) Neumí se ptát otázkami na dané slovo např. fialový svetr. Jak se zeptáme na slovo fialový? Odpovídají nesmyslně.

5) Spíše na procvičování.

6) Dva až třikrát týdně zařazuji soutěže, kdy žáci ukazují čísla slovních druhů, soutěží po skupinách.

7) Vymyslím a na internetu – škola hrou a od kolegyň.

8) Publikaci bych velmi uvítala.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- CVIČÍ SLOVNÍ DRUH: Aktivita děti velmi bavila. Za chyby jsem odečítala body a tím jsem omezila hádání naslepo. Domnívám se, že tato aktivita je velmi efektivní i pro děti s poruchami učení, kdy dochází ke spojení učiva pohybem, což tyto děti velmi potřebují.
- RECEPT: Tato aktivita bavila hlavně šikovnější děti. Hodně slabí žáci se moc „nechytali.“ Tuto aktivitu vidím jako velmi efektivní, trénuje porozumění textu a čtení s pochopením.
- ZKRATKY: Velmi zábavná aktivita, zvláště když jsem povolila legrační spojení.
- DOMEČEK: Velmi efektivní. Žáky bavilo nacházet slovům svoje okénko podle slovních druhů.

4. Paní Jitka

1) 54

2) 20 let

3) 3. ročník

4) Zapojování slovních druhů do vět, tvary slovních druhů, nejasnosti v zařazování konkrétního slova k slovnímu druhu.

5) Ano, zařazuji.

6) Zařazuji dvakrát týdně. Sudoku – slovní druhy, poznej slovní druhy v lidové písničce, poznej zvýrazněná slova v textu, urči slovní druhy pomocí čísel.

7) Z internetu – mojecestina.cz, Tvořivá škola, Čeština nemusí být nuda, publikace – Hrajeme si se slovy.

8) Zním pouze publikaci Hrajeme si se slovy. Další publikace bych na trhu uvítala.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- CVIČÍ SLOVNÍ DRUH: Nápadité, trochu více času mi zabrala příprava nářadí. Musela jsem dávat zvýšenou pozornost na bezpečnost.
- RECEPT: Slabší žáci potřebovali na vylustění více času. Nutná byla i pomoc ze strany učitele.
- ZKRATKY: Efektivní rozvíjení slovní zásoby. Časový limit pět minut některým nestačil. Chtěli stále ještě tvořit. Výsledek byl humorný a zajímavý.
- DOMEČEK: Velmi oceňuji. Tato pomůcka rozvíjí také vzájemnou spolupráci mezi jednotlivými žáky.

Příloha č. 4 – Rozhovor učitelek 4. ročníků

1. Paní Marie

- 1) 52 let
- 2) 28 let
- 3) 4. ročník
- 4) Pravopis podstatných jmen y/i v koncovkách.
- 5) Ano.
- 6) Dva až třikrát za měsíc. Vytvářím křížovky, soutěžíme v družstvech (odděleních) v poznávání slovních druhů.
- 7) Kolegyně a internet.
- 8) Velmi bych uvítala. Mohlo by to být i jako součást metodiky.
- 9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).
  - DOMINO: Velmi pěkné, nenáročné na přípravu. Děti si samy rozstříhají. Dobře si tím procvičí vzory podstatných jmen. Tím, že vznikne uzavřený kruh, mají děti zároveň kontrolu správnosti.
  - POHÁDKA: Zajímavé, není to běžná aktivita. Děti tato aktivita baví, rády se hýbou.
  - ŠIFRA: Přínosná aktivita na určování slovních druhů. Šifry jsou u dětí oblíbené.
  - AMERIKA: Obtížné, ale dobré. Touto aktivitou si děti trénují také paměť a pozornost a učí se přemýšlet.
  - CVIČÍ SLOVNÍ DRUH: Oceňuji učení pohybem. Zařadila jsem do hodiny tělesné výchovy.
  - RECEPT: Tato aktivita se dětem moc líbila. Takto se může uvařit např. téma hodiny.

- PŘÍRODNINY: Úžasná aktivita, tvary podmiňovacího způsobu činí dětem velké problémy. Tato aktivita rozvíjí slovní zásobu a vyjadřování. Zařadila jsem do slohu.

2. Paní Milena

- 1) 63 let
- 2) 40 let
- 3) 4. ročník
- 4) Zájmena, příslovce, pravopis přídavných jmen.
- 5) Ne.
- 6) /
- 7) Internet, online cvičení – www.dumy.cz
- 8) Uvítala bych, žádné hry neznám.
- 9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).
  - DOMINO: Dobrý nápad. Aktivita děti bavila. Výborné pro opakování vzorů podstatných jmen.
  - POHÁDKA: Velmi pěkná, zábavná a napínavá aktivita. Děti čekaly, jak příběh dopadne. Byla jsem překvapena, že až na zájmena dobře určovaly slovní druhy.
  - ŠIFRA: Zajímavá a napínavá aktivita. Šifrování je u dětí velmi oblíbené. Oceňuji, že si zopakovaly i abecedu.
  - AMERIKA: Velmi dobrá hra. Děti musí přemýšlet. Aktivita rozvíjí také logické myšlení a paměť.
  - CVIČÍ SLOVNÍ DRUH: Vše, co souvisí s pohybem, děti velmi baví. Pohyb je zde velmi dobře využit k učivu slovních druhů.
  - RECEPT: Skvělá aktivita k opakování učiva. Jako velmi tvořivé vidím to, že budou děti podobné recepty tvořit samy.

- **PŘÍRODNINY:** Při této aktivitě musí děti přemýšlet, tvořit věty s podmiňovacím způsobem je pro slabší žáky velmi obtížné. Jen některým se podařilo použít všechny požadované tvary podmiňovacího způsobu. Aktivitu budu určitě opakovat.

3. Paní Lucka

1) 39

2) 4 roky

3) 4.

4) Určování slovních druhů je pro děti obtížné. Hlavně, když jsou určovaná slova v jiném než základním tvaru. Určování také stěžuje malá slovní zásoba, kdy dítě úplně nerozumí významu slova.

5) Občas ano.

6) **Omalovánky** – Děti dostanou obrázek, na kterém je na první pohled jen zmeť čar a v políčkách mezi nimi slova. Žáci mají za úkol vybarvit jednotlivá políčka podle předem daných barev, které jsou k přiřazené k jednotlivým slovním druhům. Po správném vybarvení „vystoupí“ obrázek. Zároveň si žák sám může provést kontrolu a zamyslet se nad políčky, kde barva „nesedí“

Žertovné věty – Děti dostanou úzký pruh papíru a podle diktátu učitele píší jednotlivé slovní druhy. Po napsání slova proužek přeloží, aby nebylo vidět, co je na něm napsáno. Papír předají dalšímu spolužákovi v řadě. Učitel volí slovní druhy za sebou tak, aby vznikla věta. Po napsání všech slov poslední žák lísteček rozloží a vzniklou, často žertovnou větu přečte.

Začáteční písmeno – Děti mohou soutěžit jednotlivě i ve skupinkách. Učitel určí slovní druh a počáteční písmeno, na které mají slova začínat. Žáci v časovém limitu píší co nejvíce slov, která vyhovují zadaným požadavkům.

Mističky – Děti dostanou hromádku lístků. Na každém z nich je napsáno jedno slovo. Děti třídí lístky do deseti mističek podle slovních druhů na nich napsaných.

7) Nejčastěji na internetu v metodických příručkách, nebo v publikacích určených k výuce.

8) Uvítala, není jich dostatek.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- DOMINO: Vhodné i pro slabší žáky. Zábavná hra, do které se mohou zapojit i děti v jiných aktivitách méně úspěšné.
- POHÁDKA: Velmi hezké, vtipné. Vhodné i do hodin TV, nebo na školu v přírodě.
- ŠIFRA: Pro děti velmi atraktivní hra s dobrodružným podtextem. „Šifrování“ je velmi baví.
- AMERIKA: Velmi pěkné, hlavně pro bystřejší žáky. Doporučuji, pro usnadnění práce učitele, mít seznam slov předem připravený.
- CVIČÍ SLOVNÍ DRUH: Zábavná hra. Hezké je, že děti cvičí ve skupinách, takže se mohou zapojit i slabší žáci, kteří sice zpočátku napodobují ty úspěšnější, ale zároveň se tím sami učí.
- RECEPT: Náročnější hra, vhodná pro bystré děti. Velmi vhodné pro práci ve skupinách, kdy učitel díky této aktivitě zadané výborným žákům, získá čas na práci se slabšími žáky.
- PŘÍRODNINY: Zajímavá hra. Výborné je spojení s pohybovou aktivitou v přírodě.
- Možné kombinovat se hrou „hádej, kdo jsem?“ V tom případě by děti název přírodniny nevyslovily a žáci by popisovanou přírodninu podle indicií určovali.

4. Paní Libuše

1) 53

2) 15 let

3) 4. ročník

4) Problém dětem dělají otázky, kterými se ptají na jednotlivé slovní druhy a kterými si ověřují význam slova ve větě.

5) Ano.

6) Ve 4. ročníku již by měly děti slovní druhy ovládat, již je docvičují a upevňují jejich vědomosti. Hrajeme hry: Země, město, zvíře, rostlina, věc a Bombu.

7) Ve starších metodikách, na školeních, od kolegyň i v médiích.

8) Taková kniha by jistě pomohla mnohým pedagogům.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- DOMINO: Žákům jsem připravila obálky s nastříhaným dominem. Každý žák skládal samostatně. Hra velmi dobře procvičila vzory podstatných jmen.
- POHÁDKA: Žáci měli problém s poznáváním zájmen. Ostatní slovní druhy poznávali bez problému. Příběh jsem četla pomalejším tempem.
- ŠIFRA: Nejlepší aktivita, kterou jsem měla možnost vyzkoušet a u dětí byla jasně nejoblíbenější. Někteří nevyluštili z důvodu, že popletli pořadí písmen v abecedě. Určení slovních druhů číslicí nečinilo dětem problémy.
- AMERIKA: Tato hra se mi velmi líbila. Budu ji zařazovat při evokaci.
- CVIČÍ SLOVNÍ DRUH: Tuto hru jsem si upravila. Bylo pro mne složité pamatovat si získané body deset týmů a slova jakých slovních druhů jsem použila. Hru jsem zjednodušila na běhání v družstvech kolem žíněnek.
- RECEPT: Tvůrčí a nápaditá aktivita. Budeme si vytvářet vlastní recepty.
- PŘÍRODNINY: Hru jsem zařadila na škole v přírodě. Děti ji hrály v družstvech. Procvičily si při ní i abecedu. Příběh v podmiňovacím způsobu tvořily společně. Hru považuji za velmi efektivní.

Příloha č. 5 – Rozhovor učitelek 5. ročníků

1. Paní Lenka

1) 26

2) 2 roky

3) 5. ročník

4) málo času na procvičování, některé slovní druhy (příslovce, spojky) bych na I. stupni vůbec nevyučovala a více bych se věnovala podstatným jménům a slovesům, popř. zájmenům

5) ano, ale chtěla bych více.

6) vybarvovačky, křížovky (cca 1x/týden), soutěže

7) učebnice, starší kolegové

8) na trhu je všeobecně málo literatury, která se zabývá „praktickou“ výukou

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- CHYŤ SI SVOJE ZÁJMENO: velmi pěkné, děti hra bavila, ostatní žáci měli možnost spolužáky opravovat; i když používat plácačky není příliš vhodné, stanou se z nich plácačky na spolužáky
- SMÍM PROSIT: velmi hezká hra, děti při ní nesedí, ale hra zabere mnoho času
- PŘÍRODNINY: hra pěkná, ale nezaujala všechny, podmiňovací způsob je pro některé velmi těžký; několik žáků také mělo problémy s vžitím se do přírodnin z důvodu velmi malé znalosti o stromech, keřích atd.
- PRIMA UČITEL: pro děti je velmi těžké vymyslet slova na vzor jarní, hra u některých žáků brzy sklouzla k „pomlouvání“ učitelů
- PRÁCE S TEXTEM OBLÍBENÉ PÍSNĚ: asi nejvíce oblíbená činnost, především díky hudbě, je však obtížné najít písničku, která zaujme alespoň většinu žáků

- AMERIKA: pro žáky 5. ročníku poměrně těžké; děti nejsou schopny a možná i ochotny si pro sebe říkat v duchu rody, vzory
- POHÁDKA: spíše pro menší skupinu je hra vhodná a poměrně i zábavná, protože u ní děti běhají (u celé třídy mám obavu, zda nebudou sedící zlobit)

2. Paní Hana

1) 55 let

2) 31 let

3) 5. ročník

4) Poznávání zájmen v jiném pádě než v prvním. Tvary podmiňovacího způsobu. Některé děti, tím že málo čtou, mají chudší slovní zásobu. Mezi další problém patří poznávání druhů zájmen.

5) Ano, velmi často.

6) Několikrát týdně. Pro hry používám velmi často kartičky a lístečky se slovy. Velmi často hledáme po budově školy ukryté druhy slov. Vytvářím dětem hádanky a přesmyčky. Zařazuji různé typy soutěží, kdy při správné odpovědi děti udělají např. krok vpřed. Dále zařazuji hry na rozvíjení slovní zásoby např. slovní kopaná nebo vytváříme věty a vypravování, kde všechna slova začínají stejným písmenem. Velmi oblíbenou hrou je u nás ve třídě hra Kufr.

7) Absolvovala jsem školení Kritického myšlení, které bylo velmi inspirativní. Odebírám časopisy Moderní vyučování a Kritické listy. Inspiruji se také internetem – www.rvp.cz. U mladších dětí doporučuji www.detskestranky.cz nebo www.alik.cz.

8) Ano.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- CHYŤ SI SVOJE ZÁJMENO: Tato aktivita žáky velmi bavila i z důvodu, že byla doprovázená pohybem. Určitě rozvíjela také rychlost a postřeh. Druhy zájmen jsou velmi obtížným učivem a touto formou si je žáci opravdu dobře procvičí.

- **SMÍM PROSIT:** Opět jsem ocenila spojení učiva a pohybu. Hru jsem trochu pozměnila tím, že jsem štítky se slovy dětem nalepila na trička, protože by jim to podle mě na čele špatně drželo nebo by mohl být někdo na lepenku alergický.
- **PŘÍRODNINY:** Úžasný nápad. Hrála jsem na škole v přírodě. Budu zařazovat i nadále. Už se těším, jak žáci využijí podmiňovací způsob ve vyprávění, kde oni sami budou svým mobilním telefonem.
- **PRIMA UČITEL:** Pěkná aktivita. Žáci vymýšleli hlavně přídavná jména tvrdá. Měli problém vymyslet alespoň jedno přídavné jméno měkké. Aktivitu oceňuji, protože procvičila nejen druhy přídavných jmen, ale i rozvíjela slovní zásobu.
- **PRÁCE S TEXTEM OBLÍBENÉ PÍSNĚ:** Skvělé! Píseň jsme si na začátku hodiny zazpívali společně s Tomášem Klusem, čímž se žáci velmi dobře naladili. Myslím, že se na texty některých populárních písní začali nahlížet kritičtěji, začali přemýšlet i o obsahu. Velmi nás všechny překvapilo, že v tak dlouhé písni téměř chybí přídavná jména a začali jsme je do textu vymýšlet. Aktivitu jsem využila i k mediální výchově. Je velmi důležité v hodinách volit aktivity, které jsou žákům blízké, např. texty populárních písní.
- **AMERIKA:** Úžasné na přemýšlení. Největší problém žákům činilo to, že museli sledovat slova, která již byla řečena a museli kombinovat a přemýšlet.
- **POHÁDKA:** Nejprve jsem z této aktivity měla velké obavy. Dokonce jsem si i kladla otázku, co je přínosem? Velkým překvapením bylo nadšení žáků při hře. Dokonce i zbytek třídy, který sledoval a fandil, se zároveň učil a kontroloval. Text pohádky jsem zpočátku četla pomaleji, avšak žáci perfektně stíhali určovat slovní druhy a obíhat židle. Vzhledem k tomu, že chtěla hrát celá třída (ve třídě mám 29 žáků), hru jsem stihla za vyučovací hodinu třikrát. Všichni byli spokojeni a nadšení. Hra měla velký přínos v tom, že žáci rychle určovali druhy slov.

3. Paní Tamara

1) 30

2) 5 let

- 3) 5. ročník
- 4) Chybí mi materiály pro zábavnější formu výuky.
- 5) Ano.
- 6) Alespoň dvakrát-třikrát týdně. Zařazuji především soutěže jednotlivců i družstev, doplňování vět a vymýšlení příběhů. Používám také obrázkové pomůcky, předtištěné kartičky se slovními druhy, interaktivní materiály.
- 7) Školení, hospitace, literatura či vlastní fantazie.
- 8) Určitě ano, inspirace není nikdy dost.
- 9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).
  - CHYŤ SI SVOJE ZÁJMENO: Perfektně se hodí k procvičování druhů zájmen.
  - SMÍM PROSIT: Jednoduchá a zábavná hra.
  - PŘÍRODNINY: Podobnou hru jsem s dětmi hrála a moc se mi líbila.
  - PRIMA UČITEL: Zvolila bych obdobu hry i pro samostatnou práci ve dvojicích.
  - PRÁCE S TEXTEM OBLÍBENÉ PÍSNĚ: Zajímavý nápad.
  - AMERIKA: Pěkná, klidná hra.
  - POHÁDKA: Tato hra mě velice zaujala a s dětmi ji určitě zkusím vymyslet další pohádku.

4. Paní Jaroslava

- 1) 51 let
- 2) 25 let
- 3) 5. ročník
- 4) Zařazení abstraktních slov k slovním druhům, žákům chybí představivost. Chybují v určování zájmen, příslovcí, předložek a spojek.
- 5) Ne, nezařazuji.
- 6) /

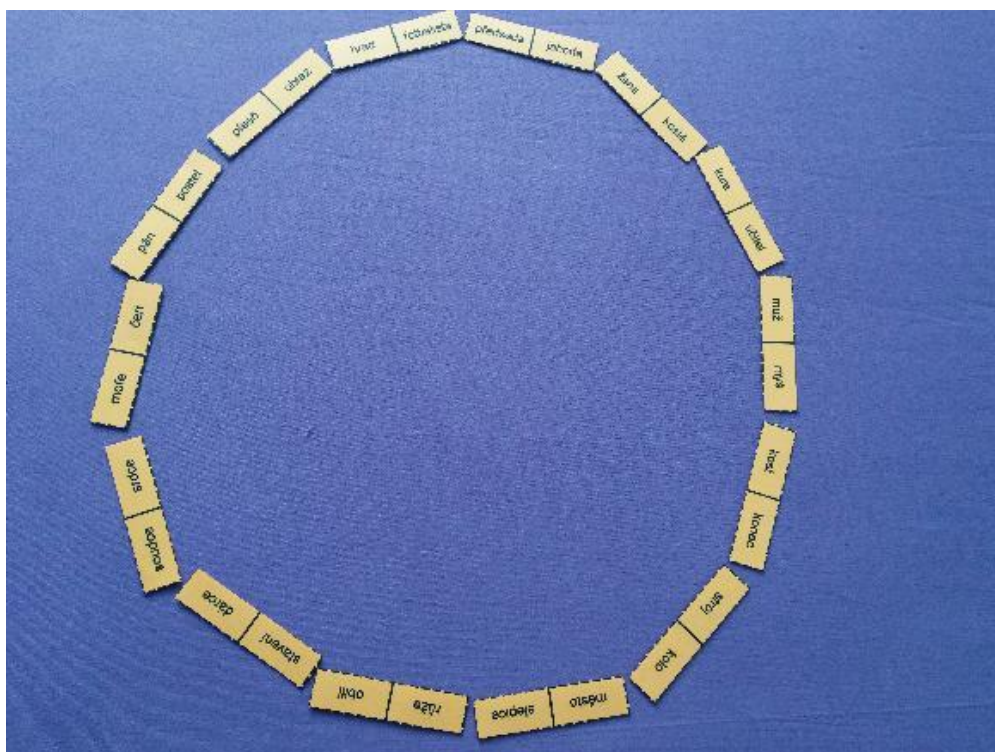
7) Metodika a internet.

8) Ano, uvítala.

9) Hodnocení her (zájem žáků, efektivita ve výuce).

- **CHYŤ SI SVOJE ZÁJMENO:** Přínosná aktivita, žáci si procvičí druhy zájmen. Nedokážu si však představit obměnu s plácačkami na mouchy. Živě si představuji, jak se někteří chlapci plácačkami pobijí.
- **SMÍM PROSIT:** Efektivní a zajímavé. Děvčatům jsem rozdala nálepky se slovy a chlapci měli požadovaný tvar. Problém byl však pouze v tom, že někteří chlapci nechtěli s konkrétní dívkou tančit.
- **PŘÍRODNINY:** Skvělá aktivita, velmi se mi líbil i ukázkový text. Měla jsem z této aktivity strach, ale žáci se velmi dobře vžili do různých stromů, keřů a dalších přírodnin. Tato aktivita se mi z vyzkoušených aktivit líbila nejvíce, protože byla nejvíce tvůrčí.
- **PRIMA UČITEL:** Dobrý nápad, používám na postavě nějaké profese při nácviku popisu postavy.
- **PRÁCE S TEXTEM OBLÍBENÉ PÍSNĚ:** Tuto aktivitu jsme zařadila do skupinové práce a byla dětmi dobře přijata. Gramatický úkol plnily, po vyhodnocení jsme se píseň naučili zpívat.
- **AMERIKA:** Hru hrály děti se zájmem. Myslím si, že hra rozvíjí logiku, stmeluje třídní kolektiv a upevňuje učivo.
- **POHÁDKA:** Tuto hru jsem zařadila do hodiny čtení. Je vhodná pro automatizaci učiv. Děti si vyzkoušely, jak rychle dokážou určovat druhy slov.

Příloha č. 5 – Fotografie pomůcek

Obrázek 1 - Domino

Obrázek 2 - Domeček na pády podstatných jmen

Obrázek 3 - Domeček na slovní druhy

Obrázek 6 - Hotovo